

Hechos

en el mixteco del suroeste del distrito de Tlaxiaco
(meh)

Se usan los corchetes [] para encerrar las palabras en que hay duda de que estén en el texto original.

Se usan los medio corchetes _ _ para encerrar palabras adicionales que no se encuentran en el texto original.
Se escriben para ayudar a la comprensión de la lectura.

©Wycliffe Bible Translators, Inc 2015

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/mx/>

Rá Tiñu nsa'á rá Apóstol *

Nchisóyu'ú Jesús ya kiji Tachi' íí' Ndiosí'

1 ¹No'ó Teófilo, tutu' xí'nañú'ún ntee ni' ví ni'i ya nsa'á Jesús jín ya nxiné'én' re', ne sáá nkijié'é re' nxiné'én' re', ²jín ne kivi' nñake'en tátá' re' maaré' kuano'on' re' súkún. Jee ne ntiá'an kinaa re' súkún, jee ntatúní' re' jín Tachi' íí' Ndiosí' sáá sa'á rá apóstol ya nkaji re' jín ya chuichí re' raa. ³Ne sáá ya njia'a ya nno'o re' jee ni'i' re', jee suni nstúvi tékú' re' maaré' nuun' raa jee nstúvi káji ví'í re' nuun' raa ya máá naá' nijia ya tékú' re'. Jee uvixiko kivi' ka' nini' raa re'. Jee nka'an' re' jie'e' ichi naja tátúní' Ndiosí' nuun' ñivi. ⁴Sáá néé' tútú re' jín raa, ntatúní' re' nuun' raa:

—Koto kéne rán ñuun' ká'nú Jerusalén. Kunetu rán ne ni'in' rán ya nchisóyu'ú tátá' ni', sánikua' nteso'o rán ya nkachi' ni' nuun' rán. ⁵Chi Juan nsikuánuté nijia re' jín nute, soo ntu kué'e' ka' kivi', ráno'ó kuanuté jín Tachi' íí' Ndiosí', jee ki'i re' ini' rán —nkachi' Jesús.

Nnaa Jesús súkún

⁶Iñajee sáá nkutútú raa jín Jesús, jee nikaťu'ún raa re':

—Ito'o' rán'. ¿Á tiempú' vitan nakakin' jiáá tuku país maáo Israel ya tatúní' tuku ñivi maáo?

⁷Jee nkachi' Jesús nuun' raa:

—Ntuné íyó kuká'nú ini' ránú ni na kivi' ni nama ñani tátá' ni' maa. Maá táá' ni' ñani horá' vá, chi nísotíñú re'. ⁸Soo ni'in' rán fuerza íí' sáá kenta Tachi' íí' ki'i re' ini' rán. Jee kuvi rán ñivi, ya istúvi rán ya naá' jie'e' nu'u' nuun' rá ñivi ñuun' Jerusalén jín nuun' ni'i rá sánitín Judea jín Samaria, jín nuun'

* Ntee Lucas nuun' tutu' tu'un ya'á jie'e' rá tiñu nsa'á rá apóstol.

rá ñivi íyó rá ñuun' íká kạ' nuun' nínká'nú ñiví —nkachi' Jesús.

⁹ Sáá nni'i nkachi' re' tu'un ya'á, ni né'yá ráa re', jee nxináa Ndiosí' re' súkún. Jee nkivi re' nuun' viko' jee ntu kạ' nini' ráa maa. ¹⁰ Jee ni ninta nchinúún ráa né'yá ráa súkún ni kuanaa re' súkún, jee sanaan' ntuvi uvi' tee nú'ún sa'ma kuíjín íñí jín ráa. ^{1:10} ¹¹ Jee nkachi' núv'í rá tee vá nuun' ráa:

—Rá tee Galilea, ɛnạ kuvi chi íñí rán né'yá rán súkún? Jesús ya'á, ya nkene-e nteñu rán jee nnaa-a ne súkún, nuún niji tuku-u mákua nini' rán maa kuạ'ạn'-a súkún —nkachi' núv'í rá tee vá.

Nkaji ráa Matías sáva nakunasi'-i nuun' Judas

¹² Jee kuíre nkene rá apóstol yuku, naní Olivo, jee nnikó ráa ñuun' Jerusalén. Yuku vá káá yatin ñuun' Jerusalén, chi káá yuku vá ñin kilometro ya ñúkú'vá sáá kúvi kaka rá ñivi Israel kivi' nájiáv'í sáni káchí' ley ráa. ¹³ Sáá nkenta ráa ñuun' vá, jee nkaa ráa ini' ve'i yósó' tá'án nuun' nkinoo ráa.

Niyo Pedro,

jín Juan,

jín Jacobo,

jín Andrés,

jín Felipe,

jín Tomás,

jín Bartolomé,

jín Mateo,

jín Jacobo, ya kúvi se'ya Alfeo,

jín Simón, ya níñi jín partido político naní “Celote”,

jín Judas ya kúvi ñani'^{1:13} Jacobo.

¹⁴ Sukuáni kútútú ntáká ráa ve'i ya'á, sáva kunuún nakuetu nkáá ráa jín rá ña'an, jín María, ya kúvi náán' Jesús, jín rá ñani' re'.

^{1:10} Angels

^{1:13} Áxí se'ya.

¹⁵ Rá kivi' yukuán, nkutútú yatin sientú' oko' ñivi yukuán. Jee nñakuñi' nichí Pedro nteñu rá ñanitá'án vá, jee nkachi'-i nuun' raa:

¹⁶ —¡Ráno'ó ñanitá'án! Niyo ya sikúnkuvi Ndiosí' tu'un jie'e' Judas ya njia'a Tachi' íí' Ndiosí' nuun' Rey David, ne yana'án, jee ntee re' maa nuun' tutu' niso tu'un Ndiosí'. Jee Judas ví ya nyoso' nuun' rá tee ya ntiin raa Jesús. ¹⁷ Jee iin rá tá'án rán' nkuvi re', jee nni'in' re' tiñu ya'á sa'á re' jín rán' jie'e' tu'un Ndiosí' —nkachi' Pedro.

¹⁸ (Judas vá nke'en re' iin ñu'un jín xu'un yá nní'in' re', jie'e' ya nivá'a nsá'á re'. Jee yukuán nkininkava nei re', jee nka'ni' chiji re', jee nkene ni'i iti' re'. ¹⁹ Jee nkenta nkuká'nú ini' ni'i rá ñivi ya nnee' ñuun' ká'nú Jerusalén. Saáva nsikunáni raa ñu'un vá Acéldama jín tu'un kál'án' maá'aa, ya kuíni káchí' Ñu'un Niñi'.)

²⁰ Jee suni nkachi' Pedro nuun' raa:

—Chi káchí' nuun' tutu' íí' naní Salmo:

Íyó koo sain ve'i re'.

Jee koto ni iin neé' ini'-i.

Jee suni káchí'-i:

Íyó nakuñi' inka ka' nuun' tiñu niso re'.

Sukuán káchí' tutu' íí'.

²¹ 'Saáva íyó kaji-ó iin rá tee, ya nkutá'án-a jín rán' ni'i tiempú' sáá nikonúun Ito'o'-ó Jesús nteñu-ó, ²² ne sáá nsikuánuté Juan Jesús jín ne kivi' nxinoo Jesús maáo jee nnaa-a súkún. Jee tee vá íyó kuiñi re' jín rán', sáva istúvi re' ya naá' nuun' rá ñivi, ya Jesús nñateku' ii'-i jee nnakoo ñuné'yú'-u nteñu rá ní'i' —nkachi' Pedro.

²³ Jee nkaji raa uvi' tee ya kúvi raa: José jín Matías. José ya'á naní re' Barsabás jee suni naní re' Justo. ²⁴ Jee nikan' tá'ví' raa nuun' Ndiosí', jee nkachi' raa:

—Ito'o'-ó, suvinú vá, nijin ini' nú nasa kúvi ánima' ntáká ñivi. Stúvi nú nuun' rán', né iin núví' rá ya'á vá nkaji nú,

²⁵ sáva nake'en re' tiñu ya'á jee kuvi re' apóstol ya chuichí nú.

Tiñu vá nxinóo Judas, jee kua'an' re' nuun' kúní' re' nuun' ní'in' re' maa —nikan' tá'ví' raa.

²⁶ Jee ntava' raa suerté', sáva kaji raa iin rá tee vá. Jee nkaki'i suerté' Matías. Jee kuísá ntiin kuéntá' raa ya nákuíni' re' jín ni ují' iin tán rá apóstol.

Nkiaan' Tachi' íí' Ndiosí'

2 ¹ Sáa nkenta kivi' viko Pentecostés, nkutútú ntáká raa iin nuun'. ^{2,1} ² Jee sanaan' ni njiaku ne súkún kuéntá' ñaki'i iin tachi' ni'in nasíkuiti'. Jee vaji nkuun-u, jee njiaku ni'i ini' ve'i nuun' néé' raa. ³ Jee ntuvi nuun' raa rá nantíñú ya túvi kuéntá' ita' ñu'un', ya íyó kua' íyó yáá. Jee ñetenuun-u jee ñakoso'-o nuun' ta iin raa. ⁴ Jee Tachi' íí' Ndiosí' nkivi re' ini' ntáká raa, jee nkiki'i chitú re' ini' raa. Jee nkijié'é raa ká'an' raa inka rá tu'un ya ntu ká'an' raa, sáni njia'a Tachi' íí' Ndiosí' nuun' raa sákachi' raa.

⁵ Jee nuun' ñuun' ká'nú Jerusalén néé' ké'in rá ñivi Israel, ya néñu'un raa Ndiosí', jee vaji raa ne ni'i inka nación ñiví.

⁶ Sáa nteso'o raa ya njiaku, jee nkutútú kue'e' raa. Jee tíví xíni' raa, chi ntáká raa nteso'o ya ká'an' rává tu'un nkaku raa ya ká'an' maáráa. ⁷ Jee ntíví xíni' raa jee nsa'vi ini' raa, jee nkachi' iin inka raa:

—¡Kune'yá! Ntáká rá ñivi ká'an' kúvi raa ñivi Galilea. ⁸ Jee ¿naja kúvi ya tésó'o ta iin-ó tu'un ká'an'-a ya kúvi tu'un nkaku-u? ⁹ Kúvi-ó ñivi ñuun'

Partia,
jín Media,
jín Elam,
jín rá ñivi néé' Mesopotamia,
Judea jín Capadocia,
Ponto jín Asia,
¹⁰ Frigia jín Panfilia,

^{2,1} Viko Pentecostés ví iin viko sá'a rá ñivi Israel vixiko ují' kivi' ya njia'a viko pascua. Pentecostés ví tu'un griego ya kuíni kachi' vixiko ují'.

Egipto jín rá ñuun' tñin Libia káá yatin ñuun' Cirene,
jee sava-ó kúvi rá ñivi ñuun' Roma, ya néé' yaku' tiempú'
ya'á.

Sava-ó ví ñivi Israel jee sava-ó ví inka ñivi ntu kúvi Israel,
soo ntiin ráa ñujiín' Israel.

¹¹ Jee suni sáva-ó kúvi-ó ñivi ñuun' Creta jín Arabia.

Soo tésó'o-ó ya ká'án' ráa rá tu'un ká'án' ta iin-ó jee ká'án' ráa
jie'e' rá tiñu ñá'nú nsa'á Ndiosí' —nkachi' rá ñivi nkenta
yukuán.

¹² Jee ntáká ráa ntiví xini' ráa jee nkunaan' ráa. ñin inka ráa
nkachi':

—¿Ná kúvi ya kúvi su'va?

¹³ Soo inka ráa ka' ká'án' u'vi' ráa jee nkachi' ráa:

—Jíni ráa.

Tu'un njia'a Pedro nuun' rá ñivi

¹⁴ Nnakuiñi' Pedro jín rá ni újí' iin ka' tee, jee nka'an' ni'in
re', jee nkachi' re' nuun' ráa:

—¡Ráno'ó se'ya ñuun' Israel! ¡Jín ntáká ráno'ó néé' ñuun'
Jerusalén! ¡Chu'un xini' rán ya'á! ¡Jee teso'o va'a rán tu'un
ni'! ¹⁵ Chi ntu jíni rá tee ya'á sáni jiáni ini' rán, chi kaiin'
yane'en' ví, jee rá ñivi Israel ntu jí'i-ó yane'en'. ¹⁶ Chisa' ya'á
kúvi tu'un Ndiosí' ya nkachi' profeta Joel ne nsú ntañú'ún. Jee
nkachi' Joel:

¹⁷ Ya'á vá kuvi rá kivi' nuun' ní'i,

káchí' Ndiosí',

jee chisó ni' Tachi' íi' ni' nuun' ntáká ñivi.

Rá se'ya yí rán jín rá se'ya sí'í rán, ka'an' ráa tu'un ni' ya
ku'va ni' nuun' ráa.

Kájíkuiti' kuni' rá tee súchí rán, ya xiné'én' nuun' ni' nuun'
ráa,

jee rá tájijí' rán kujiaani' ráa rá ñani ya xiné'én' nuun' ni'
nuun' ráa.

¹⁸ Jee rá kivi' vá, chisó ni' Tachi' íi' ni' nuun' rá tee jín rá

ña'an,

ya kúvi rá musú' nì' rá kuaṭíñú nì'.

Jee ka'an' ráa tu'un nì' ya ku'va nì' nuun' ráa.

¹⁹ Jee sa'á nì' rá anasí kuvi súkún nuun' kúvi súkún ya tiví xíni' rá ñivi'.

Jee sa'á nì' rá seña' anasí chíji nuun' kúvi nuun' ñiví ya kuni' ráa ya kúñá'nú nì':

chi koo nìñi', jee koo ñu'un', jín viko' ñu'má'.

²⁰ Nuneen' nuun' nkanii',

jee tui yoo' kuéntá' nìñi',

ne ntiá'an kenta kivi' ya kiji maá Ito'o'-ó sanáa' re' rá

kuachi jee tatúni' re' nuun' nì' ñiví.

Jee kivi' yukuán koo máa ñá'nú jín manasí.

²¹ Jee ntaká rá ñivi ya kakan' tá'ví' ráa ya kuvi nì' Ito'o' ráa, jee nánitá'ví' ráa,

káchí' Ndiosí', nkachi' Joel.

²² Jee suni nkachi' Pedro nuun' ráa:

—¡Ráno'ó tántéyí Israel! Teso'o rán rá tu'un ya'á. Jesús, ya váji ñuun' Nazaret, nstúvi Ndiosí' nteñu ráno'ó ya nchuichí re' maa. Chi nsá'á Ndiosí', yá nsá'á re' rá milagrú', rá tiñu anasí ya nsá'á-a ya ntiví xíni'-ó, jín rá seña', ya stúvi ya kúñá'nú ví re'. Nsa'á re' rá ya'á nteñu ránú, sáni ya jíní' ránú.

²³ Nnakuvá rán tee ya'á xintín rá tee niva'a. Jee ntee ráa maa nuun' kurúsi'. Su'va ña'ni' rán maa. Soo nsá'á rán sáni ya nkunaa ini' Ndiosí', jee ne tió' chíji jíní' re' ya kuvi sukuán sáni nsanáa' re'. ²⁴ Soo Ndiosí' nxináteku' i' maa jee nxínákóo re' ñuné'yú'-u, jee su'va nnakani núne Ndiosí' re' nuun' tunó'ó nta'an' re' sáa nì'i' re'. Chi ntuná' íyó ya kunei kuaxin-i re' ya kinoo re' kuéntá' niyi. ²⁵ Chi ne tió' chíji, rey David ntee tu'un Ndiosí' nuun' tutu' jie'e' Jesús, jee nkachi' David su'va:

Sukuáni jíní' nì' ya maá Ito'o'-ó íyó jín nì',

chi ichi kuá'á nì' ví re',

sáva ntu nání'vi ini' nì'.

²⁶ Saáva kúsí ini' ánima' nì',

jee ká'an' jiákú' nì'.

Jee suni néé' ñunkúún ñuné'yú' nì' chi íyó tuneí ini' nì' xinákóo nú ñuné'yú' nì' nteñu rá nýi jín xináteku' nú nu'u',

²⁷ chi nsá xinóo nú tachi' ká'an' nì' nuun' íyó rá ní'i'.

Suni nsá ku'va nú te'yu' yikikúñu nì', ya íí' kúvi nì' nuun' nú.

²⁸ Nsa'á nú ya kuká'nú ini' nì' ichi nuun' kenta kuteku' nì' nínkání jín nú.

Kusií xá ini' nì' sa'á nú, chi kuneé' nú jín nì'.

Ntee rey David ne yana'án.

²⁹ Jee suni nkachi' Pedro nuun' raa:

—¡Ráno'ó ñani'! Núne kuvi kachi' nì' nuun' rán jie'e' jíí' yana'án nuun'-ó rey David. Nì'i' re' jee suni nyise'í re'. Jee ve'i niyi re' íyó ii'-i nteñu-ó ne vitan. ³⁰ Jee nkuví re' iin profeta, iin tee ya njíá'a Ndiosí' tu'un nuun'-u. Jee nkuká'nú ini' re' ya nchisóyu'ú Ndiosí' nuun' re', ya iin ichiyúkún' re' kenta nakuíñi' nuun' tiñu nniso re' sáva kuneé'-e mesa tatúní'-i. ³¹ Nini' yachi' David ya kuvi, jee nka'an' re' jie'e' ya nateku' ii' Cristo. Jee nkachi' re' ya nsá xinóo Ndiosí' maa nuun' íyó rá ní'i', ni te'yú' ñuné'yú'-u. ³² Nxináteku' ii' Ndiosí' Jesús ya'á jee nxinákóo re' ñuné'yú'-u. Jee ntáká rání' náku'va ya naá' jie'e' vá nuun' nì'i' ñivi, chi nini' rán' maa. ³³ Saáva Ndiosí' nxináa re' Jesús nuun' kúná'nú-u ya néé'-e ichi kuá'á re'. Jee Ndiosí', táá' Jesús, njia'a re' tiñu nuun' Jesús ya tetiñú-u Tachi' íí', sání nchisóyu'ú re', sáva sikúténuun-u Tachi' íí' nuun' rá ñivi. Jee ya'á ví ya né'yá rán jín ya tésó'o rán. ³⁴ Chi nsú David nnaa ne súkún. Soo ntee re' nuun' tutu' ya níso tu'un Ndiosí', jee káchí' re' su'va:

Nkachi' Ito'o'-ó Ndiosí' nuun' Ito'o' nì':

“Kuneé' ichi kuá'á nì' sáva tatúní' nú jín nì',

³⁵ nekuá' kuneí nì' jín rá ñivi jíní' ú'vi' né'yá raa no'ó, jee natají nì' raa nuun' nú kuéntá' kakín' nì' raa chiji jie'e' nú kuéntá' teyu'”

ntee David su'va.

Jee nkachi' Pedro:

³⁶ —Saájee kuká'nú naa' ini' ntáká ñivi tata' Israel, ya ñani Ndiosí' Jesús ya'á ya kuvi-i Ito'o'-ó jín ya kuvi-i Cristo, sáva tatúni'-i ñiví. Jesús ya'á ví ya ntekaa rán nuun' kurúsi' jee ña'ni' rán maa —nkachi' Pedro.

³⁷ Sáa nteso'o raa tu'un vá, nuukuí'yá' nasíkuiti' ini' raa ne ntufi' ánima' raa, jee nkachi' raa nuun' Pedro jín nuun' rá inka ka' apóstol:

—¿Ná íyó sa'á rán', résa? Ráno'ó ñani'.

³⁸ Jee nnaixiníko Pedro nuun' raa:

—Nakani ini' rán kuachi rán, jee kuanuté rán, sáva stúvi rán ya ya nkivi rán nuun' Jesucristo, sáva kuneká'nú ini' Ndiosí' kuachi rán, jee kuta'vi' rán Tachi' íí' re'. ³⁹ Nchisóyu'ú Ndiosí' sa'á re' ya'á nuun' rán, jín nuun' rá se'ya rán, jín nuun' ntáká rá íyó íká, nuun' ntáká ñivi ya kana Ito'o'-ó Ndiosí' raa kivi' raa nuun' re' —nkachi' Pedro.

⁴⁰ Jee jín kue'e' ka' tu'un nistúvi re' ya naá', jee nxináni'vi re' ini' raa:

—Sikáku rán maarán nuun' ichi níkin' rá ñivi niva'a ya'á chi xinó'o Ndiosí' raa.

⁴¹ Saájee ñanuté rá ñivi ntíin tu'un re'. Jee kivi' yukuán, nkukue'e' ka' yatin uní' mil ñivi vá. ⁴² Jee níkin' ni'in raa tu'un xíné'én' rá apóstol. Jee sukuáni néé' ñunkúún raa. Jee sukuáni yáji' tútú raa neyu nuun' ntasáva raa íxtatílá', sáva naku'un ini' raa, ya ni'í' Jesús jie'e' kuachi raa. Jee sukuáni nákuetu tútú raa.

Nasa ña'nu rá ñivi kúneí ini' raa Jesús xí'nañú'ún

⁴³ Jee nnyuyú'ví ini' ntáká rá ñivi, chi nsá'á Ndiosí' ya rá apóstol sa'á raa kue'e' anasí jín señá' ya stúvi Ndiosí' ya kúná'nú re' ka'. ⁴⁴ Jee nuún ini' ntáká rá ñivi kúneí ini' raa Jesús. Jee kúvi nká'nú iin inka raa rá nantíñú raa. ⁴⁵ Saáva sáa xíko raa rá ñu'un raa jín rá nantíñú raa, jee tásáva raa xu'un vá nuun' ntáká raa nakuá' jíníñú'ún ne ni iin raa. ⁴⁶ Jee ta kivi' kútútú raa ini' veñu'un ká'nú. Jee kútútú raa ve'i ta iin tá'an

ráa, sáva tasáva ráa ɪxtatílá', sáva naku'un ini' ráa Jesús. Jee yáji' nká'nú ráa jee kúsí ini' ráa jee sain ini' ráa. ⁴⁷ Jee nákuetú'ún ráa Ndiosí'. Jee ká'vi vǎ'a ini' rá ñivi né'yá rávǎ ráa. Jee ta kivi', nása'á kué'e' ka' Ito'o'-ó rá ñivi ya nánitá'ví' ya nákf'i ráa nuun' rá ñivi kúneí ini' ráa Jesús.

Nnuvi tee lénkó

3 ¹ ɪn kivi' Pedro jín Juan nkáá ráa kuǎ'an' ráa veñu'un ká'nú kauní' yánini, ya kúvi maá horá' sukuáni nákuetu rá ñivi Israel. ² Jee niyo ɪn tee lénkó ne nkaku-u. Ni kivi' ñánaka ráa maa yuvéñu'un, naní Yuvé'í Vii', sáva kakan' re' kuta'vi re' nuun' rá ñivi kivi yuvéñu'un vá. ³ Sáa nini' tee vá Pedro jín Juan sukuán kuakivi' ráa veñu'un, jee nikan' re' kuta'vi re'. ⁴ Soo sáa nne'yá vá'a Pedro jín Juan nuun' re', jee Pedro nkachi' nuun'-u:

—¡Kune'yá nuun' ránu'u'!

⁵ Saájee nne'yá xú'ún re' nuun' ráa, jee ká'vi ini' re' ya ni'in' re' nuun' ráa.

⁶ Soo nkachi' Pedro nuun' re':

—Ntuná' xu'ún plata ni' íyó ni oro ni'. Soo ya kúmí ni', ya'á ví ya taji ni' nuun' nú. Nuun' súví Jesucristo, tee ñuun' Nazaret, tátúní' ni' nuun' nú: ¡Nakuiñi'! jee ¡Kaka! —nkachi' Pedro.

⁷ Jee Pedro ntiin na'á kuá'á tee lénkó vá, jee nxinákuiñi' re' maa. Jee kuísá ntañú'ún nufesá' rá jie'e' jín rá sukujié'é' tee lénkó vá. ⁸ Jee íchini nnaa re' nnakuiñi' nichí re', jee nkijié'é' re' nika re'. Jee nkivi re' jín ráa ini' veñu'un. Jíka re', náva re', jee nákuetú'ún nasíkuiti' re' jie'e' Ndiosí'. ⁹ Jee nini' ni'í rá ñivi re' jíka re' jee nákuetú'ún re' jie'e' Ndiosí'. ¹⁰ Jee nnakuni ráa re' ya suvire' ví ya nnee' Yuvé'í Vii' jkán' re' kuta'vi re'. Saáva ntivi' nasíkuiti' xini' ráa, jee kúnaan kúsu'va ini' ráa ya nkuvi jín re'.

Tu'un njia'a Pedro ini' Yu'ú Vé'i Salomón

¹¹ Ni t̄in t̄ee niyo lénkó vá Pedro jín Juan, jee ni'i rá ñivi ninu tútú nuun' íñí ráa nteñu yu'ú vé'i, naní Yu'ú Vé'i Sálomon. Jee nt̄iví xá xini' ráa. ¹² Sáa nini' Pedro ya'á, jee nkachi'-i nuun' rá ñivi:

—¡Ráno'ó tántéyí Israel! ¿Nakui chi sá'vi ini' rán né'yá rán t̄ee ya'á? Áxí ¿Nakui chi né'yá rán nuun' ránu'u' kuéntá' retán' jie'e' fuerza íí' niso máa maarán' áxí jie'e' néñu'un ví'í rán' Ndiosí' jee nsikáka rán' t̄ee ya'á, rúsa? ¹³ Ndiosí' ví re' ya nneñu'un rá jíí'-ó yana'án Abraham jín Isaac jín Jacob. Jee suni Ndiosí' ví re' ya nneñu'un rá inka tátá' jíí'-ó yana'án. Suvire' ví ya nsa'á re' ya kúná'nú se'ya re'^{3:13} Jesús. Jee suvirán nnaku'va rán Jesús nuun' rá t̄ee néetiñu. Jee suvirán nkuichi ini' rán maa nuun' Pilato, sú nkunaa ini' re' siaá' re' maa. ¹⁴ Soo nkuichi ini' rán Jesús ya kúvi re' ya íí' nuun' Ndiosí' jín ya naa' kúvi re' nuun' Ndiosí'. Jee nnikan' rán ya siaá Pilato iin t̄ee, ya jiá'ní' ñivi, nsú ka' siaá re' Jesús. ¹⁵ Jee ña'ni' rán maaré', ya sá'á re' kuteku' ñivi. Soo Ndiosí' nnaxtekú' re' maa nteñu rá ní'í'. Jee nini' rání' ya'á, jee nástuvi rán' ya naá' nuun' rá ñivi jie'e' ya nsa'á re' maa. ¹⁶ Jie'e' kúnei ini' rán' tiñu niso Jesús nufesá' t̄ee ya'á, ya né'yá rán maa, jee jíní' rán maa. Jee nuun' súvi Jesús jín jie'e' kúnei ini' rán' re' jee nkenta nuva'a t̄ee ya'á ichinúún' ni'i rán.

¹⁷ ¡Soo, ráno'ó ñani'! Jíní' ni' ya nsa'á naan' rán maa, suni sukuán rá t̄ee néetiñu rán. ¹⁸ Soo Ndiosí' nsikúnkuvu su'va sánikua' tu'un njia'a re' nuun' ni'i rá profeta nstékutú'un yachi' ráa maa ne ntiá'an kuvi-i. Nkachi' yachi' ráa ya kuno'o Cristo. ¹⁹ Nakani ini' rán jie'e' kuachi rán, jee nakunikin' rán Ndiosí', sáva xinónoo re' kuachi rán. Jee sáva maá Ito'o'-ó taji tiempú' ya nuva'a ini' rán. ²⁰ Jee suni chuichí re' Cristo Jesús, ya ñani yachi' re' maa, sáva kuvi-i ya vá'a nuun' ráno'ó. ²¹ Jee íyó kinqo Jesucristo ne súkún, ne tiempú' nasástákoo Ndiosí' nujiáá ni'i, sánikua' nkachi' re' tu'un ya njia'a re' nuun' rá

^{3:13} Áxí: sirvo (musú' ya jiátíñú re' maa.)

profeta sákachi' ráa maa, ne tiempú' nasíkuiti'. Yítíñú rá profeta nuun' Ndiosí'. ²² Sukuán nkachi' Moisés nuun' rá jíí' yana'án-ó:

Kani Ito'o-ó Ndiosí' iin profeta kuéntá' nu'u', ya ku'va re' tu'un re' nuun' tee vá.

Tava' re' tee vá nteñu ñani' rán jee kani re' maa.

Tiin rán nĩ' ya kachi' re' nuun' rán.

²³ Jee ntáká ñivi nsá tiin ráa tu'un kachi' profeta vá, kina'an' ráa, jee koo sijn ráa nuun' rá ñivi yí'í nuun' Ndiosí', nkachi' Moisés ne tiempú' nasíkuiti'.

Jee suni nkachi' Pedro:

²⁴ —Jee ntáká rá profeta ne rá kivi' Samuel, jín ne ichinúun', suni nstekútú'ún ráa ya kuvi rá kivi' ya'á. ²⁵ Kúvi rán ichiyúkún' rá profeta vá. Jee suni jie'e' rán ví ya ñakin' Ndiosí' tratú' jín rá jíí' yana'án-ó, sáá nkachi' re' nuun' Abraham: “Jín ichiyúkún' nú, sa'á nĩ' ya netu' kuvi ñivi ntáká tata' íyó ñiví”, nkachi' Ndiosí'. ²⁶ Sáá ñani Ndiosí' Jesús ya kúvi musú' re' kuatíñú re', jee nchuihí re' maa nuun' rán xí'nañú'ún, sáva sa'á re' ya netu' kuvi rán, ya nakani ini' ta iin rán ya nívá'a níkin' rán, jee kunikin' rán Ndiosí' —nkachi' Pedro nuun' rá ñivi.

Pedro jín Juan íñi ráa ichinúun' rá tee néetiñu

4 ¹ Ni ká'án' Pedro jín Juan jín rá ñivi, jee nkenta rá sutu', jín capitán yósó' nuun' rá mayóri' kúmí veñu'un ká'nú, jín rá tee yí'í grupo saduceo. ² Núníní nasíkuiti' ini' ráa, chi xiné'én' Pedro jín Juan nuun' rá ñivi, jee stékútú'ún ráa ya nakoo rá ní'i' jee nateku' i'í' ráa, chi sukuán nateku' Jesús. ³ Jee ntiin ráa rává, jee ñanaka ráa rává ini' vekaa, jee nxinoo ráa rává yukuán ne inka kivi', chi yánini ví-i. ⁴ Soo kue'e' ví'í rá ñivi ya nteso'o ráa tu'un vá, nĩnu ini' ráa. Jee nkenta yatin u'un' mil rá tee kúneí ini' ráa Jesús.

⁵ Sáá nkuvi inka kivi', nkutútú rá tee nísotíñú nuun' rá ñivi ñuun' Israel, jín rá tee kúná'nú, jín rá tee xiné'én' ley, nkutútú

ráa ñuun' ká'nú Jerusalén. ⁶ Yukuán nkutútú Anás, ya kúvi sutu' kúñá'nú ka' nuun' ni'i sutu', jín Caifás, jín Juan, jín Alejandro, jín ntáká rá inka tee, ya kúvi tá'an sutu' kúñá'nú ka'. ⁷ Jee ñani ráa Pedro jín Juan ma'ñú ráa, jee nxiná'má' ráa rává:

—¿Ná fesá' íí' níso rán? áxí ¿Nuun' né ñin súv'í nsá'á rán tiñu ya'á?

⁸ Jee kuíre nkuneí Tachí' íí' Ndiosí' jín Pedro sáva ka'an' re', jee nkachi' re' nuun' ráa:

—Ráno'ó ya nísotiñu nuun' rá ñivi jín ráno'ó tee kúñá'nú.

⁹ Retú xíná'má' rán ránu'u' vitan, jie'e' ya vá'a nsá'á rán' nuun' ñin tee kú'ví' jín nasa nnuvi tee ya'á, ¹⁰ íyó kuni' ntáká rán jín ntáká ñivi Israel ya nuun' súv'í Jesucristo, tee ñuun' Nazaret, ya ña'ni' rán nuun' kurúsi', soo nxiná'koo Ndiosí' re' nteñu rá ní'i', jee nxiná'teku' ii' Ndiosí' re', nuun' tiñu níso re' nnuva'a tee ya'á, ya íñi-i nuun' rán. ¹¹ Jesús ya'á nkuichi ini' rán maa sú kúñá'nú re' ka' nuun' ni'i, kuéntá' nkuichi ini' rá tee jíani ve'i yuu' ya nkenta kúvi yuu' yítuvi-i ve'i kuéntá' si'ín' nká'nú. ¹² Soo kuachi Jesús kúvi xinánitá'ví' re' yó, chi ntuné íyó inka ka' nuun' ki'i-ó sáva nanitá'ví'-ó. Chi ntuné íyó inka ka' súv'í ni ñin ñivi nuun' ñiví ya'á ya njia'a Ndiosí' nuun' ñivi sáva xinánitá'ví' re' yó —nkachi' Pedro.

¹³ Jee sáa nini' ráa ya chuneí ini' Pedro jín Juan, jee sáa nkuká'nú ini' ráa ya nsú tee nsukuá'a ví'í ví rává jee kúvi rává tee sáin, jee ntiví xini' ráa. Jee nnakuni ráa ya kúvi rává rá tee nkutá'an rává jín Jesús. ¹⁴ Jee nini' ráa ya tee nnuvi íñi re' jín rává, jee ntu nkúvi ná kachi' ráa siki' Pédrú' jín Juan. ¹⁵ Inajee ntatúní' ráa ya kene rá tee vá nuun' kútútú ráa. Jee nnatú'un ñin inka ráa, ¹⁶ jee nkachi' ráa:

—¿Ná sa'á-ó jín rá tee ya'á, rúsa? Chi nkuvi nijia ñin señá' anasí máá ñá'nú nsá'á ráa. Jee ni'i rá ñivi neé' ñuun' Jerusalén jíní' maa. Jee nsá kuvi kachi'-ó ya nsá náá' ví. ¹⁷ Soo sáva nkuténuun ka' tu'un vá nuun' rá ñivi, chuyú'ví-ó ini' ráa ya koto kachi' ráa ka' tu'un nuun' súv'í Jesús ya'á nuun' ni ñin ka' ñivi —nkachi' rá tee nísotíñú.

¹⁸ Jee sáá nkana ráa rává, jee ntatúní' ráa nuun' rává ya nikoto ka'án' ráa ka' vá nuun' súv' Jesús, ni nxíné'én' ráa ka' jie'e' re'.

¹⁹ Soo Pedro jín Juan nkachi' rává nuun' ráa:

—Inǎvá kachi' maárán ré naa' ví-i nuun' Ndiosí', retú kaníjía rán' ráno'ó, nsú ka' kaníjía rán' Ndiosí'. ²⁰ Soo ntu kúvi sikíkuiñi' rání' kachi' rán' jie'e' rá nini' rán' jín rá nteso'o rán' —nkachi' Pedro jín Juan.

²¹ Sáa nchu'unyú'ví ráa ka' ini' rává, jee nsiáá' ráa rává. Chi ntu nní'ín' ráa sáá xinó'o ráa rává. Chi yú'ví ráa rá ñivi, chi ntáká rá ñivi nákuetú'ún ráa Ndiosí' jie'e' ya nkuvi. ²² Chi ví'í ka' uvixiko kuiya' tee ya nkuvi señá' anasí vá jín-i, ya nnuvi-i.

Rá ñivi ínú ini' ráa Jesús jíkán' ráa nuun' Ndiosí' sa'á re' kunei ka' ini' ráa re' jín ya nachu'un nei re' ini' ráa

²³ Jee sáá nsiáá' rá tee néetiñu Pedro jín Juan, jee kuíre kua'an' ráa nuun' íyó rá tá'án' ráa. Jee nnakani ráa ya nkachi' rá sutu' kúná'nú jín rá tee kúná'nú. ²⁴ Jee sáá nteso'o ráa maa, jee nuún' ini' ráa, jee nka'an' ráa jín Ndiosí', jee nkachi' ráa:

—Ito'o'-ó ya tátúní' nú nuun' ni'i. Suvínú ví ya nsa'á súkún, jín nuun' ñu'ún, jín nteñú'ún, jín ni'i rá nantíñú íyó nteñu rává. ²⁵ Rey David ya nkuvi tátá' nuun' rán' yana'án nkuvi-i musú' nú, ya ñatíñú nú yana'án. Jee ntaji nú tu'un nú jie'e' nsa'á nú ya Tachí' íí' nú njia'a-a nuun' re' sákachi' re', jee nkachi' re' su'va:

¿Na kuvi chi sáá' nasíkuiti' xini' rá ñivi inka nación ya ntu kúvi Israel?

Jee ¿na kuvi chi nátú'ún ka'á rá ñivi?

²⁶ Nkutútú' rá rey ya tátúní' rá ñuun' ñiví,

jín rá tee yósó' nuun' rá ñuun',

jee nkenta ráa siki' Ito'o'-ó Ndiosí' jín siki' Cristo re',

ya ñani re' sáva tatúní'-i ñiví,

nkachi' rey David, káchí' tutu' íí' níso tu'un Ndiosí'.

²⁷ Jee sukuán nkuvi nijia, chi nkutútú Herodes, jín Poncio Pilato, jín rá ñivi ntu kúvi Israel, jín rá ñivi kúvi Israel, ñuun' ya'á. Jee nkenta ráa siki' se'ya íí' nú, Jesús, ya ñani nú sáva tatúni' re' nuun' ñivi. ²⁸ Sukuán nsa'á ráa sáni ya nkunaa yachi' ini' nú yana'án, sáni nkuini nú ya kuvi jín fuerza íí' nú. ²⁹ Jee ntañú'ún, Ito'o' rání', tiin kuéntá' nú ya nsíú'ví ráa ránu'u', ya kúvi rán' rá musú' nú, jee taji nú ya chuneí ini' rán' ka'an' rán' tu'un nú. ³⁰ Jee jín fuerza íí' nú xinúvi nú rá kú'ví', jee sa'á nú rá seña' anasí ya kuni' ráa ya kúñá'nú nú,, jín rá anasí ya xtív-i xini' rá ñivi,, nuun' súvi se'ya íí' nú, Jesús.

³¹ Jee sáa nkuvi nñakuetu ráa, jee ntañ nuun' íyó tútú ráa. Jee nkuneí Tachi' íí' Ndiosí' jín ntaká ráa, jee nchuneí ini' ráa káchí' ráa tu'un Ndiosí'.

Rá ñivi kúneí ini' ráa Jesús tásáva rá nantíñú ráa nuun' iin inka ráa

³² Jee rá ñivi kue'e' ya kúneí ini' ráa Jesús, jee nuún ánima' ráa jee nuún ñú'ún ini' ráa. Ni iin ráa ntu káchí' ya kuachi maaré' ví ito'o' xí nani nantíñú re'. Chi nñu'un ini' ráa ya ñi'i nantíñú ráa kúvi nantíñú nká'nú ráa. ³³ Jín fuerza íí' nasíkuítí' níso Ndiosí', nñastúvi naa' rá apóstol ya naa' nuun' rá ñivi, ya Ito'o'-ó Jesús nnakoo tuku-u jee nnateku'-u. Jee íyó máni ini' re' né'yá re' ntaká ráa. ³⁴ Jee nteñu ráa ntuví ñivi kumáni' nuun'-u. Chi né ni iin rá ñivi xín ñu'un áxí xín ve'i, jee sáa nxikó ráa maa, jee jiánaka ráa xu'ún vá ³⁵ nuun' rá apóstol. Jee tásáva rává xu'ún vá nuun' ta iin ráa nakua' jiniñú'ún ráa.

³⁶ Jee su'va nsa'á iin tee nani José. Rá apóstol nsikunání ráa re' Bernabé, ya kuíni kachi' tee ya náchu'un neí ini'. Kúvi re' tata' ichiyúkún' Levi. Kúvi re' tee ñuun' Chipre. ³⁷ Niyó iin ñu'un re' ya nxikó re' maa, jee ñanaka re' xu'ún yá'vi ñu'un vá nuun' rá apóstol.

Kuachi ya nsá'á Ananías jín Safira

5 ¹ Soo niyo iin tee nnaní Ananías jín ñasí'í re' nnaní Safira. Nxikó ráa iin ñu'un ráa. ² Jee nkinoo re' jín sava xu'ún vá. Jee suni jíní' ñasí'í re' maa. Jee ñanaka re' sava ni nuun' rá apóstol kuéntá' retá' ni'i.

³ Soo nkachi' Pedro nuun'-u:

—Ananías. ¿Na jie'e' chi nkuneí Satanás^{5:3} ntiin-i ánima' nú, sáva katú'ún nú nuun' Tachi' íí' Ndiosí', jee nkinoo nú jín sava xu'ún ya'vi ñu'un nú ya nxikó nú? ⁴ ¿Á nsú ñu'un nú kúvi vá, nékúvi? Jee sáá nxikó nú maa, ¿á nsú xu'ún nú kúvi vá résa? ¿Nakui chi nka'vi ini' nú sa'á nú su'va, résa? Nsú nuun' rá ñivi nkátú'ún nú, chisa' nuun' Ndiosí' nkátú'ún nú —nkachi' Pedro.

⁵ Sáa nteso'o Ananías rá tu'un ya'á jee ni'i' re', jee nnaniso re'. Jee yú'ví nasíkuiti' ntáká ráa ya nteso'o ya nkuvi. ⁶ Jee nnakuiñi' rá tee súchí, jee nsukún ráa ñuné'yú' re' jín sa'ma kuujín, jee kuase'í ráa maa.

⁷ Sáa nkuvi yatin uní' horá', jee nkivi ñasí'í re'. Jee ni ntu jíní' ña ná nkuvi. ⁸ Jee nkátu'ún Pedro ña:

—Kachi' nuun' ni'. ¿Á ya'vi ya'á ví ya nxikó rán ñu'un rán? Jee nkachi' ña:

—Sáa kúvi maá ya'vi-i.

⁹ Jee Pedro nkachi' nuun' ña:

—¿Nakui chi nnatú'ún nuún tu rán, jee nka'vi ini' rán ya xíná'ví rán Tachi' íí' Ito'o'-ó, résa? Kune'yá. Iñá' vaji rá tee ñase'í ráa yíí nú. Vitan jee kị'in' ráa jín maánú —nkachi' Pedro.

¹⁰ Jee kuísá ntañú'ún ni'i' ña, jee nnaniso ña nuun' íñí jie'e' Pedro. Jee sáá nkivi rá tee súchí vá jee nnaní'in' ráa ya ya ni'i' ña. Jee nniso ráa ña kuá'an'. Jee ñase'í ráa ña xín yíí ña.

¹¹ Jee yú'ví ví'í rá ñivi ya kúneí ini' ráa Jesús jín ntáká rá ñivi ya nteso'o jie'e' ya nkuvi.

^{5:3} Satanás kúvi ito'o' rá tachi' kını ya tátúní'-i ráa.

Kue'e' seña' anasí

¹² Nsa'á Ndiosí' sa'á rá apóstol kue'e' seña' ya stúvi ya nchuichí Ndiosí' ráa jín tų'un re', jín kue'e' anasí, nteñu rá ñivi ya tíví xíní' ráa. Nuún ini' ntáká rá ñivi ya kúneí ini' ráa Jesús, jee kútútú ráa yu'ú vé'i veñu'un vá naní Yu'ú Vé'i Salomón. ¹³ Soo ni iin rá inka ñivi ntu nkiji ini' ráa kutútú ráa jín rává, soo nnakuetú'un rá ñivi rává. ¹⁴ Jee nkukue'e' ka' ñivi kúneí ini' ráa Ito'o'-ó, niyo kue'e' vani tee vani ña'an. ¹⁵ Saáva ñanaka rá ñivi rá kú'ví' ini' ichi, jee yákín' ráa rává nuun' ito jín nuun' tunchisó. Sáva sanaan' jia'a xine'ñu' Pedro nuun' káá ké'ín rává, sáá kuajia'a re'. ¹⁶ Jee suni rá ñivi néé' rá ñuun' káá yatin ñuun' Jerusalén, nkiji ráa jín rá kú'ví' jín rá ñivi nó'o ráa tachi' kíni. Jee ntáká ráa nnuvi.

Nsa'á kini ráa Pedro jín Juan

¹⁷ Soo maá sutu' kúñá'nú ka' jín rá tee íñí jín re', ya kúvi ráa saduceo, jee nú'un kuíñí ví'í ini' ráa né'yá ráa rá apóstol nchuichí Ndiosí'. ¹⁸ Jee ntiin ráa rá apóstol, jee ñasi' ráa rává ini' vekaa ñuun'. ¹⁹ Soo yakuáá, iin najiá'á' íí Ito'o'-ó nsine yuvékáa, jee ntava' re' rává. Jee nkachi' re' nuun' ráa:

²⁰ —Kuá'an' rán. Jee kuiñi rán ini' veñu'un ká'nú. Jee nakani rán nuun' rá ñivi ni'i tų'un naja kúvi kuteku' ráa jín Ndiosí' —nkachi' najiá'á' íí Ndiosí'.

²¹ Sáa nteso'o ráa ya'á, jee sáa nkunijin' jee nkivi ráa ini' veñu'un ká'nú jee nkijié'é ráa xiné'én' ráa.

Jee sáa nkenta maá sutu' kúñá'nú ka' jín rá tee íñí jín re', jee nkana ráa rá tee kúñá'nú, sáva kutútú ntáká rá tee justicia ñá'nú nación Israel. Jee ntají ráa ya kuáke'en rá tee yí'í ini' vekaa. ²² Soo sáa nkenta rá mayorí' vekaa, ntuné nnáni'in' ráa rává. Jee nnikó ráa nnakani ráa, ²³ jee nkachi' ráa:

—Nnani'in' rán' ya násí' kutú yuvékáa. Jee íñí rá mayorí' ichinúun' yuvékáa. Soo sáa nsine rán' yuvékáa, jee ntuná' nnáni'in' rán' ini'-i —nkachi' ráa.

²⁴ Sáa nteso'o ráa rá tų'un ya'á, jee maá sutu' kúñá'nú ka', jín capitán yósó' nuun' rá mayorí' kúmí veñu'un ká'nú, jín rá

sut̪u' kúñá'nú nkunaan' ráa ya ná kúvi ya kuvi ka' jín tiñu ya'á. ²⁵ Jee ni ya kúvi ráa sukuán, jee nkenta iin ñivi, jee nnakani-i nuun' ráa:

—¡Teso'o ránú! Rá tee ya ñasi' rán ini' vekaa, jee íñí ráa ini' veñu'un ká'nú jee xíné'én' ráa rá ñivi.

²⁶ Jee kuíre capitán jín rá mayóri' ñake'en ráa rává. Soo ntu nsa'á kini ráa rává, chi yú'ví ráa to kuun rá ñivi yuu' ráa.

²⁷ Jee sáá nkínaka ráa rává, jee ñani ráa rává ichinúún' justicia ñá'nú. Jee nxiná'má' maá sut̪u' kúñá'nú ka' rá tee vá. Jee nkachi' re':

²⁸ —Ntatúní' nì'in rání' nuun' rán, ya koto xíné'én' rán ka' tu'un nuun' súví tee vá. ¡Soo kune'yá rán! Nchuchítú rán ñuun' Jerusalén jín tu'un xíné'én' rán. Jee kuíni rán sa'á rán s̪ik̪i' ránu'u' j̪ie'e' ya ní'i' tee vá —nkachi' sut̪u' kúñá'nú ka'.

²⁹ Soo Pedro jín rá inka apóstol nnaxínkó ráa, jee nkachi' ráa:

—Íyó kanjíjá rán' Ndiosí' nsú ka' rá tee. ³⁰ Maá Ndiosí', ya nneñu'un rá tátá' jíí'-ó yana'án nas̪ikuiti', suvíre' nxínákóo re' Jesús nxínáteku' íí' re' maa, ya ntekaa rán maa nuun' kurúsi' jee ña'ni' rán maa. ³¹ Jee Jesús vá, nxínáa Ndiosí' re' kuñá'nú re' ichi kuá'á-a. Ñani Ndiosí' re', sáva tátúní' re' yukuán jee xínánitá'ví' re' ñivi. Nsa'á Ndiosí' su'va, sáva ku'va re' ya nakani ini' rá ñivi Israel j̪ie'e' rá kuachi ráa, jee kuneká'nú ini' re' j̪ie'e' rá kuachi ráa. ³² Jee ránu'u' nini' rán' maa jee nástúvi rán' ya naá' j̪ie'e' vá. Jee suni nástúvi Tachi' íí' Ndiosí' maa. Chi Ndiosí' jíá'a re' Tachi' íí' re' nuun' rá ñivi kánjíjá ráa re' —nkachi' Pedro jín rá inka apóstol chúichí Ndiosí'.

³³ Sáa nteso'o rá tee justicia rá tu'un vá, jee nsaa nas̪ikuiti' xini' ráa, jee nkuini ráa ka'ni' ráa rává. ³⁴ Soo nnakuñiñi nichí iin tee naní Gamaliel ichinúún' justicia. Kúvi re' iin tee yíí grupo “fariseo”, ya xíné'én' re' ley. Jee íyó ñá'nú nì'i' rá ñivi nuun' re'. Jee ntatúní' re' ya tava ráa rá tee vá chíké'i unúún.

³⁵ Kuíre nkachi' re' nuun' rá tee justicia:

—¡Ráno'ó, tee se'ya ñuun' Israel! Kumí rán maárán jie'e' ya ka'vi ini' rán sa'á rán jín rá tee ya'á. ³⁶ Chi tiempú' yata', iin tee naní Teudas nñane'en re' maáré', jee nkachi' téyíí re' ya tee kúná'nú ví re'. Jee yatin kumí' sientú' tee nñakí'i raa nuun' re'. Soo ña'ni' rá ñivi re', jee ntáká rá nnikin' re', ñetenuun raa, jee ntu nýótiñu ni'i ya nsa'á raa. ³⁷ Sáa nkuvi sukuán, Judas, iin tee Galilea, jee nñane'en re' maáré' rá kivi' nñake'en raa “censo”. Jee stú'va re' kue'e' ñivi kunikin' raa re'. Jee suni' ni'i' tee vá, jee ntáká rá ñivi ya nnikin' raa re' ñetenuun raa. ³⁸ Jee vitan káchí' ni' nuun' rán: Kusaá rán raa jee koto kíní rán maárán jín rá tee ya'á. Chi ré tiñu ya nñatú'ún rá tee ni ví tiñu ya'á, áxí retú kuachi maáráa sá'á maa ni, jee ni'i naan'. ³⁹ Soo retú tiñu sá'á Ndiosí' ví-i, nkúvi xináán' rán raa jee nito koo rán maárán chi sanaan' kuká'nú ini' rán ya kántá'án rán jín Ndiosí' —nkachi' Gamaliel nuun' raa.

⁴⁰ Jee niyo mani' raa tu'un nkachi' re'. Jee nñakana ii' raa rá apóstol jee ntají raa ya chi'i yo'o rává, jee ntatúní' raa ya to káchí' rává ka' tu'un nuun' súví Jesús. Jee nsiaá raa rává kua'an'.

⁴¹ Ñajee nkene rá apóstol nuun' justicia. Jee kúsíi ini' raa, chi jíní' Ndiosí' ya níkin' naa' raa Jesús jee saáva nno'o raa tunkánuun jie'e' re'. ⁴² Jee ta kivi' ini' veñu'un ká'nú jín ta ve'i ta ve'i, ni ntuné nsíkíkuñi' raa xiné'én' raa jee stékútu'ún raa tu'un vá'a jie'e' Cristo Jesús.

Ñani raa uxá' tee ya chíneí rává rá ñivi ya kúneí ini' raa Jesús

6 ¹ Ñajee, rá kivi' yukuán, kuakukue'e' rá ñivi ntiin tu'un Jesús. Soo sava rá ñivi ya'á ká'án' tu'un griego, nka'an' sóo raa siki' sava ñivi ya'á ya ká'án' tu'un hebreo. Nkachi' raa, ya rá ña'an ná'ví lál'ví, ya ká'án' tu'un griego, ntu ní'ín' va'a raa kaji' raa ya tásáva rá apóstol ta kivi'. ² Saáva ni uxuvi' rá tee kúvi apóstol, nkana raa ni'i rá ñivi yí'í ichi Jesús, jee nkachi' raa:

—Ntu íyó vá'a xinóo rán' ya stékútu'ún rán' tu'un Ndiosí' sáva chisó rán' ya kaji' nuun' rá mesa. ³ Saájee, ráno'ó ñani', kaji rán' uxá' tee nteñu rán, ya jíní' nì'í rán, ya kúneí Tachí' íí' Ndiosí' jín raa, jee ya kúvi raa tee ñú'ún kájí ini' raa. Jee kani rání' raa, sáva sa'á raa tiñu ya'á. ⁴ Soo ránu'u', kitíñú rán' máátiñu ya nakuetu rán' nuun' Ndiosí' jín tiñu ya stekútu'ún rán' tu'un Ndiosí' —nkachi' rá apóstol.

⁵ Jee ntáká raa nta'an ini' tu'un ya'á. Jee nkaji raa Esteban, ya kúvi iin tee ya kúneí ví'í ini' re' Jesús, jee Tachí' íí' kúneí-i jín re'.

Jee suni nkaji raa Felipe,

Prócoro,

Nicanor,

Timón,

Parmenas,

jín Nicolás, tee ñuun' Antioquía, ya ntu kúvi tee Israel, soo ne ntiá'an ntiin re' tu'un Jesús, ntiin re' ñujiín' Israel.

⁶ Jee nkikani raa ni úxá' rá tee vá nuun' rá apóstol. Jee nnakuetu rá apóstol nuun' Ndiosí', jee nchisó raa na'á raa nuun' rává, sáva naán' ya ntiin rává tiñu vá.

⁷ Jee ñetenuun tu'un Ndiosí'. Jee kúkue'e' rá ñivi ñuun' Jerusalén tñin raa tu'un Ndiosí'. Jee kue'e' ví'í rá sutu' káníjiá raa tu'un ya kúneí ini' raa Jesús.

Ntiin raa Esteban

⁸ Jee yítuvi nasíkuiti' Ndiosí' Esteban. Jee njia'a Ndiosí' ya íí' níso-o nuun' re', ya nsá'á re' anasí ya tíví xíní' ñivi jín seña' nteñu rá ñivi, ya stúvi ya ñá'nú ví Ndiosí'. ⁹ Jee nkenta rá tee ká'vi ni ya yí'í raa nuun' grupo veñu'un sinagoga naní: Rá Íñí Núne, jín rá tee ká'vi ni ñuun' Cirene jín ñuun' Alejandría, jín rá sánitñin Cilicia jín Asia. Jee kántátú'un raa jín Esteban. ¹⁰ Soo ntuné nní'ín' raa kuneí raa jín re', chi níchí xíní' re', jee njia'a Tachí' íí' Ndiosí' nuun' re' sákachi' re'.

¹¹ Saájee nchiya'vi ráa inka rá tee, jee nsiká'án' ráa rá tee vá sákachi' rává, jee nka'an' rává siki' Esteban: “Nteso'o rán' nka'an' re' tu'un niva'a siki' Moisés jín siki' Ndiosí’.” ¹² Jee nsikántá'átú'un ráa rá ñivi, jín rá tee xiné'én' ley, jín rá tee kúñá'nú siki' Esteban. Jee ñatiin ráa maa, jee nnaku'va ráa maa nuun' rá justicia kúñá'nú. ¹³ Nani ráa rá tee xikóná'án' ráa Esteban, jee kátú'ún ráa:

—Tee ya'á ntuné siki'kuñi' re' ya ká'án' re' siki' veñu'un ká'nú íí' ya'á, jín siki' ley Moisés. ¹⁴ Chi nteso'o rán' káchí' re' ya Jesús ya'á, ya kúvi tee ñuun' Nazaret, kani' re' veñu'un ya'á, jee sama re' rá “costumbre” nxinóo Moisés nuun'-ó —nkachi' rá tee kátú'ún.

¹⁵ Jee ni'i rá tee néé' nuun' justicia jee sáá nnakune'yá va'a ráa nuun' Esteban, jee nini' ráa ya ntúvi nuun' re' kuéntá' túvi nuun' ñin najiá'á' íí' Ndiosí'. ^{6:15}

Náma Esteban maaré'

7 ¹ Jee maá sutu' kúñá'nú ka' nkachi' nuun' Esteban:
—¿A su'va kúvi nijia ya'á?

² Jee nkachi' Esteban:

—¡Ráno'ó ñani' jín ráno'ó tátá'! ¡Teso'o rán nu'u'! Vii' kúñá'nú maá Ndiosí', jee nkituvi re' nuun' maá jíí'-ó yana'án, Abraham, ni nnee' re' ñuun' Mesopotamia, nesá ntiá'an kunee' re' ñuun' Harán. ³ Jee nkachi'-i nuun' re': “Kene nuun' ñuun' nú jín nteñu rá tá'án nú. Jee kuá'án nuun' ñu'ún ya xiné'én' ni' no'ó.”

⁴ Jee kuíre nkene re' ñuun' rá ñivi Caldea, jee nnee' re' ñuun' Harán. Jee nesá ni'i' táá' re', jee nkene re' yukuán, jee

nkinaka Ndiosí' re' nuun' ñu'ún ya'á, nuun' néé'-ó ntañú'ún.

⁵ Jee ntu njia'a Ndiosí' ñu'un nuun' re' ya kuvi ta'vi re', ni ntí'ín' ñu'un nuun' kuañu' re'. Soo nchisóyu'ú Ndiosí' ku'va-a ñu'un vá nuun' re' jín nuun' rá ichiyúkún' vaji re', sú nesá ntiá'an koo se'ya re'.

⁶ Jee nkachi' Ndiosí' sukuán, ya rá ichiyúkún' re' kuvi ráa to'o' kunee' ráa inka nación ya tátúní' inka ñivi. Jee rá ñivi yukuán sa'á ráa rává musú' ké'en ráa. Jee sa'á kini ráa rává kumí' sientú' kuiya'. ⁷ Jee nkachi' Ndiosí': “Maá ñivi nación vá, ya kuatíñú sain ráa rává, jee sanáa' nì' ya xinó'o nì' ráa. Jee re nkuvi ya'á, jee kene rá ichiyúkún' re' nación vá, jee kiñú'ún^{7:7} ráa nuun' nu'u' nuun' ñu'ún ya'á”, nkachi' Ndiosí'.

⁸ Jee njia'a Ndiosí' tratú' nuun' Abraham, jee njia'a re' “costumbre” circuncisión nuun'-u, sáva niso-ó seña' yikikúñu-ó ya stúvi-i ya yí'í-ó nuun' tratú' vá.^{7:8} Saáva sáa niyo se'ya yí' Abraham, Isaac, jee nsá'á “circuncidar” re' maa, kivi' úná'. Jee suni sukuán nsá'á Isaac jín se'ya yí' re', Jacobo. Jee suni sukuán Jacobo nsá'á jín rá ni uxuvi' se'ya yí' re', ya kúvi ráa tata' xí'nañú'ún nación-ó.

⁹ Jee rá tátá' nuun'-ó vá, nta'vi ini' ráa nne'ya ráa ñani' ráa, José. Jee nxikó ráa maa nuun' rá ñivi, ya ñanaka ráa re' nuun' nación Egipto, sáva xikó ráa re' nuun' ñivi yukuán, sáva kuvi re' musú' sáin nuun' ráa yukuán. Soo ñiñi Ndiosí' jín re' ¹⁰ jee nsikáku Ndiosí' re' ni'i tñón'ó nno'o re'. Jee nsá'a-a ya níchi re' jín ya kumanì ini' Faraón né'ya-a José. Jee rey tátúní' nación Egipto ví Faraón. Jee ñani re' José kuvi-i tee tátúní' nación Egipto jín nuun' ni'i ve'i re'.

^{7:7} Áxí: kuneñu'un ráa

^{7:8} Circuncisión kúvi ya síyo ráa ntí' ñiñ xini' nuun' ii' yikikúñu tee. Circuncisión kúvi seña' ya stúvi-i ya iin tee kúvi ichiyúkún' Israel ya kúvi ñivi Ndiosí', jee ya nsá'á Ndiosí' iin tratú' jín ráa. Jee njia'a Ndiosí' ley nuun' Moisés tiempú' yana'an ví'í. Jee ley vá káchí' ya rá tee ya kúvi ichiyúkún' Israel íyo sa'á “circuncidar” ráa rá se'ya yí' ráa.

¹¹ 'Soo nkutámá ni'i nación Egipto jín ni'i ñu'un Canaán nuun' néé' Jacobo. Jee nno'o ví'í rá ñivi yukuán. Jee ntu nnani'in' rá jíí'-ó yana'án ya kaji' raa. ¹² Soo sáá nkuká'nú ini' Jacobo ya íyó trigo nación Egipto, jee ntají re' yukuán rá se'ya yíí re', rá kúvi rá jíí'-ó yana'án. Ya'á ví ya xí'na íchí ña'an' raa yukuán ñake'en raa maa. ¹³ Jee ya úví' íchí ña'an' raa yukuán, jee nstúvi José né iin ví re' nuun' rá ñani' re'. Jee nkuká'nú ini' Faraón né iin tá'án ví José. ¹⁴ Jee ntají José rá ñani' re' kana raa táá' raa, Jacobo, kiji-i nuun' re' jín ni'i tá'án-a, ya níyo unixiko xa'un' ñivi. ¹⁵ Jee ña'an' Jacobo nuun' nación Egipto nnee' re'. Jee ni'i' re' yukuán. Jee suni yukuán ni'i' rá jíí'-ó yana'án. ¹⁶ Jee ñanaka rá ñivi rá ñuné'yú' raa nuun' ñuun' Siquem ya tñin ñuun' Canaán. Jee nse'í raa ráv' ini' yavi kava, ya nke'en Abraham nuun' rá se'ya yíí Hamor ñuun' Siquem. Jee niyotúní' iin ya'vi nchunáán re'.

¹⁷ 'Sáá vakuyatin tiempú' sikúnkuvi Ndiosí' tu'un ya nchisóyu'ú-u jín ya nsaná'-a tu'un nkachi'-i nuun' Abraham, jee nkenta nkukue'e' ví'í ichiyúkún' re' ka' ini' nación Egipto, ¹⁸ Jee néé' raa yukuán ne nnakuñi' inka rey tátúní' nación Egipto, ya ntu níní' re' José. ¹⁹ Jee tee vá nsa'á máñá' re' nuun' rá ñivi tata'-ó, jee nsa'á kini re' rá jíí'-ó yana'án ne nsa'á re' ya sukuíta íká raa nchíkin yíí raa, sáva kuvi' ráv'á. ²⁰ Ne tiempú' yukuán jee nkaku Moisés. Jee nkuva'a ini' Ndiosí' nne'yá-a re'. Jee nsikué'nu raa re' uní' yoo' ini' ve'i táá' re'. ²¹ Jee sáá nxinóo íyó raa re', jee nnake'en se'ya sí'í rey Faraón maa. Jee nsikué'nu ña maa kuéntá' iin se'ya ña. ²² Jee nxiné'én' raa maa ni'i tu'un níchí jíní' rá tee Egipto, jee nkuníchí xá xini' re' jín ya nka'an' re' jín ya nsa'á re'.

²³ 'Sáá nkenta íñí re' uvixiko kuiya', jee nkuini re' kine'yá re' rá tata' re', ya kúvi ñivi Israel. ²⁴ Jee sáá nini' re' iin tee Egipto sá'á kini-i iin raa yukuán, jee nnama re' tee vá. Jee nnsa'sá kini ii' re' tee Egipto, jee ña'ni' re' maa. ²⁵ Jee nka'vi ini' re' ya kiku'un ini' rá tá'án re', ya kuatínú Ndiosí' re' sáva sikáku-u raa. Soo ntu ñaku'un ini' raa ya'á. ²⁶ Jee kivi' stéñu'un, nnani'in' re' uvi' raa kántá'án. Jee nkuini re' ya numani' iin

inka ráa sá'a re', jee nkachi' re': "¡Ránó tee! ¡In ni ñani' kúvi rán! ¿Nachi stúfí' in inka rán maarán?" nkachi' Moisés nuun' ráa.

²⁷ 'Soo tee sá'a kini tá'an vá, nchína'a re' Moisés jee nkachi' re': "¿Né in ñani nó kúvi nú tee tátúní' nú nuun' rání', jín kuéntá' juez jié'né' nú kuachi nuun' rán', résa?" ²⁸ ¿Á kuíni nú ka'ni' nú nu'u', kuéntá' ña'ni' nú tee Egipto iku?" nkachi' tee sá'a kini vá. ²⁹ Sáa nteso'o Moisés tu'un ya'a, nke'en re' maa nxinóo re' jee kua'an' re', jee nkenta re' nación Madián. Yukuán néé' re' jee nkuvi re' to'o' yukuán. Jee yukuán ntana'a re', jee niyo uvi' se'ya yí re'.

³⁰ 'Sáa njia'a uvixiko kuiya', jee ntuvi najiá'a' íí' Ndiosí' nuun' re' nuun' nu'ún sáin, nuun' íní yuku naní Sinai. Ntuvi najiá'a' íí' vá ma'ñú nu'un' nuun' tuyukú' iñu ya káyú'. ³¹ Jee ntíví xini' Moisés jie'e' ya nini' re' nxinénuun'-u nuun' re'. Jee nkuyatin re' sáva kuneyá va'a re' ka', jee nteso'o re' tachi' yu'ú maá Ito'o'-ó, ya nkachi'-i: ³² "Nu'u' ví Ndiosí' ya nneñu'un rá jíí' nú yana'an nu'u'. Suvini' ví Ndiosí' ya nneñu'un Abraham, jín Isaac, jín Jacobo" nkachi' Ndiosí'. Soo nkijie'é nkisii Moisés maa nyu'ví re'. Jee ntu nkíji ini' re' kuneyá re'. ³³ Jee nkachi' Ito'o'-ó nuun' re': "Tava rá nijian' sukun' yí'í nú, chi nu'un ii' ví nuun' íní nú. ³⁴ Nne'yá ni' jee nini' ni' tunó'ó nó'o rá ñivi ni' néé' Egipto. Nteso'o ni' ya tána ráa, jee nkuun ni' vaji ni', sáva sikáku ni' ráa. ¡Ne'en' ntañú'ún! Tají ni' no'ó ne nación Egipto" nkachi' Ito'o'-ó nuun' Moisés.

Jee suni nkachi' Esteban:

³⁵ —Maá Moisés ya'a ví ya nkuichi ini' rá jíí'-ó yana'an, jee nkachi' ráa: "¿Né in ñani nó ya kúvi nú tee tátúní' nuun' rání', jín kuéntá' juez jié'né' nú kuachi nuun' rán', résa?" nkachi' ráa. Tee vá, ntají Ndiosí' re', sáva kuvi re' maá tee ya tátúní' re' nuun' ráa jín ya sikáku re' ráa nakuñi' núne ráa. Jee nchineí najiá'a' íí' Ndiosí' re', ya ntúvi nuun' re' nteñu tuyukú' iñu ya káyú'. ³⁶ Tee vá nyoso' re' nuun' ráa, nuun' kuákene ráa. Jee nsa'a re' anasí ya sá'a-a ya tiví xini' ñivi, jín seña'

nuun' nación Egipto, jín nuun' nteñú'ún naní Kué'é, jín nuun' ñu'ún sáin uvixiko kuiya'. ³⁷ Ya'á ví maá Moisés ya nkachi'-i nuun' rá se'ya ichiyúkún' Israel: “Kani Ndiosí' iin tee nteñu tata' rán, sáva kuvi-i profeta kuéntá' nu'u', ya ku'va re' tu'un re' nuun' tee vá. Tiin kuéntá' rán tu'un kachi' tee vá”, nkachi' Moisés. ³⁸ Ya'á ví Moisés ya níñi re' jín rá ñivi Israel nkutútú nuun' ñu'ún sáin. Jee niñi re' jín najiá'á' íí' Ndiosí', ya nka'an' jín re' nuun' yuku naní Sinai. Jee niñi re' jín rá jíí'-ó yana'án. Jee Moisés ví ya nni'in' re' rá tu'un ya sá'á ya kuteku'-ó, sáva taji re' maa nuun' ránú.

³⁹ 'Soo ntu nkuíni rá jíí'-ó yana'án kaníjiá raa Moisés, jee nkuichi ini' raa re'. Jee nñu'un ví'í ini' ánima' raa nnikó raa nación Egipto. ⁴⁰ Nkachi' raa nuun' Aarón: “Sa'á inka rá ndiosí', sáva koso' raa nuun'-ó. Chi Moisés ya'á ya ntava' re' yó ne nación Egipto, ntu jíní' rán' ná nkuvi jín re'”, ^{7:40} nkachi' raa. ⁴¹ Jee nsá'á raa santú' ñuné'yú' kuéntá' íyó chelu. Jee ña'ni' raa sana' jee nteñu'un' raa maa sáva soko' raa maa nuun' santú' vá. Jee nkusiini ini' raa jie'e' ya nsá'á raa jín na'á raa. ⁴² Saáva nkuiyo Ndiosí' nuun' raa. Jee nxinóo re' raa kuneñu'un' raa rá tiuun' néé' súkún, sánikuá' nkachi' rá profeta, ya nkachi' Ndiosí':

¡Ráno'ó tata' Israel!

¿Á ña'ni' rán sana' jee nsoko' rán maa nuun' ni',
ni uvixiko kuiya' nuun' ñu'ún sáin?

⁴³ Ntúví, chisa' níkonúun rán jín vesayo ndiosí' naní Moloc,
jín santú' ñuné'yú' tiuun' iin ndiosí' naní Renfán.

Rá santú' ñuné'yú' yukuán nsá'á rán maa sáva kuneñu'un
rán rává.

Saáva siíyo ni' ráno'ó jee siá'a íká ni' ka' ráno'ó nsú ka'
ñuun' Babilonia,

nkachi' Ndiosí'.

Jee suni nkachi' Esteban:

^{7:40} Nkachi' raa ya'á sáá nnee' Moisés xini' yuku Sinai uvixiko kivi'.

⁴⁴—Niyo máá maá vesayo sa'ma ká'nú jín rá jíí'-ó, nuun' ñu'ún sáin. Yukuán néñu'un ráa Ndiosí' chi yukuán nástúvi ya Ndiosí' íní jín ráa. Jee niyo vesayo vá sáni ntatúní' Ndiosí' sáá nkachi'-i nuun' Moisés, ya sa'á ráa maa sánikuá' nini' Moisés ya nxiné'én' Ndiosí' nuun' re'. ⁴⁵ Sáa nñatiin rá jíí' yana'án-ó vesayo vá, jee nkiji ráa ya'á jín-i, sáá nkenta ráa ya'á jín Josué ya nyoso' re' nuun' ráa. Jee ni nne'yá jín nuun' ráa jee ntava' Ndiosí' rá ñivi rá inka nación ya nnee' nuun' ñu'un ya'á, chi nkuneí ráa siki' rá ñivi vá nsa'á re' jee ntiin ráa ñu'un vá. Jee ya'á ñatíñú ráa vesayo vá, ne rá kivi' ntatúní' rey David ñuun'-ó. ⁴⁶ Jee nñi'in' David niyo maní ini' Ndiosí' nne'yá-a re'. Jee nikan' re' nuun' Ndiosí', ya kani re' iin ve'i nuun' koo xika Ndiosí', ya nneñu'un Jacobo. ⁴⁷ Soo Salomón, se'ya yíí David', ví ya nsa'á ve'i Ndiosí'. ⁴⁸ Súnika' Ndiosí' máá kúná'nú ka' nuun' ni'i ntu néé'-e ini' ve'i sá'á rá ñivi jín na'á ráa. Sukuán nkachi' iin profeta:

⁴⁹ Nkachi' Ndiosí': Antiví ví kuéntá' mesa nuun' tátúní' ni'.

Jee ñiví ya'á kúvi kuéntá' iin teyu' nuun' yósó' jie'e' ni'.

¿Ná ve'i sa'á rán kuvi ni', résa?, nkachi' Ito'o'-ó.

Áxí ¿né nú najiaví ni'?

⁵⁰ ¿Á nsú jín na'á ni' nsa'á ni' ni'i rá ya'á, rúja?, nkachi' Ndiosí', nkachi' profeta vá.

Jee suni nkachi' Esteban:

⁵¹—¡Ráno'ó ni'in ánima! Ánima' rán íyó kuéntá' ánima' rá ñivi inka rá nación ya ntu níso yikikúñu ráa seña' Ndiosí' naní circuncisión, ya ntu chí'i ráa maáráa xintíin Ndiosí', ni ntu tésó'o rán tu'un re' kuéntá' rá ñivi vá. Sukuáni núní'in rán nuun' Tachi' íí' Ndiosí'. Sánikuá' nsa'á rá jíí' rán yana'án, suni sukuán sá'á rán. ⁵² ¿Né iin rá profeta ntu nító u'vi' rá jíí' rán yana'án, rúja? Jee ña'ni' ráa rá tee vá ya nkachitu'ún yachi' ráa, ya kiji máá maá tee ya naa' kúvi re' nuun' Ndiosí'. Jee nñaku'va rán re', jee ña'ni' rán maa. ⁵³ Suvirán ví ya ni'in' ley Ndiosí', ya njia'a rá najiá'á íí' re', jee ni ntu síkúнкуvi rán maa —nkachi' Esteban nuun' rá tee kúvi justicia.

Ni'í' Esteban

⁵⁴ Sáa nteso'o ráa rá tu'un ya'á, jee nkiti nasíkuiti' ánima' ráa, jee ne ká'ñí' nu'un ráa nuun' re'. ⁵⁵ Soo nkunei Tachi' íí' Ndiosí' jín re'. Jee nne'yá va'a re' ne súkún, jee nini' re' vane' ntun nuva Ndiosí' kúñá'nú, jín Jesús íñí ichi kuá'á Ndiosí' nuun' tátúní'-i. ⁵⁶ Jee nkachi' re':

—¡Kuneyá rán! Né'yá ni' núne antiví nuun' néé' Ndiosí'. Jee né'yá ni' Jesús, ya nkenta kúvi re' tee, íñí re' ichi kuá'á Ndiosí' —nkachi' Esteban.

⁵⁷ Jee nkanajín ni'in ráa, jee ñasi' ráa so'o ráa, jee ntáká ráa ntavi' ráa re'. ⁵⁸ Jee sáa ntava' ráa re' yu'ú ñuún', jee kúun ráa yuu' re'. Jee rá ñivi ya nxikóná'án ráa re', sáa kúun ráa yuu' re', jee ñakin' ráa rá sa'ma níjin nká'nú sín ráa ji'e'e' ñin tee súchí, naní Saulo. ⁵⁹ Jee ni kúun ráa yuu' Esteban, jee nnakuetu re', jee nkachi' re':

—¡Ito'o' ni' Jesús! Nake'en tachi' ká'án' ni'.

⁶⁰ Jee ñnakuiñí íti re', jee nkachi' ni'in re':

—¡Ito'o' ni'! ¡Koto tñin kuéntá' nú kuachi ya'á siki' ráa! Jee sáa nkachi' re' tu'un ya'á, jee ni'i' re'.

8 ¹ Jee nuún jiáni ini' Saulo jín ráa ka'ni' ráa Esteban

Saulo nsa'á kini re' rá ñivi kúnei ini' rává Jesús.

Jee maá kivi' yukuán, nkijié'é nsa'á kini ráa rá ñivi ya kúnei ini' rává Jesús ya kútútú rává ñuun' Jerusalén. Jee ni'i rá ñivi vá ñetenuun ráa nuun' ni'i rá ñuun' tñin Judea jín Samaria. Soo nkinoo métú'ún rá apóstol. ² Jee tee ká'vi ni, ya yítíñú ráa nuun' Ndiosí', nse'í ráa ñuné'yú' Esteban, jee jiáku nasíkuiti' ini' ráa ji'e'e' re'. ³ Soo Saulo xínáán' re' grupo rá ñivi kúnei ini' ráa Jesús, jee kivi re' ve'i ta ve'i jee síu'un re' rá tee vá jín rá ña'an vá, jee jiánaka re' ráa vekaa.

Ntektutu'ún tu'un va'a ñuun' Samaria

⁴ Inajee rá ñivi ñetenuun vá, jee nikonúun ráa, jee ntektutu'ún ráa tu'un vá'a Jesús. ⁵ Jee ña'an' Felipe ñuun'

Samaria, jee nstékútu'ún re' nuun' rá ñivi yukuán jie'e' Cristo. ⁶ Jee kue'e' ñivi nuún nkuvi ini' ráa nteso'o ñá'nú ráa ya nkachi' Felipe. Sáa nteso'o ráa maa jee nini' ráa rá señá' anasí nsa'á re'. ⁷ Chi nxinúvi re' kue'e' ñivi yí'í tachì' kíni. Jee sáa kéne rá tachì' kíni vá nkanajín ni'in-i. Jee nxinúvi re' kue'e' ñivi ntu kúvi kanta' jín kue'e' ñivi lénkó. ⁸ Saájee nkusií ví'í ini' rá ñivi nuun' vá.

⁹ Soo yukuán nnee' iin tee naní Simón. Né kúvi nsa'á tásí re'. Jee ntiví xini' rá ñivi Samaria nne'ya ráa re'. Jee nkachi' vixi' re' ni ka', ya kúvi re' iin tee kúñá'nú. ¹⁰ Jee ni'í ñivi nteso'o va'a nuun' ká'án' re', ne ñivi kuáchí jín ne ñivi ñá'nú. Jee nkachi' ráa:

—Tee ya'á niso re' fuerza íí' ñá'nú Ndiosí' —nkachi' rá ñivi Samaria.

¹¹ Nteso'o ñá'nú ráa maa, chi kue'e' tiempú' nxiná'ví re' ráa, chi nsa'á tásí re'. ¹² Soo sáa ninu ini' ráa tu'un vá'a ya stékútu'ún Felipe jie'e' ichi nuun' tátuní' Ndiosí' jín jie'e' Jesucristo, jee ñanuté ráa, kúvi tee, kúvi ña'an. ¹³ Jee suni ne maá Simón ninu ini' re' jee ñanuté re'. Saájee nkutá'án re' jín Felipe. Jee sáa nini' re' rá señá' jín rá anasí sá'á Felipe, ya stúvi-i ya ntají Ndiosí' tu'un vá, jee ntiví xini' re'.

¹⁴ Sáa nteso'o rá apóstol néé' Jerusalén, ya ntiin rá ñivi nuun' Samaria tu'un Ndiosí', jee nchuichí ráa Pedro jín Juan yukuán. ¹⁵ Sáa nkenta ráa yukuán, jee nikan' tá'ví' ráa nuun' Ndiosí' jie'e' rá ñivi vá, sáva ni'in' rá ñivi vá Tachì' íí' kivi-i ráa. ¹⁶ Chi ntiá'an kivi re' ini' ni iin ráa. Chisa' kuachi ñanuté ráa sáva stúvi ráa ya ya nkivi ráa nuun' Ito'o'-ó Jesús. ¹⁷ Inájee nchisó Pedro jín Juan na'á ráa rává, jee nkivi Tachì' íí' Ndiosí' ini' rává.

¹⁸ Sáa nini' Simón, ya jiá'a Ndiosí' Tachì' íí' nuun' ñivi sáa chisó rá apóstol na'á ráa rává, jee nkachi' re' ku'va re' xu'un nuun' ráa, jee nkachi' re':

¹⁹ —Suni taji xá fuerza íí' iná' nuun' ni', ya chisó ni' na'á ni' ne ni iin ñivi, jee ni'in' re' Tachì' íí'.

²⁰ Soo nkachi' Pedro nuun' re':

—¡Naan' xu'un nú jín nú! Chi jiáni ini' nú ya ke'en nú jín xu'un nú ta'vi' síkúta'vi' Ndiosí'. ²¹ Nsú ta'vi' nú ví ya sa'á nú tiñu ya'á, chi ntu náa' ánima' nú nuun' Ndiosí'. ²² Saájee nakani ini' nú ya nívá'a ya'á ya ñú'ún ini' nú. Jee kakan' tá'vi' nuun' Ito'o'-ó ya sanaan' kuneká'nú ini' re' jie'e' ya ñú'ún ini' ánima' nú. ²³ Chi jíní' nì', ya ñú'ún tá'vi ini' nú kúneí-i jín no'ó, jee yí'í nú xintíin ya kane'en ya ñú'ún ini' nú.

²⁴ Jee naxiníko Simón:

—Kakan' tá'vi' rán jie'e' nì' nuun' Ito'o'-ó, sáva ni iin tunó'ó ya nkachi' rán nta'an' nì' maa.

²⁵ Sáa nkuvi nsanáa' Pedro jín Juan ya na'á ya nini' raa jee nkachitu'un raa tu'un Ito'o'-ó, jee kuíre nkene raa yukuán sáva nikó raa nuun' ñuun' Jerusalén. Jee ni kuajia'a raa jee nstekútu'un raa tu'un va'a Jesús nuun' kue'e' rá ñuun' tñin Samaria.

Felipe jín tee nísotíñú nuun' ñuun' Etiopía

²⁶ Jee kuíre iin najiá'á' íí Ndiosí' nkachi' re' nuun' Felipe: “Nakuñi' jee kuá'an ichi sur ichi kuá'an' ne ñuun' Jerusalén jín ne ñuun' Gaza, jee ichi vá jiá'a-a nuun' ñu'ún sáin.”

²⁷ Jee nkechí re' jee kuá'an' re'. Jee nini' re' iin tee ñuun' Etiopía ya nkuvi iin eunuco^{8:27}, ya nísotíñú-u chiji na'á Candace. Candace kúni káchí' reina ya tátúní' ña nuun' ñuun' Etiopía. “Tesorero” ví tee nísotíñú vá, ya néé' síkì' nì'i xu'un reina vá. Ña'an' re' ñuun' Jerusalén nneñu'un re' Ndiosí'.

²⁸ Ìñajee kuano'on' re', jee néé' re' ini' “carreta” re'. Ká'vi re' tutu' níso tu'un profeta Isaías, ya njia'a Ndiosí' tu'un vá nuun'-u tió' chíji. ²⁹ Jee nkachi' Tachì' íí Ndiosí' nuun' Felipe:

—Kuá'an' kuyatin jee kutá'an jín “carreta” ya'á.

³⁰ Ninu re' ñata'an re' “carreta”, jee nteso'o re' ya ká'vi tee Etiopía tutu' níso tu'un Isaías. Jee nīkatu'un re':

—¿Á jiáku'un ini' nú, ya ká'vi nú?

^{8:27} Ìin eunuco ntu kúvi koo se'ya re'.

³¹ Jee nnaxiní'kó tee vá:

—¿Naja kúvi kiku'un ini' ni', retú ntuná' íyó iin ya xiné'én'-e nu'u'?

Jee nikan' re' nuun' Felipe, ya kaa-a jee kikunee'-e jín re'.

³² Tu'un Ndiosí' néé' nuun' tutu' nuun' ká'vi re' káchí' su'va:

Ntu jíne re' yu'ú re'.

Kuéntá' iin lanchi ñanaka ráa nuun' jiá'ní' ráa tì',

jee kuéntá' iin lanchi lúli masú' íñí ichinúún' tee, ya sété-e

kachi' tì',

³³ Njia'a ráa tu'un kánuun nuun' re', jee nsá naa' nsanáa'

ráa siki' re'.

¿Né iin kúvi nakani tu'un jie'e' ichiyúkún' re', résa?

Chi ̀ni iin ntuná' íyó, ̀chi ni'i' re' jee nkene re' ñiví ya'á,

nkachi' nuun' tutu' níso tu'un Ndiosí'.

³⁴ Jee nkachi' eunuco nísotíñú vá nuun' Felipe:

—Kátu'ún ni' xá no'ó, ¿Né iin jie'e' ká'án' profeta? ¿Á ká'án' re' jie'e' maaré' áxí jie'e' inka ka' ñivi? —nkachi' re' nuun' Felipe.

³⁵ Saájee nkijie'é Felipe jín tu'un ya'á níso nuun' tutu' íí' ̀ya nka'vi re' ̀, jee nstekútu'ún-u tu'un vá'a jie'e' Jesús nuun' re'.

³⁶ Jee ni kuá'an' ráa ichi, jee nkenta ráa nuun' nú'ún nute. Jee nkachi' tee nísotíñú vá:

—¿Kune'yá nute vá! ¿Á íyó ya chúsává ya kuanuté ni'?

³⁷ [Jee nkachi' Felipe nuun'-u:

—Kuvi, retú ínú ini' nú jín ni'i' ne ánima' nú.

Jee nkachi' tee nísotíñú:

—Ínú ini' ni' ya se'ya Ndiosí' ví Jesucristo.]

³⁸ Ìñajee ntatúní' tee nísotíñú, ya sikíkuíñi' rá tee síkáka ráa “carreta”. Jee Felipe jín maaré', nnuun ni núv'í' ráa jee nkívi ráa nuun' nute. Jee nsíkuánuté Felipe maa. ³⁹ Sáa nkene ráa nuun' nute, jee Tachi' íí' Ito'o'-ó nsíyo-o Felipe. Jee tee nísotíñú ntu níní' re' ka' maa. Jee nnaku'un re' ichi kuano'on' re', jee kúsíí ví'í ini' re'. ⁴⁰ Soo ya íñí Felipe ne ñuun' Azoto

nini' re'. Jee kuajia'a re' jee nstekútu'ún re' tu'un vá'a jie'e'
Jesús nuun' ntáká rá ñuun' ne nkenta re' ñuun' Cesarea.

Nsama ini' Saulo

9 ¹ Jee Saulo síu'ví ii' re' ya ka'ni' re' rá ñivi yí'í raa ichi
Jesús. Jee ña'an' re' nuun' sutu' kúñá'nú ka', ² jee
nnikan' re' ya ku'va-a iin tutu' nuun' re', ya ku'va re' nuun' rá
tee néé' siki' rá veñu'un lúli' ñuun' Damasco nuun' kútutú rá
ñivi Israel, ya naní sinagoga. Tutu' vá kachi' ya niso re' tiñu,
ya retú nani'in' re' né ni iin ñivi ya yí'í ichi vá, vani tee vani
ña'an, jee ku'ni' re' maa jee kinaka re' maa nuun' Jerusalén.
³ Ìñajee ku'a'an' re' nuun' ñuun' Damasco. Jee sáá nkuyatin re'
ñuun' vá, sanaan' kuiti' ntuun' iin nuva ñuun' ne súkún
nchu'un tiyu'-u re'. ⁴ Ìñajee nnaniso re' nuun' ñuun' jee
nteso'o re' iin tachí' yu'ú ya nkachi' nuun' re':

—¡Saulo! ¡Saulo! ¿Na kuvi chi jíto u'vi' nú nu'u'?

⁵ Jee níkatu'ún Saulo:

—¿Né iin kúvi nú, Ito'o' ni'?

Jee nnaxiníko tachí' yu'ú vá:

—Maání' kúvi Jesús, ya jíto u'vi' nú. [Xínó'o nú maánú,
kuéntá' iin sana' ya jiáñú' yátá ti' xini' tuxii' ñivi táji ti'.]

⁶ Nkisi Saulo máá ñúyú'ví ini' re', jee nkachi' re':

—Ito'o' ni', ¿Ná kúvi ya kuíni nú ya sa'á ni'?

Jee Ito'o'-ó nkachi':]

—Nakoo jee kivi ñuun' vá. Jee yukuán kachi' iin ñivi ná
kúvi ya íyó sa'á nú.

⁷ Ìñajee rá tee ku'án' kútá'an' jín re', ñasi' tachí' ká'an' raa,
chi nijin' nijia nteso'o raa xina'a' yu'ú vá, soo ntu nini' raa ni
iin ya ká'an' vá. ⁸ Nnakuiñi' Saulo, jee sáá nnakune rá
nchinúun' re', ntu né'yá re' ka'. Jee ntiin raa na'á re', jee
ñanaka raa re' nuun' ñuun' Damasco. ⁹ Jee uni' kivi' ntu nkúvi
kune'yá re', jee ntuná' nyají' re' ni ntuná' ni'i re'.

¹⁰ Ñuun' Damasco nnee' iin tee ya níkin' re' ichi Jesús. Naní
re' Ananías. Sáá nxinénuun' Ito'o'-ó nuun' re' jee nkachi'-i
nuun' re':

—¡Ananías!

Jee nkachi' re':

—Ito'o' ni'. Ya'á néé' ni'.

¹¹ Jee nkachi' Ito'o'-ó nuun' re':

—Nakoo jee kuá'án nú nuun' ichi naní Ichi Naá'. Jee ini' ve'i Judas, nanukú nú iin tee ñuun' Tarso, naní Saulo. Jee nákuetu re'. ¹² Nxiné'én' nuun' ni' nuun' re' ya kájíkuiti' nini' re' iin tee, naní Ananías, kiji-i nuun' re' jee chisó-o na'á-a re', sáva nunijin' nchinúún re'.

¹³ Soo nnaxiníko Ananías:

—Ito'o' ni', tésó'o ni' kue'e' ñivi ká'án' jie'e' tee vá. Nteso'o ni' ya kue'e' niva'a nsa'á re' nuun' rá ñivi yí'í raa nuun' nú nuun' ñuun' Jerusalén. ¹⁴ Jee njiá'a rá sutu' kúná'nú tiñu kunee' siki' re', sáva kiji re' ya'á jee tiin re' ntaká rá ñivi néñu'un raa no'ó —nkachi' Ananías.

¹⁵ Soo nkachi' Ito'o'-ó nuun' re':

—Kuá'án. Chi kúvi re' tee nkaji ni' sáva kuantíñú ni' maa, sáva kiji' in' re' jín tu'un jie'e' ni' nuun' rá ñivi ntu kúvi Israel, jín nuun' rá rey ya tátuní' nuun' rá ñuun', jín nuun' rá se'ya tata' ñivi Israel. ¹⁶ Inájee nu'u', xiné'én' ni' nuun' re' nasa íyó kuno'o re' jie'e' nu'u' —nkachi' Ito'o'-ó nuun' Ananías.

¹⁷ Saájee ña'an' Ananías jee nkivi re' ve'i nuun' néé' Saulo. Jee nchisó re' na'á re' nuun'-u, jee nkachi' re':

—Ñani', Saulo. Ito'o'-ó, Jesús, ntuvi re' nuun' nú ini' ichi váji nú. Jee maaré' ntají re' nu'u', sáva kuvi nunijin' nchinúún nú, jee sáva kunei' Tachi' íí' nuun' no'ó —nkachi' Ananías.

¹⁸ Kuísá ntañú'ún nkoyo rá íyó kuéntá' íyó meeriá' tiaká nchinúún re', jee nunijin' nchinúún re'. Jee nnakoo re' jee ñanuté re'. ¹⁹ Jee nyaji' re' jee nakeni re'. Jee nnee' re' ñuun' Damasco kél'in kivi' jín rá ñivi níkin' ichi Jesús ya néé' raa yukuán.

Nstəkútu'ún Saulo tu'un vá'a nuun' ñivi ñuun' Damasco

²⁰ Jee kuíntańú'ún nstəkútu'ún re' ini' rá veńu'un lúlí jie'e' Jesús. Nkachi' re' ya Jesús kúvi se'ya Ndiosí'. ²¹ Jee ntiví xini' rá ñivi tésó'o ya káchí' re'. Jee káchí' iin inka raa:

—¿Á nsú tee ya'á kúvi ya xínáan'-a rá ñivi néńu'un raa Jesús, nuun' ñuun' Jerusalén, nékui? Jee vaji re' ya'á, sáva tiin re' raa, jee kınaka re' raa nuun' rá sutu' kúná'nú —nkachi' rá ñivi.

²² Soo núneí ka' ini' Saulo ká'án' re'. Jee nsá'á re' ya nkunaan nkusu'va rá ñivi Israel néé' nuun' ñuun' Damasco, chi nstúvi re' ya Jesús kúvi nijia Cristo, ya ñani Ndiosí' sáva tatúní'-i nuun' ni'i ñiví.

Nkaku Saulo nuun' rá ñivi Israel

²³ Sáa nkukue'e' kivi', jee nnatú'ún rá tee Israel sáva ka'ni' raa Saulo. ²⁴ Soo nkuká'nú ini' Saulo tu'un nnatú'ún raa. Jee nuví yakuáá' nito ví'í niyo raa rá yuvé'í ñuun' vá nuun' kivi' rá ñivi, sáva ka'ni' raa re'. ²⁵ Soo yakuáá', jee rá tee súkuá'a raa jín re' jie'e' Jesús, kuá'an' raa jín re' jee nsikuun raa re' iin ini' chikiví', yata' koo súkún yuu' ya násí' yu'ú ñuun', jee kuá'an' re'.

Íñi Saulo ñuun' Jerusalén

²⁶ Sáa nkenta Saulo ñuun' Jerusalén, jee nkuini re' nakutá'án re' jín rá ñivi yí'í raa nuun' Jesús, ya káchí'-ó discípulos. Soo nyu'ví raa nne'yá raa re', chi ntu ínú ini' raa ya yí'í re' nuun' Jesús. ²⁷ Soo Bernabé ñanaka re' maa nuun' rá apóstol. Jee nnakani Bernabé sáa nini' Saulo Ito'o'-ó ini' ichi, jín ya nka'an' Ito'o'-ó jín re', jín sáa nka'an' neí ini' re' nuun' súvi Jesús, nuun' ñuun' Damasco. ²⁸ Jee nnee' re' jín raa. Jee náa núun re' ñuun' Jerusalén, ²⁹ jee ká'án' neí ini' re' jie'e' Ito'o'-ó. Ká'án' re' jee kántátú'un re' jín rá tee Israel ya ká'án' tu'un griego. Soo suviráa nnunasí raa ka'ni' raa maa. ³⁰ Soo sáa nkuká'nú ini' rá ñanítá'án yí'í nuun' Jesús, jie'e' ya ka'ni' ráv

maa, jee kuanaaka ráa re' nuun' ñuun' Cesarea. Jee yukuán nchuichí ráa re' kuano'on' re' nuun' ñuun' Tarso.

³¹ Saájee rá ñivi kúneí ini' ráa Jesús, ya néé' ni'i ichi sánitín Judea, Galilea, jín Samaria, jee nnee' ñunkúún ráa. Jee jǵia ini' ráa ka' kúneí ini' ráa Jesús. Jee jiá'nu ráa jín ya ñúyú'ví ini' ráa Ito'o'-ó. Jee náchu'un neí Tachì' íí' Ndiosí' ini' ráa. Jee vaji kúkue'e' ráa.

Nnuvi Eneas

³² Sáa ñikónúun Pedro ni'i ichi, sukuán nkuvi ya suni ñane'yá re' rá ñivi yí'í nuun' Jesús, ya néé' ne ñuun' Lida.

³³ Jee yukuán nñani'in' re' ñin tee naní Eneas, ya íyó una' kuiya' ya káa-a nuun' ito, chi ntú kúvi kanta'-a. ³⁴ Jee nkachi' Pedro nuun'-u:

—Eneas. Jesucristo nxinúvi re' no'ó. Nakoo. Jee nasa'á stákoo ito nú.

Jee kuísá ntañú'ún nnakoo re'. ³⁵ Jee ni'i rá ñivi ya néé' ñuun' Lida jín Sarón, nini' ráa re', jee nnakani ini' ráa jee nkúneí ini' ráa Ito'o'-ó.

Nnateku' Dorcas ya ni'í' ña

³⁶ Ñuun' Jope néé' ñin ña'an níkin' ña ichi Jesús, ya naní ña Tabita, ya tǵ'un griego kuíni káchí' Dorcas^{9:36}. Ña'an ya'á sá'á ví'í ña tiñu vá'a, jee sá'á ví'í ña “caridad” nuun' rá lál'ví.

³⁷ Ñajee rá kivi' yukuán, ñaku'un kue'í' ña jee ni'í' ña. Jee nsikúchi ráa ñuné'yú' ña, jee ñachisó ráa maa ñin ini' ve'i yósó' tá'án. ³⁸ Soo ñuun' Lida káa yatin jín ñuun' Jope. Jee sáa nteso'o rá ñivi níkin' ichi Jesús, ya néé' Pedro yukuán, jee ntají ráa uvi' tee kua'an' kakan' tá'ví' ráa nuun' re':

—Koto kúkuéé nú jee kiji nú xá nuun' ñuun' Jope.

³⁹ Ñajee nkechí Pedro jee kua'an' re' jín ráa. Sáa nkenta ráa jín re', ñanaka ráa re' ini' ve'i yósó' tá'án vá. Jee nkutiya'

^{9:36} Tabita kúvi tǵ'un arameo, jee Dorcas kúvi tǵ'un griego. Núví' rá tǵ'un ya'á kuíni káchí' gacela, tǵ'un stílál'. Gacela kúvi ñin kiti kuéntá' ñin isu'.

ntáká rá ña'an ná'ví nuun' Pedro, jee ná'yú' ráa. Jee xíné'én' ráa rá sa'ma kání ñúká'nú jín rá sa'ma sá'a yá nsa'a ña sáá nteku' ña jín ráa. ⁴⁰ Ìñajee ntava' Pedro ni'i ráa chíké'i. Jee ñakuñi' íti re' jee nnakuetu re' nuun' Ndiosí'. Sáá nnakoto re' nuun' ñuné'yú' ña, jee nkachi' re':

—Tabita. Nakoo.

Jee nnakune nchinúún ña, jee sáá nini' ña Pedro jee nnakoo ña nnakunee' ña. ⁴¹ Jee njia'a re' na'a re' nuun' ña, jee nxínakuñi' re' ña. Jee nkana re' rá ñivi yí'í nuun' Jesús, ne jí'ín rá ña'an ná'ví, jee nxíné'én' re' ña ráa yá tékú' ña. ⁴² Jee nkuká'nú ini' ni'i ñivi ñuun' Jope yá nkuvi. Jee kue'e' ráa nkuneí ini' ráa Ito'o'-ó. ⁴³ Jee ké'ín kivi' nkinoo re' ñuun' Jope iin ve'i tee naní Simón, yá tee sá'ástákoo rá ñiin ví re'.

Pedro jín Cornelio

10 ¹ Íyó iin tee néé' ñuun' Cesarea, yá naní re' Cornelio. Kúvi re' capitán yá tátúni' nuun' iin sientú' soldado ejército Roma. Yí'í re' nuun' “batallón” naní Italiano. ² Suvire' jín ni'i rá tá'an ve'i re' kúvi ráa ñivi néñu'un ráa Ndiosí', jee ñúyú'ví ini' ráa nuun' Ndiosí'. Jee sá'a ví'í re' “caridad” nuun' rá ñivi lá'ví, jee sukuáni nákuetu re' nuun' Ndiosí'. ³ Jee iin kivi', kájíkuiti' nini' re' iin yá nxinénuun' Ndiosí' re', nín kauní' yánini. Jee nkivi' iin najiá'a' í'í Ndiosí' nuun' néé' re', jee nkachi'-i nuun' re':

—¡Cornelio!

⁴ Ni nne'yá re' saá maa, jee nyu'ví iyo re', jee nkachi' re':

—¿Ná kúni' nú? Tátá'.

Jee nkachi' najiá'a' í'í vá nuun' re':

—Yá jíkátá'ví' nú nuun' Ndiosí' jín yá nsa'a nú “caridad” nuun' ñivi, yá ntiin kuéntá' Ndiosí' maa yá nsoko' nú maa nuun' re'. ⁵ Jee ntañú'ún taji nú ké'ín tee nuun' ñuun' Jope, sáva kike'en ráa iin tee naní Simón, yá suni naní re' Pedro. ⁶ Néé' tee ya'a ve'i inka tee naní Simón, yá sá'ástákoo re' ñiin. Ve'i re' káá yatin yu'ú nteñú'ún —nkachi' najiá'a' í'í vá.

⁷ Jee sáá nkene najiá'á' íí' yá nka'an'-a jín rē', jee nkana Cornelio uví' musú' rē' jín iin soldado, yá yítíñú-u nuun' Ndiosí'. Kúvi rē' iin rá soldado yá jiátíñú kutú Cornelio. ⁸ Jee nnakani Cornelio nuun' ráa ni'i yá nkuvi, jee nchuiichí rē' ráa kuá'an' ráa nuun' ñuun' Jope.

⁹ Jee kivi' stéñu'ún, ni jíká ráa jee sáá kuakuyatin ráa nuun' ñuun' vá, jee nkaa Pedro xini' ve'i yatin sava nuví, sáva nakuetu rē' nuun' Ndiosí'. ¹⁰ Jee nkenta soko chiji rē' jee nkuini rē' kaji' rē'. Jee ni sá'á rá ñivi ve'i yá kaji' rē', jee kájkuiti' ntúvi yá nxinénuun' Ndiosí' rē'. ¹¹ Jee nini' rē' yá nine antiví. Jee nini' rē' yá ne súkún vaji kuun iin nantíñú nuun' ñu'un, jee túvi-i kuéntá' iin manta sa'ma ká'nú. Vaji kuun-u kuéntá' réa' tiin ráa ni kúmi' esquina sa'ma ká'nú vá. ¹² Jee nuun' sa'ma ká'nú vá néé' ni'i kuiti' nuun' kiti yá jíká kúmi', jín ni'i kuiti' nuun' rá kiti yá síu'un maáa nuun' ñu'un, jín ni'i nuun' saa' yá íyó súkún. ¹³ Jee nkenta iin tachí' yu'ú nuun' Pedro:

—¡Pedro! ¡Nakuiñi'! ¡Ka'ni' maa jee kaji' maa!

¹⁴ Soo nkachi' Pedro:

—Ito'o' ni'. Ntúví. Chi ni nsá nyaji' ni' ni iin kiti yá nkachi' nú, yá ntu íyó noo nuun' rá ñivi Israel, jín yá ntu íyó ninu'un.

¹⁵ Jee tachí' yu'ú vá nkenta suku yá úví' íchí nuun' rē':

—Yá nsá'á noo Ndiosí', koto káchí' nú ka' yá ntu íyó noo-o.

¹⁶ Uñi' íchí nkuvi ya'á su'va. Jee kuíntañú'ún nnaa nantíñú vá ne súkún.

¹⁷ Ni yá jiáni ini' rē' yá ná kuíni káchí' yá nxinénuun' Ndiosí' rē', jee nkenta rá tee yuvélí, yá ntají Cornelio. Chi jíkátu'ún jíkátu'ún ráa ne nuun' káá ve'i Simón. ¹⁸ Sáa nkenta ráa nka'an' ráa, níkatu'ún ráa, á ya'á néé' Simón, yá suni naní rē' Pedro. ¹⁹ Ni yá jiáni ini' Pedro jie'e' yá nxinénuun' Ndiosí' nuun' rē', jee Tachí' íí' Ndiosí' nkachi'-i nuun' rē':

—Kune'yá. Chi nkiaa' uní' tee nánukú ráa nó. ²⁰ Nakuiñi' jee nuun nú. Kuá'an jín ráa, jee koto ná jiáni ini' nú, chi maání' nchuichí nì' ráa —nkachi' Tachì' íí' nuun' re'.

²¹ Ìñajee nnuun Pedro nuun' ñíí' ráa, jee nkachi' re' nuun' ráa:

—Kune'yá rán. Nu'u' ví ya nánukú rán. ¿Na jie'e' chi vaji rán?

²² Jee nñaxiníko ráa:

—Capitán Cornelio kúvi re' tee naa' nuun' Ndiosí', jee ñúyú'ví ini' re' néñu'un re' Ndiosí'. Jee nì'í rá ñìvì Israel jiá'a ráa ya naá' ya kúvi re' su'va. ñin najiá'á' íí' Ndiosí' nkachi'-i nuun' re', ya kána re' nó kì'in' nú nuun' ve'i re', sáva tesò'o re' tu'un ya kachi' nú nuun' re' —nkachi' ráa nuun' Pedro.

²³ Ìñajee nkana re' ráa kinoo ráa jín re' yukuán. Jee kivi' stéñu'un, nkechí re' jee kua'an' re' jín ráa. Jee suni ké'in rá ñani' ñuun' Jope, ya yí'í ráa nuun' Jesús, nkutá'an ráa jín re'.

²⁴ Jee kivi' stéñu'un nkivi' ráa ñuun' Cesarea. Jee Cornelio ya nétu re' ráa. Jee nñasátutú re' rá tá'an re' jín rá ñìvì manì' ka' jín re'. ²⁵ Sáa nkenta Pedro yuvé'í, jee nkene Cornelio nka'an'-a jín re'. Jee nnakuñi' ítf Cornelio jie'e' re', jee nneñu'un-u re'.

²⁶ Soo Pedro nxinákuiñi' re' maa, jee nkachi' re' nuun'-u sáva ntu kuneñu'un-u re':

—Nakuñi'. Chi suni nu'u' kúvi nì' ñin tee nì.

²⁷ Ni kúkuéntú re' jín Cornelio, jee nkivi' re' ini' ve'i, jee nñani'in' re' kue'e' ñìvì néé' tutú. ²⁸ Jee nkachi' re' nuun' ráa:

—Suvirán jíní' ya ntu jiá'a ñujiín' níkin' rání' ví ya koo manì' tá'an ñin tee Israel jín ñin ñìvì ya ntu kúvi Israel, áxí ya kine'yá rán' maa. Soo Ndiosí' nxiné'én' re' nuun' nì', ya nì ñin ñìvì nkáchí' nì' ya ntu íyó noo, nì ya ntu ninu'un ráa. ²⁹ Saáva sáa nkana nú nu'u', ntu nkújiáá ini' nì', jee vaji nì'. Ìñajee ¿na jie'e' chi kána nú nu'u'?

³⁰ Jee nkachi' Cornelio:

—Ya nkuvi kumì' kivi', nñin horá' ya'á, jee nákuetu nì' ini' ve'i nì', jee nini' sanaan' nì' ñin tee ñíí' ichinúún' nì', ñú'un-u sa'ma jiánute. ³¹ Jee nkachi' re': “Ndiosí' ntesò'o ya nñakuetu

nú jee ná'kú'un ini' Ndiosí' rá “caridad” nsa'á nú. ³² Iñajee tají ké'in tee nuun' nuun' Jope, ya kike'en ráa iin tee naní Simón, ya suni naní re' Pedro. Tee ya'á néé'-e ve'i inka tee naní Simón, ya sá'ástákoo re' ñiin. Ve'i re' káá yatin yu'ú nteñú'ún. [Sáá kenta Pedro jee ka'an' re' jín nú.]” ³³ Iñajee ntañú'ún kuiti' ntají ni' ya kike'en ráa nó. Jee va'a nsa'á nú ya vaji nú. Vitan néé' tutú rán' ya'á nuun' íyó Ndiosí' jín-ó, sáva tesó'o rán' ni'i ya ntatúní' Ito'o'-ó nuun' nú, sákachi' nú.

Tu'un ná'kani Pedro ini' ve'i Cornelio

³⁴ Jee ntava' Pedro tu'un ká'án' re':

—Vitan jíní' ni' ya naá' ví ya ntu sín íyó iin inka ñivi nuun' Ndiosí'. ³⁵ Soo íyó máni' re' né'yá re' ñivi ntáká nuun', ya ñúyú'ví ini' ráa re', jín ya sá'á naa' ráa. ³⁶ Nchuichí re' tu'un va'a nuun' rá se'ya tata' Israel, jee stékútu'ún re' ya kunee maní' ñivi jín re' sá'á Jesucristo, ya kúvi-i Ito'o' ni'i ñivi ñiví. ³⁷ Suvirán jíní' ya nkuvi ni'i nuun' sánitñin Judea, ya nkijie'é stékútu'ún Jesús tu'un Ndiosí' sánitñin Galilea jín ne Judea, ne sáa ya njia'a rá kivi' nstékútu'ún Juan, ya rá ñivi íyó nakani ini' ráa jie'e' kuachi ráa jee kuanuté ráa. ³⁸ Jesús kúvi re' tee nuun' Nazaret. Jíní' rán ya ñani Ndiosí' re' jee njia'a-a nuun' re' Tachi' íi'-i jín fuerza íi'-i. Jee ñikónúun re' nsa'á re' ya vá'a, jee nxinúvi re' rá ñivi nó'o sá'á kui'na' kúná'nú, ^{10:38} chi Ndiosí' íñí jín re'. ³⁹ Jee ránu'u', nástúvi rán' ya naá' ni'i ya nsa'á re' sánitñin Judea jín nuun' ká'nú Jerusalén. Yukuán jee suni ña'ni' ráa re', chi ntekaa ráa re' nuun' kurúsi'. ⁴⁰ Soo maaré' ví ya nxináteku' ií' Ndiosí' re' kivi' úní', jee nsa'á-a ya tuvi re' nuun' nijin'. ⁴¹ Soo nsú nuun' ni'i ñivi ntuvi re' nsa'á Ndiosí', chisa' kuachi nuun' rání', chi ñani yachi' Ndiósí' ránu'u' ne ntiá'an nkenta tiempú', sáva nástúvi rán' ya naá' jie'e' Jesús. Ránu'u' kúvi ya nyaji' nkáá rán' jín re', jee ni'i rán' jín re', nesá nñateku' ií' re' nteñu rá ní'i'. ⁴² Jee ntatúní'

^{10:38} Diabolo kuíni káchí': suvire' ví ya xíkóná'án. Hín ni kúvi Diabolo jín Satanas. Kúvi re' ya tátúní' nuun' ni'i rá tachi' kíni.

Ndiosí' ya stekútu'ún rán' nuun' rá ñivi jín ya nastúvi rán' ya naá' ya Jesús kúvi ya ñani Ndiosí', sáva sanáa' re' jie'e' rá tékú' jín rá ní'i'. ⁴³ Jee jie'e' re', ni'i rá profeta, ya njia'a Ndiosí' tu'un nuun'-u, nnastúvi ráa ya naá' jie'e' Jesús. Nkachi' ráa ya, jie'e' ya nsa'á re', ni'i ñivi ya kúnei ini' ráa re' ni'in' ráa ya kuneká'nú ini' Ndiosí' jie'e' kuachi ráa.

Nkivi Tachi' íí' Ndiosí' ini' rá ñivi ya ntu kúvi Israel

⁴⁴ Ni ká'án' jii' Pedro saá rá tu'un ya'á, nkivi Tachi' íí' Ndiosí' ini' ni'i rá ñivi tésó'o tu'un ya'á. ⁴⁵ Jee rá ñivi Israel kúnei ini' ráa Jesús rá kútá'án jín Pedro ntiví xini' ráa, chi suni nsikúta'vi' Ndiosí' Tachi' íí' nuun' rá ñivi ya ntu kúvi Israel. ⁴⁶ Chi nteso'o ráa, ya ká'án' rá ñivi ntu kúvi Israel inka nuun' rá tu'un, [ya ntu ká'án' ráa], jín ya nákuetú'ún ráa Ndiosí'. ⁴⁷ Inajee nkachi' Pedro:

—¿Á kúvi kasi' né ni iin ñivi ya kuanuté rá ñivi ya'á jín nute, ya nkivi Tachi' íí' ini' ráa kuéntá' nkívi re' ránu'u', resá? [Ntúví].

⁴⁸ Inajee ntatúní' re' ya kuanuté ráa sáva stúvi ráa nuun' ni'i, ya kúnei ini' ráa Jesucristo. Jee nika' ráa ya kinoo Pedro jín ráa ké'ín kivi'.

Nákú'va Pedro tu'un ya nkuvi sukuán jín rává nuun' rá ñivi ya kúnei ini' ráa Jesús, ya néé' ráa ñuun' Jerusalén

11 ¹ Inajee rá apóstol jín rá ñani' yí'í nuun' Jesús, ni'i sánitfin Judea, nteso'o ráa, ya suni rá ñivi ntu kúvi Israel, ntin ráa tu'un Ndiosí'. ² Sáa nenta Pedro ñuun' Jerusalén, jee sava ñivi Israel ya yí'í nuun' Jesús, nkantátú'un ráa jín re'. ³ Jee nkachi' ráa:

—Ntu vá'a ya nkívi nú ve'i ñivi ya ntu kúvi Israel ya ntu níso ráa señá' Ndiosí' nuun' yikikúnu ráa, jín ya nyaji' nú jín ráa.

⁴ Inajee nyiyu'ú nnakani Pedro nuun' ráa ni'i ya nkuvi, jee nkachi' re':

⁵—Nu'u' nnee' nì' ñuun' Joep, sáá nákuetu nì'. Jee kájíkuiti' nini' nì' ya nxinénuun' Ndiosí' nuun' nì'. Nini' nì' súkún vaji kuun iin nantíñú, jee túvi kuéntá' iin sa'ma ká'nú. Vaji kuun-u kuéntá' reá tiin ráa ni kúmí' esquina sa'ma ká'nú vá, jee vaji kuun-u nuun' nì'. ⁶ Jee sáá nne'yá va'a nì' nuun' sa'ma ká'nú vá, jee nini' nì' ya néé' rá kiti ya jíka kumí' nuun' ñu'un, jín rá kiti yúkú, jín rá kiti ya síú'un maáa nuun' ñu'un, jín rá saa', ya íyó súkún. ⁷ Jee suni nteso'o nì' iin tachi' yu'ú nkachi' nuun' nì': “Nakuiñi', Pedro. Ka'ni' maa jee kaji' nú.” ⁸ Soo nnaixiníko nì': “Ito'o' nì'. Ntúví. Chi ni nsá nkívi yu'ú nì' iin nantíñú ya ntu íyó noo nuun' rá ñivi Israel jín ya ntu íyó ninu'un.” ⁹ Jee tachi' yu'ú vá nkachi' tuku-u nuun' nì' ne súkún ya úví' ichi: “Ya nsa'á noo Ndiosí', koto káchí' nú ka' ya ntu íyó noo.” ¹⁰ Jee unì' ichí nkuvi ya'á su'va. Jee nì' ya'á nnaa ne súkún. ¹¹ Jee máá horá' yukuán unì' tee íñi ichinúún' ve'i nuun' néé' nì', ya ntají Cornelio ne Cesarea vaji ráa nuun' nì'. ¹² Jee nkachi' Tachi' íí' Ndiosí' nuun' nì', ya nkáni ini' nì' jee k'i'in' nì' jín ráa. Jee suni iñu' ñani' ya'á, yí'í ráa nuun' Jesús, ña'an' ráa jín nì' jee nkívi rán' ve'i tee vá. ¹³ Jee nna'kani re' nuun' rán', ya nini' re' iin najiá'á' íí' Ndiosí' íñi-i ini' ve'i re', jee nkachi'-i: “Tají ké'ín tee nuun' ñuun' Joep, ya kike'en ráa Simón, ya suni naní Pedro. ¹⁴ Jee suvire' kachi' nuun' nú tu'un, ya xinánitá'ví'-i no'ó jín tá'án nú” nkachi' Najia'á' íí' vá. ¹⁵ Jee sáá nkijié' nì' ká'án' nì', jee nkívi Tachi' íí' Ndiosí' ini' ráa, kuéntá' kua' nkívi re' yó ya xí'nañú'ún. ¹⁶ Jee nna'ku'un ini' nì' tu'un ya nkachi' Ito'o'-ó Jesús, ya: “Juan nsíkuánuté nijia jín nute, soo taji nì' Tachi' íí' Ndiosí', sáva k'i' re' ini' ráno'ó. Jee sukuán sikuánuté nì' ránó”, nkachi' Jesús.

¹⁷ Jee suni nkachi' Pedro:

—Iñajee, ré nsíkúta'vi Ndiosí' Tachi' íí' nuun' ráa, kuéntá' kua' ntaji re' maa nuun'-ó ya nkunéi ini'-ó Ito'o'-ó Jesucristo, ¿Né iin nkuvi nì' ya kasi' nì' nuun' Ndiosí', résa? —nkachi' Pedro nuun' ráa.

¹⁸ Jee sáá nteso'o ráa tu'un ya'á, ñakuññi' ráa ya kántátú'un ráa, jee nnakuetú'ún ráa Ndiosí':

—Inñajee suni Ndiosí' jiá'a ya rá ñivi, ya ntu kúvi Israel, nakani ini' ráa jie'e' ichi jiá'nu ráa, sáva kivi ráa nuun' re', sáva kuteku' ráa nínkání jín re'.

Rá ñivi kúneí ini' ráa Jesús ya kútútú ráa ñuun' Antioquía

¹⁹ Rá ñivi kúneí ini' ráa Jesús, ya nkene ráa Jerusalén, sáá ña'ni' ñivi Esteban, jee ñetenuun ráa, chi nsa'á kini ñivi ráa. Jee rá ñivi ya'á nkenta ráa ne sánitfín Fenicia, jín ñuun' káá ma'ñú nteñú'ún naní Chipre, jín ñuun' Antioquía. Jee nstékútu'ún kue'e' ráa tu'un Jesús kuachi nuun' rá ñivi Israel ni, ya néé' yukuán. Ntu nstékútu'ún ráa maa nuun' ni iin rá inka ñivi. ²⁰ Soo sava ráa kúvi tee Chipre jín ñuun' Cirene, jee sáá nkenta ráa nuun' ñuun' Antioquía jee suni nstékútu'ún ráa jie'e' Ito'o'-ó Jesús nuun' ñivi ntu kúvi Israel. ^{11:20} ²¹ Jee nchineí Ito'o'-ó rá tee vá, jee kue'e' ví'í ñivi nkúneí ini' ráa Jesús, jee nnakani ini' ráa ichi ráa, sáva kivi ráa nuun' Ito'o'-ó.

²² Jee rá ñivi ñuun' Jerusalén, ya kúneí ini' ráa Jesús, jee sáá nteso'o ráa tu'un jie'e' ya nkuvi jín rá ñivi ñuun' Antioquía, jee nchuichí ráa Bernabé ku'a'an' re' yukuán. ²³ Sáá nkenta re' yukuán, nini' re' ya va'a nsa'á Ndiosí' nuun' ráa chi maní' re' né'yá re' ráa. Jee nnusi' ini' Bernabé. Jee nnachu'un neí re' ini' ráa kukáñá ví'í ini' ánima' ráa ya kuiñi' naa' ráa jín Ito'o'-ó. ²⁴ Jee kúvi re' tee va'a jee Tachi' íí kúneí-i jín re' jee kúneí ví'í ini' re'. Saáva kue'e' ka' ñivi nkivi nuun' Ito'o'-ó.

²⁵ Saájee ku'a'an' re' ñuun' Tarso nnanukú re' Saulo. Sáá nnani'in' re' maa jee ku'a'an' re' jín-i ñuun' Antioquía.

²⁶ Yukuán nkútútú ráa iin kuiya' nín jín rá ñivi kúneí ini' rává Jesús. Jee nxiné'én' ráa kue'e' ví'í ñivi. Ñuun' Antioquía ví nuun' ya xí'nañú'ún nsikúnání rá ñivi “cristiano” rá ñivi kúneí ini' rává Jesús.

^{11:20} Ñivi Grecia.

²⁷ Rá kivi' yukuán, rá profeta, ya jiá'a Ndiosí' tu'un nuun'-u, jee nkene ráa ñuun' Jerusalén, jee nkenta ráa ñuun' Antioquía. ²⁸ Iin ráa naní Agabo, jee nñakuñi' nichi re', jee njia'a Tachi' íí' Ndiosí' sákachi' re', jee nstékutú'ún yachi' re', ya kutámá ntántúni' ni'i rá ñuun'. (Nkuvi su'va rá tiempú' ntatúni' rey Roma naní Claudio.) ²⁹ Saáva rá ñivi yukuán, ya níkin' ráa Jesús, jee ñani ini' ráa chineí ráa rá ñani' ráa ñuun' Judea, rá yí'í nuun' Jesús. Ta iin ku'va sánikuá' kenta néen-e. ³⁰ Jee sukuán nsá'á ráa. Jee ntaji ráa maa jín Bernabé jín Saulo nuun' ñuun' Judea. Jee yukuán njia'a ráa maa nuun' rá tee kúñá'nú nuun' rá ñivi yí'í nuun' Jesús.

Ña'ni' ráa Jacobo jee nyasi' ráa Pedro vekaa

12 ¹ Ne tiempú' yukuán, ntají rey Herodes^{12:1} tiin ráa sava rá ñivi kúneí ini' rává Jesús sáva sa'á kini ráa rává. ² Jee ntají re' ka'ni' rá ñivi Jacobo, ñani' Juan, jín yuchi' espada. ³ Jee sáá nkuká'nú ini' re' ya nnuvatu ini' rá ñivi Israel ya ña'ni' re' maa, jee suni sukuán ntají re' tiin ráa Pedro. Kúvi rá kivi' ya sá'á ráa viko yáji' ráa ixtatílá' ya ntu yí'í levadura. ⁴ Sáá ntíin ráa Pedro, ntají re' ntuví ráa maa ini' vekaa. Jee yukuán kumí' grupo ta kumí' rá soldado, jee niñi ráa nkumí' ráa re'. Chi nka'vi ini' Herodes naku'vá re' maa nuun' rá ñivi, ré njia'a viko pascua. ⁵ Saájee nkumí' ráa Pedro ini' vekaa, soo rá ñivi ya kúneí ini' ráa Jesús, nú'ún káñá ini' ráa nákuetu ráa jie'e' re'.

⁶ Jee kivi' stéñu'ún naku'va Herodes Pedro nuun' rá ñivi, nékúvi. Soo maá yakuáá' yukuán nkixi Pedro ma'ñú uvi' soldado. Jee nú'ní' re' jín uvi' “cadena” kaa. Jee rá inka soldado kumí' ne yuvékáa. ⁷ Jee sanaan' nkituvi iin najiá'á' íí' Ito'o'-ó, jee ñanute' ni'i ini' vekaa. Nsikáchi'i re' ika' Pedro, jee nxinóto-o re' jee nkachi'-i:

—Ñama' nakoo nú.

^{12:1} Rey ví Herodes ya ntatúni' re' ñuun' Israel tiempú' yukuán.

Jee nnanaji' rá “cadena” kaa nú'ní' na'á re', jee ñete'-e. ⁸ Jee nkachi' najiá'á' íí' vá:

—Nakichiji manchíjí nú jee nakí'i nijian' nú.

Jee sáa nsá'á re' su'va, jee nkachi'-i:

—Nakuniji sokotó' nú jee kunikin' nú nu'u'.

⁹ Nnikin' re' najiá'á' íí' jee nkene re'. Jee ntu nkúká'nú ini' re' ya kúvi nijia ví ya sá'á najiá'á' íí' vá. Soo nka'vi ini' re' ya kájkuiti' nini' re' ya nxinénuun' Ndiosí' nuun' re'. ¹⁰ Jee njia'a ráa nuun' íñí rá soldado xí'nañú'ún ya kúmí ráa re', jee suni njia'a ráa ya úví' nuun' íñí rá inka ka'. Jee nkenta ráa yuvékáa ne yuíchí. Jee nine maáa, jee nkene ráa. Jee kuajia'a ráa ñin ichi. Yukuán va'anire nkuiyo najiá'á' nuun' re'.

¹¹ Sáa nnata'vi ini' Pedro, nkachi' re': “Ntañú'ún jíní' nijia ni' ya nchuichí Ito'o' ni' najiá'á' íí' re', jee nsikáku re' nu'u' xintíin Herodes, jín jie'e' ni'i ya ñú'ún ini' rá ñivi Israel sa'á ráa jín ni', nékúvi.”

¹² Sáa nnakuni re' ya nkuvi su'va, ña'an' re' ve'i María náan' Juan, ya suni naní re' Marcos. Yukuán kue'e' ñivi niyo tútú jee jkátá'ví' ráa nuun' Ndiosí'. ¹³ Jee sáa síkajíán re' yuvé'í ne yuíchí, ñane'ya ñin ña súchí, ya kúvi musú' ráa. Naní ña Rode. ¹⁴ Sáa nnakuni ña tachi' ká'án' Pedro, jee máá kúsíi ini' ña saáva ntu nsíne ña yuvé'í, chisa' ninu ña ini' ve'i, jee nstekútu'ún ña ya íñí Pedro yuvé'í. ¹⁵ Soo nnaxiníko ráa nuun' ña:

—Sá'á xini' nú.

Soo íchí sánáa ña maa. Soo nkachi' ráa:

—Najiá'á' íí' Ndiosí' kútá'án jín re' ví-i.

¹⁶ Soo síkajíán ii' Pedro. Jee sáa nsine ráa yuvé'í jee nini' ráa re', jee ntiví xá xini' ráa. ¹⁷ Jee nsana'á re' nuun' ráa sáva kuni'ín ráa. Jee nnakani re' nuun' ráa naja vá ntava' Ito'o'-ó re' ini' vekaa, jee nkachi' re':

—Nakani rán maa nuun' Jacobo jín rá ñani kúneí ini' ráa Jesús.

Jee nkene re' kua'an' re' inka nuun'.

¹⁸ Sáa nkunijin', jee nání'vi ví'í ini' rá soldado jie'e' ya ná nkuví jín Pedro. ¹⁹ Jee ntají Herodes nanukú ráa maa. Sáa ntu nnání'in' ráa maa, jee nxiná'má' re' rá soldado nkumí. Jee ntají re' ka'ni' ráa rá soldado vá. Jee nkene re' Judea jee kua'an' re' kunee' re' ne ñuun' Cesarea.

Ní'í' Herodes

²⁰ Nkítí xá ini' Herodes nne'ya re' rá ñivi rá ñuun' Tiro jín Sidón. Jee nnatú'un nuún rá ñivi rá ñuun' vá ya kị'in' ráa nuun' re'. Jee sáa nkunei' ráa nsínú ráa ini' Blasto koo maní tá'an re' jín ráa, ya kúvi re' musú' kúñá'nú rey Herodes, jee nnikan' ráa ya numani' ráa jín Herodes. [Nkachi' ráa su'va] chí ní'in' ráa ya yáji' ráa ne nuun' ñu'un nuun' tátúní' rey Herodes. ²¹ Nani Herodes iin kivi' [ya kiji ráa]. Jee nñaku'un re' sa'ma íyótúní' ñú'un re' sáa tátúní' re'. Jee ñakunee' re' nuun' mesa re' nuun' tátúní' re'. Jee nka'an' re' ichinúun' ráa.

²² Saájee nkanajín ráa:

—[Tachi' ká'an' iin ndiosí' ví-i sáa ká'an' Herodes, nsú ka' iin tee!

²³ Jee máa horá' yukuán, nsikú'ví' iin najiá'á' í' Ito'o'-ó Herodes. [Nsá'á Ndiosí' su'va] chí ntu nnakuetú'un re' Ndiosí' jee njia'a re' nnakuetú'un ráa re' nsú ka' Ndiosí'. Jee nyaji' rá tina'kú re', jee ni'í' re'.

²⁴ Soo tu'un Ito'o'-ó sáa ví'í ka' ñetenuun, jee sáa ví'í ka' nkukue'e' ñivi ntiin tu'un vá.

²⁵ Sáa nni'í Bernabé jín Saulo tiñu ña'an' ráa, jee nkene ráa ñuun' Jerusalén, jee nnikó ráa ñuun' Antioquía. Jee kua'an' ráa jín Juan, ya suni naní Marcos.

Bernabé jín Saulo nkijíé'é ráa kakanuun ráa jee stékútú'un ráa tu'un Ndiosí'

13 ¹ Iñajee nteñu rá ñivi ñuun' ká'nú Antioquía ya kúnei' ini' ráa Jesús ya kútútú ráa yukuán, niyo rá tee kúvi profeta, ya jiá'a Ndiosí' tu'un nuun' ráa, jee niyo rá

tee ya xíné'én' ráa tu'un Ndiosí'.

Nkuvi ráa Bernabé

jín Simón ya naní Túún,

jín Lucio tee ñuun' Cirene,

jín Manaén, ya ña'nu jín Herodes, ya ntatúní' Herodes
ñuun' Galilea,

jín Saulo.

² Ni néñu'un ráa Ito'o'-ó, jee neé nite ráa, jee nkachi' Tächí' íí
Ndiosí' nuun' ráa su'va:

—Sásín rán Bernabé jín Saulo, sáva sa'á ráa tiñu ya kána
ni' ráa sa'á ráa.

³ Saájee sáá nkuvi nnee' nite rá tee yukuán, jee nnakuetu
ráa nuun' Ndiosí', jee nchísó ráa na'á ráa Bernabé jín Saulo,
jee ñaka'an' ráa ntí' ka' jín rává jee kuá'an' rává.

Nstekútu'ún Bernabé jín Saulo tu'un Jesús ñuun' Chipre

⁴ Saájee nkene Bernabé jín Saulo chi nchüichí Tächí' íí
Ndiosí' ráa, jee ña'an' ráa ñuun' Seleucia. Jee ne yukuán
nnaku'un ráa ini' barkú' kuá'an' ráa nuun' ñuun' Chipre, ya
kúvi ñu'un káá sín ma'ñú nteñú'ún. ⁵ Sáá nkenta ráa ñuun'
Salamina, ya tiin Chipre, jee nnuun ráa barkú' yukuán, jee
nstekútu'ún ráa tu'un Ndiosí' ini' rá veñu'un lúli, naní rá
sinagoga, nuun' néñu'un rá ñivi Israel néé' yukuán Ndiosí'.
Suni kútá'án Juan jín ráa, sáva chineí re' ráa. ⁶ Jee nikonúun
ráa ni'i nuun' ñu'un Chipre ne ñuun' Pafos. Yukuán nketá'án
ráa iin tee tási. Káchí' re' ni ka' ya kúvi re' profeta ya kálán'
re' tu'un ya jiá'a Ndiosí' nuun' re', soo xíná'ví re'. Kúvi re' tee
Israel naní Barjesús. ⁷ Íñi re' jín tee nísotíñú ya tátúní' ni'i
Chipre, naní Sergio Paulo, ya kúvi tee nito xini'. Jee nkana
tee vá Bernabé jín Saulo chi kuíni-i tesó'o-o tu'un Ndiosí'.

⁸ Soo tee tási vá, (ya suni naní Elimas tu'un griego), jee
nnuni'in re' siki' ráa. Nsa'á re' su'va, chi nnuni'in re' nuun' tee
nísotíñú vá ya nkúneí ini'-i Jesús. ⁹ Soo Saulo, (ya suni naní
Pablo), kúneí Tächí' íí Ndiosí' jín re', jee nkinoo mne'yá vá'a
re' maa, ¹⁰ jee nkachi' re' nuun'-u:

—¡Kúneí tuntú'ún jín nú! ¡Máá j́ka xíná'ví nú! ¡Se'yá kui'na' kúvi nú! ¡Kénta nú siki' nì'í yá vá'a! ¿Á ni nsík'kuiñi' nú yá nátatú'ún nú jie'e' ichi naa' Ito'o' rání' Jesús, rúja?

¹¹ Ntañú'ún jee fuerza íí' Ito'o' rán' nkenta siki' nú. Kukuáá nú jee nkuné'yá nú ka' nkanii' iin tiempú' —nkachi' Pablo.

Kuísá nnuneen' nuun' re', jee j́ka re' núkú re' yá t́in ñivi na'á re' jee kunaka-a re'. ¹² Sáá nini' tee nísotínú yá nkuvi su'va, jee ninu ini' re' tu'un ká'án' Pablo, jee ntiví xini' re' jie'e' yá xíné'én' raa jie'e' tu'un Ito'o'-ó.

Pablo jín Bernabé nkenta ñuun' Antioquía káá yatin Sánit́in ñuun' Pisidia

¹³ Iñajee Pablo jín rá kútá'án jín re' nkene raa ñuun' Pafos ini' barkú'. Jee nkenta raa ñuun' Perge yá t́in Panfilia. Soo nxinóo Juan raa jee nnikó re' nuun' ñuun' Jerusalén. ¹⁴ Soo njia'a raa Perge jee nkenta raa ñuun' Antioquía, yá káá yatin nuun' ñu'un t́in Pisidia. Jee sátu' kivi' nájiávi, nkivi raa ini' veñu'un nuun' kútútú rá ñivi Israel, jee ñakunee' raa. ¹⁵ Sáá nkuvi nka'vi iin tee nuun' rá ñivi yaku' ley Ndiosí', yá ntee Moisés, jín yaku' tu'un yá njia'a Ndiosí' nuun' rá profeta yá ntee raa, jee ntají rá tee kúñá'nú veñu'un lúlí kachi' raa nuun' Pablo jín Bernabé:

—Ráno'ó ñani'. Retú íyó yá kachi' rán nasáneí rán ini' rá ñivi, kachi' rán xá maa.

¹⁶ Nnakuiñi' nichi Pablo, jee nsa'á na'á re' nuun' rá ñivi sáva kuni'ín raa, jee nkachi' re' nuun' raa:

—Teso'o ráno'ó, se'ya ñuun'-ó Israel, jín rá inka ráno'ó yá núyú'ví ini' rán Ndiosí'. ¹⁷ Ndiosí' yá néñu'un rá ñivi-ó Israel re', nkaji re' rá jí' yana'án-órán. Jee iin nación ñá'nú nsa'á re' raa, ni yá kúvi raa to'o' nnee' raa nación Egipto. Jee jín máá fuerza íí' re' ntava' re' raa xintín Egipto. ¹⁸ Yatin uvixiko kuiya' ñe'ne ini' re' niñi re' jín raa nuun' ñu'ún sáin. ¹⁹ Jee nxináán' re' uxá' nación yá káá nuun' ñu'ún, naní Canaán. Jee njia'a re' ñu'un vá nuun' rá jí' yana'án-órán, sáva nuvi raa

ñivi xí ñu'un vá. ²⁰ Yatin kumi' sientú' uvixiko uji' kuiya' ya nkuvi ni'i vá. Jee kuire njia'a re' ké'in rá tee kune tiñu yósó' nuun' raa. Nsa'a re' su'va ne rá kivi' nteku' profeta Samuel.

²¹ Rá kivi' vá, nnikan' raa iin rey tatúni' nuun' raa. Jee njia'a Ndiosí' Saúl nuun' raa, jee nkuvi re' rey uvixiko kuiya'. Jee kúvi re' se'ya Cis, jee kúvi re' iin rá tee tata' Benjamín. ²² Soo nsíyo Ndiosí' Saúl, jee ñani-i David kuvi rey tatúni' re' nuun' raa. Jee Ndiosí' nnastúvi ya naá' jie'e' re': "Jíní' ni', ya David, se'ya Isaí, vá nuún ánima' jín ni'. Suvire' sá'a ni'i ya kuini ni'."

²³ 'Njia'a Ndiosí' iin rá ichiyúkún' maá tee vá nuun' rá ñivi-órán Israel, sáva xinánitá'ví' re' yó. Jesús ví re'. Njia'a Ndiosí' maa sáni nchisóyu'ú re' ya ku'va re' maa. ²⁴ Ne ntiá'an kijié'é Jesús tiñu sa'a-a, nstekútú'ún Juan nuun' ni'i rá ñivi Israel, ya íyó nakani ini' raa jie'e' kuachi raa jee kunikin' raa Ndiosí', jee kuanuté raa. ²⁵ Sáa vaji xiní'i Juan tiñu sá'a re', jee nkachi' re': "¿Né iin ví ni' ká'vi ini' rán? Nsuvi ni' ví re', ya ñani Ndiosí', sáva xinánitá'ví' re' yó. Soo kune'ya rán, chi yata' ni' vaji iin ya kúná'nú ví'í ka' ya ntuné íyó ní'in' ni' iin tiñu lúli' kuéntá' musú' sáin, ya nanají-i nijian' re'."

²⁶ 'Ráno'ó ñani', ya kúvi rán se'ya tata' Abraham, jín rá inka ñivi, ya néé' nteñu rán, ya núyú'ví ini' rán nuun' Ndiosí'. Ntaji re' nuun' rán tu'un ya'a ya káchí' ya xinánitá'ví' re' yó. ²⁷ Jee rá ñivi néé' ñuun' Jerusalén jín rá tee kúná'nú nuun' raa, ntu nnákuni raa ya Jesús ví ya ñani Ndiosí' sáva xinánitá'ví' re' yó. Jee ntu ñáku'un ini' raa tu'un ya njia'a Ndiosí' nuun' rá profeta ya niso nuun' tutu', sú ká'vi raa tu'un vá ta rá kivi' nájiávi. Sú ntu jíní' raa ná kúvi ya sá'a raa, nsikúnkuvi raa ya káchí' tu'un vá, sáa nsanáa' raa ya ka'ni' raa maa. ²⁸ Chi sú ntu nkútúni' na jie'e' ka'ni' raa maa, jee nnikan' raa nuun' Pilato tají re' kika'ni' maa. ²⁹ Jee sáa nsikúnkuvi raa ni'i ya káchí' tu'un Ndiosí' jie'e' Jesús, ya niso nuun' tutu' íí', jee nxinúun raa ñuné'yú' re' nuun' kurúsi', jee nse'í raa maa ini' yavi kava.

³⁰ Soo Ndiosí' nxináteku' ií' maa nteñu rá ní'i' jee nxinákóo re' maa. ³¹ Nkukue'e' kivi' ya ntuvi re' nuun' rá ñivi nkutá'an jín re', sáa nkene re' Galilea jee nikanuun re' ne ñuun' Jerusalén.

Jee ntañú'ún suviráa kúvi ya nástúvi ya naá' jie'e' re' nuun' rá ñivi.

³² Jee ránu'u' stékútu'ún nuun' rán tu'un vá'a, ya nchisóyu'ú Ndiosí' nuun' rá jíí'-ó yana'án. ³³ Stékútu'ún rán' ya nsikúnkuvi Ndiosí' tu'un ya'á nuun'-ó, ya ichiyúkún' ráa ví-ó. Chi ñani re' Jesús jee nxináteku' ii' re' maa. Suni káchí' su'va nuun' tutu' níso tu'un Ndiosí', naní salmo úví'. Yukuán káchí' Ndiosí':

Suvinú kúvi se'ya ni'.

Vitan nsá'á ni' ya nkenta kúvi ni' táá' nú.

³⁴ Nstekútu'ún Ndiosí' ya nxináteku' ii' re' Jesús nteñu rá níyi jee nxínákoo re' maa, sáva ntíví ñuné'yú'-u, chi su'va káchí' nuun' tutu' níso tu'un re':

Taji nijia ni' nuun' rán ya vá'a íí' ya nchisóyu'ú ni' nuun' David.

Tu'un kínóo kutú ví ya'á.

³⁵ Suni nkachi' David nuun' Ndiosí' nuun' inka salmo:

Ya nsá ku'va nú te'yu' ñuné'yú' maaré',

ya íí' kúvi re' nuun' nú.

³⁶ Soo íyó nijia ya ñatiñu Ndiosí' David, nteñu rá ñivi rá kivi' nteku' re'. Nsá'á re' tiñu sánikua' ntatúní' Ndiosí' jee ni'í' re'. Jee nse'í ráa ñuné'yú' re' nuun' íyó rá ñuné'yú' rá tátá' re', jee ntíví nijia re'. ³⁷ Soo máá Jesús, ya nxináteku' ii' Ndiosí' maa, ntu ntíví ñuné'yú'-u. ³⁸ Saáva íyó kuni' ráno'ó ñani', ya tékútu'un nuun' rán, ya néká'nú ini' Ndiosí' rá kuachi-ó, jie'e' ya nsá'á Jesús. ³⁹ Ntu kúvi kinoo naa'-ó nuun' Ndiosí' jie'e' sikúnkuvi-ó ley, ya njia'a re' nuun' Moisés. Chisa' Jesús sííyo ni'í kuachi ni'í rá ñivi kúneí ini' ráa re', jee kinoo naa' ráa nuun' Ndiosí' sá'á Jesús. ⁴⁰ Saáva nito koo rán maarán, sáva nkúno'o rán ya nkachi' tu'un Ndiosí', ya njia'a re' nuun' rá profeta, ya níso nuun' tutu' íí', jee nkachi' re':

⁴¹ Kune'ya rán, ya ká'án' u'ví' rán jie'e' ya káchí' ni'.

Tíví xíní' rán jee kinaan' rán.

Chi rá kivi' tékú' rán, sa'á ni' ñin tiñu ya ninú ini' rán,

súnika' nakani ñivi maa nuun' rán,
nkachi' Ndiosí' —nkachi' Pablo.

⁴² Jee sáa nkene Pablo jín Bernabé, nnikan' rá ñivi ya ka'an' ráa ka' jie'e' tu'un ya'a, ne inka kivi' nájiávi. ⁴³ Sáa ntu'u' ya nutútú ráa, jee kue'e' rá ñivi Israel jín rá ñivi ya ntu kúvi Israel, ya ñivi ráa ñujiín' Israel jee néñu'un ráa Ndiosí', jee nnikin' ráa Pablo jín Bernabé. Jee nka'an' rávájín ráa, jee nnakutíñú rávájín nuun' ráa ya kuni'in ráa nuun' Ndiosí', sáva nachituvi re' ráa.

⁴⁴ Ne inka kivi' nájiávi, nkutútú kuni'i rá ñivi xín ñúún', sáva tesó'o ráa tu'un Ndiosí'. ⁴⁵ Soo sáa nini' rá ñivi Israel ya kue'e' ñivi nkutútú yukuán, jee nñukuíñi ini' ráa nne'yá ráa Pablo. Jee nkachi' ráa ya nátatú'un re'. Jee ntenuun' ráa re'.

⁴⁶ Saájee nka'an' nei ini' Pablo jín Bernabé jee nkachi' ráa nuun' rá ñivi Israel:

—Xí'na nuun' ráno'ó íyó kachi' rání' tu'un Ndiosí'. Soo nkuichi ini' rán maa, jee sánáa' rán ya ntu íyó ní'in' rán ya kuteku' rán nínkání jín Ndiosí'. Tesó'o rán. Saáva k'i'in' rán' stekútú'un rán' maa nuun' rá ñivi ntu kúvi Israel. ⁴⁷ Chi sukuán ntatúní' Ito'o'-ó nuun' rán':

Ñani ni' nó, sáva kúvi nú kuéntá' ñin ñu'un' nuun' rá ñivi ntu kúvi Israel.

Sáva stekútú'un nú tu'un ni' ne nuun' ní'i ichi ñiví, jie'e' nasa nanitá'ví' ráa.

⁴⁸ Sáa ntesó'o rá ñivi ntu kúvi Israel ya'a, jee nkusiini ini' ráa, jee nnakuetú'un ráa jie'e' tu'un Ito'o'-ó. Jee nñu ini' ni'i ñivi nakua' nkaji Ndiosí' ta ñin kuteku'-u nínkání jín re'. ⁴⁹ Jee ñetenuun tu'un Ito'o'-ó ni'i sánitín yukuán.

⁵⁰ Soo rá ña'an ya néñu'un ráña Ndiosí', ya kúvi ráña ya ñá'nú nuun' ñuun' vá, jín rá tee kúná'nú nuun' ñuun' vá, jee rá ñivi Israel nsjinú ráa ini' rávájín, jee nsikántatú'un ráa rávájín sáva sa'a kini ni'i rávájín Pablo jín Bernabé, jee ntanikín' rávájín ráa nuun' ñuun' rávájín. ⁵¹ Soo nkisi ráa tikachaa' jie'e' ráa, sáva túvi ya íyó siki' rá ñivi ñuun' vá nuun' Ndiosí'. Jee kuá'an' ráa

ñuun' Iconio. ⁵² Jee rá ñivi ya yí'í raa nuun' Jesús kúsí ini' raa, jee kúneí Tachí' í' jín raa.

Nnee' Pablo jín Bernabé ñuun' Iconio

14 ¹ Jee sukuán nkuvi ñuun' Iconio, jee nkivi nkáá Pablo jín Bernabé veñu'un lúli rá ñivi Israel. Jee va'a túní' nka'an' raa tu'un jie'e' Jesús, ya ninu ini' kue'e' ví'í rá ñivi Israel jín suni rá ñivi ntu kúvi Israel. ² Soo rá ñivi Israel ya kújiáá ini', nsisáá raa xini' rá ñivi ntu kúvi Israel nne'yá rávára ñani' jín rá ku'va yí'í nuun' Jesús. Jee nsínú raa ini' rávára ya kani niva'a ini' rávára kune'yá rávára ñani'. ³ Soo kue'e' tiempú' nkinoo Pablo jín Bernabé yukuán, jee nka'an' neí ini' raa, chi kúneí ini' raa Ito'o'-ó. Jee Ito'o'-ó nsa'a re' ya sa'a raa rá seña' jín anasí sáva nstúvi ya íyó naa' tu'un ká'an' raa, jie'e' íyó máni ini' re' né'yá re' ñivi. ⁴ Soo kue'e' rá ñivi ñuun' sín sín jiáni ini' raa. Sava raa íní jín rá ñivi Israel. Jee rá inka ka' íní jín rá apóstol. ⁵ Saájee rá ñivi ntu kúvi Israel jín rá ñivi Israel nnatú'un raa jín rá tee nísotínu nuun' raa, ya sa'a kini raa rávára jee kuun raa yuu' rávára ka'ni' raa rávára, nékúvi. ⁶ Sáa nkuká'nú ini' Pablo jín Bernabé maa, jee nkaku raa ku'a'an' raa nuun' rá ñuun' Listra jín Derbe sánitín Licaonia jín nuun' rá kuariá' káá yatin jín-i. ⁷ Jee yukuán nstekútu'un raa tu'un va'a Jesús.

Ñuun' Listra nuun' nkuun rá ñivi yuu' Pablo

⁸ Ñuun' Listra, niyo ñin tee kué'í rá jie'e'-e. Íyó lénkó re' ne nkaku re', jee íchí ntu níka re'. ⁹ Tés'o'o re' ya ká'an' Pablo. Jee nkinoo Pablo nne'yá-a re', jee nini'-i ya kúneí ini' re' Ndiosí' ya kúvi xinúvi-i re'. ¹⁰ Jee nkachi' ni'in Pablo nuun' re':

—¡Nakuiñi nichi!

Jee íchíni nnava re' jee nnakuiñi nichi re', jee kuísá nika' re'.

¹¹ Sáa nini' rá ñivi ya nsa'a Pablo, jee nkijie'é raa nkanají raa tu'un ká'an' raa ya kúvi Licaonia jee nkachi' raa:

—¡Rá ndiosí' nnuvi ráa kuéntá' tee, jee nkikuun ráa nuun' rán'!

¹² Nkachi' ráa ya Bernabé kúvi re' ndiosí' Zeus. Jee nkachi' ráa ya Pablo kúvi re' ndiosí' Hermes, chi nkuvi re' ya nka'an' ka'. ^{14:12} ¹³ Jee yuñúun' káá veñu'un nuun' néñu'un rá ñivi Zeus. Jee nkenta sutu' yítíñú nuun' Zeus yuvé'í nuun' kívi rá ñivi ñuun' vá, jee yukuán nkenta re' jín rá xini'kí' jín rá yo'ó ítá'. Suvire' jín rá ñivi nkuini ráa ka'ni' ráa rátí', sáva sokó' ráa maa nuun' Bernabé jín Pablo sáva kuneñu'un ráa rává.

¹⁴ Soo sáá rá apóstol ya kúvi Bernabé jín Pablo nteso'o ráa ya kuneñu'un rá ñivi ráa, jee nnatá ráa sa'ma ráa, sáva xtúvi ráa ya kúku'yá ini' ráa. Jee numíji'í' nkívi ráa nteñu rá ñivi, jee nkanají ráa:

¹⁵ —¡Ráno'ó tátá'! ¿Nachi sá'á rán rá tiñu ya'á! Suni ñivi ví ránu'u', kuéntá' ráno'ó. Stékútu'un rán' nuun' rán ya íyó nikó ini' rán rá ñujiín' ka'a sá'á rán, ya néñu'un rán rá nantíñú ya ntu kúvi Ndiosí', jee ntu íyótiñu-u. Jee kunikin' rán Ndiosí', ya tékú'. Nsa'á re' súkún jín ñu'un jín nteñú'un jín ni'í ya íyó nuun' rává. ¹⁶ Rá tió' yata', Ndiosí' njia'a nuun' rá ñivi ñiví, ya ntu kúvi ñivi Israel, kunikin' ráa rá ñujiín' maáráa. ¹⁷ Sú sá'á re' su'va, sukuáni nástúvi re' ya na'á jie'e' né iin kúvi re', jie'e' ya vá'a sá'á re'. Ne súkún síkúun re' savi', jee jiá'a re' tiempú' kúun tata' sá'á. Táji re' ya yáji' rán, jee kúsíi ánima' rán sá'á re'.

¹⁸ Sú nkachi' Bernabé jín Pablo rá tu'un ya'á, ntí' ntí'in' ka' nsíki'kuiñi ráa rá ñivi, nékúvi, ya ka'ni' rává rátí', sáva kuneñu'un rává ráa.

¹⁹ Ìñajee nkenta kélín rá ñivi Israel, ya váji ne rá ñuun' Antioquía jín Iconio. Jee nsjinú ráa ini' rá ñivi nkenta síkí' Bernabé jín Pablo, jee nkuun ráa yuu' Pablo. Jee nsiyú'un ráa

^{14:12} Rá ñivi yukuán nka'vi ini' ráa ya nkukue'e' ndiosí' íyó. Nka'vi ini' ráa ya Zeus kúvi ndiosí' ya tátúní' nuun' rá inka rá ndiosí'. Jee nka'vi ini' ráa ya Hermes nkuvi ndiosí' ya jíka jín tu'un. Tu'un griego ví Zeus jín Hermes. Jee Tu'un latin ya nka'an' rá ñivi Roma, Zeus kúvi Júpiter jee Hermes kúvi Mercurio.

maa ne yuñúún', chi va ní'i' re' nka'vi ini' raa. ²⁰ Soo sáa nkutiyu' rá ñivi yí'í nuun' Jesús nuun' re', jee nnakoo re', jee ñivi re' nuun'. Jee kivi' xteñú'ún, nkene re' jín Bernabé kua'an' raa nuun' Derbe.

²¹ Nstékútu'ún raa tu'un vá'a nuun' rá ñivi nuun' vá, jee kue'e' ñivi ntiin ichi Jesús. Jee kuíre nnikó raa nuun' Listra, jín nuun' Iconio, jín nuun' Antioquía. ²² Yukuán, nnachituvi raa ánima' rá ñivi yí'í nuun' Jesús. Nnaxiní'ví raa ini' rává kuni'in rává kúneí ini' rává Jesús. Nkachi' raa:

—Kue'e' tunó'ó nínisaá kuno'o-ó jee kivi-ó nuun' tátuní' Ndiosí'.

²³ Jee ñani Pablo jín Bernabé rá tee kúñá'nú, sáva koso' rává nuun' ta grupo rá ñivi kúneí ini' raa Jesús. Jee nnee' nite raa sáa nnakuetu raa, sáva nxinóo raa rává na'á Ito'o'-ó, ya kúneí ini' raa, sáva nachituvi re' raa.

Pablo jín Bernabé nmenta ii' raa nuun' Antioquía ya tñin Siria

²⁴ Njia'a raa sánitñin Pisidia, jee nkenta raa Panfilia. ²⁵ Jee sáa ya nkachi' raa tu'un vá'a nuun' Perga, jee ña'an' raa nuun' Atalia. ²⁶ Nkene raa yukuán jee kua'an' raa jín barkú' nuun' nuun' Antioquía. Yukuán ví nuun' nkene raa xí'nañú'ún, jee ne ntiá'an nkene raa, jee rá ñivi kúneí ini' Jesús, nnikan' rává nuun' Ndiosí' ya nachituvi re' Bernabé jín Pablo, sáva sa'á raa tiñu ya ya nsikúnkuvi raa. ²⁷ Sáa nmenta ii' raa Antioquía, jee nstútú raa rá ñivi ya kúneí ini' rává Jesús. Jee nnakani raa rá nsa'á Ndiosí' jín raa. Jee nnakani raa ya kuéntá' nine Ndiosí' iin yuvélí, sáva kivi rá ñivi ntu kúvi Israel nuun' Ndiosí', chi suni kúneí ini' raa Jesús. ²⁸ Jee kue'e' tiempú' nnee' Bernabé jín Pablo jín rá ñivi yukuán ya níkin' ñujiín' Jesús.

Nkutútú rá tee kúñá'nú kúneí ini' Jesús nuun' Jerusalén

15 ¹ Ké'ín rá tee vaji ne Judea jee ntiaa' raa Antioquía. Jee xíné'én' raa rá ñani' kúneí ini' Jesús, ya nsá

nánitá'ví' rán, ré ntu sá'á “circuncidar”^{15:1} rán maárán sáni káchí' ley, ya njia'a Ndiosí' nuun' Moisés. ² Jee ntuné nkúnuún ini' Pablo jín Bernabé jín raa. Jee nkantá'an tú'un ví'í raa. Saáva rá ñanitá'an ñani raa Bernabé jín Pablo jín inka rá ñivi yukuán, jee ntají raa ráv'á kuá'an' nuun' ñuun' Jerusalén, sáva natú'un ráv'á jín rá apóstol jín rá tee kúñá'nú jie'e' tiñu ya'á.

³ Inajee rá ñivi ya kúneí ini' raa Jesús nachuichí raa Pablo jín Bernabé. Ni ya kuajia'a ráv'á Fenicia jín Samaria, jee yukuán nnakani ráv'á nuun' rá ñanitá'an kúneí ini' raa Jesús, tu'un jie'e' rá ñivi ntu kúvi Israel nnakani ini' raa ñujiín' íñí raa jee nkívi raa nuun' Ndiosí'. Jee tu'un ya'á nsa'á-a ya nkusií xá ini' ráv'á. ⁴ Sáa nkenta Pablo jín Bernabé ñuun' Jerusalén, jee rá ñivi yukuán ya kúneí ini' raa Jesús, jín rá apóstol, jín rá tee kúñá'nú nuun' raa nnakuatá'ví ráv'á Pablo jín rá kútá'an jín re'. Jee nnakani Pablo jín Bernabé ñi' ya nsa'á Ndiosí' jín raa. ⁵ Soo nnakuini' ké'ín rá tee kúneí ini' Jesús, ya yí'í grupo “fariseo”, jee nkachi' raa:

—Íyó sa'á “circuncidar”—ó raa, jee íyó tatúní'-ó ya sikúnkuvi raa ley, ya njia'a Ndiosí' nuun' Moisés.

⁶ Jee nkutútú rá apóstol jín rá tee kúñá'nú, sáva kunaa ini' raa tiñu ya'á. ⁷ Jee sáa nkuvi nkuayú'ú ví'í raa, jee nnakuini' Pedro jee nkachi' re' nuun' raa:

—Ráno'ó ñani'. Jíní' rán ya tiempú' yata', nkaji Ndiosí' nu'u' nteñu rán, sáva stekútu'un ñi' tu'un va'a nuun' rá ñivi ntu kúvi Israel, sáva tes'o raa jee inu ini' raa. ⁸ Jee Ndiosí' jíní' ánima' rá ñivi. Jee nnastúvi re' nuun' raa, ya ya nxinánitá'ví' re' raa, chi njia'a re' Tachi' í' re' nuun' raa, kuéntá' kuá' ya ntaji re' nuun' rán'. ⁹ Ntu káji Ndiosí' né'yá re' yó jín raa. Chi nxinónoo re' kuachi yí'í ánima' raa, chi kúneí

^{15:1} Circuncisión kúvi ya sífyo raa ntí' ñiin xini' nuun' ii' yikikúñu tee. Circuncisión kúvi seña' ya stúvi-i ya ñin tee kúvi ichiyúkún' Israel ya kúvi ñivi Ndiosí', jee ya nsa'á Ndiosí' ñin tratú' jín raa. Jee njia'a Ndiosí' ley nuun' Moisés tiempú' yana'an ví'í. Jee ley vá káchí' ya rá tee ya kúvi ichiyúkún' Israel íyó sa'á “circuncidar” raa rá se'ya yí'í raa.

ini' raa Jesús. ¹⁰ Saájee ɛnakui chi kenta rán siki' ya sá'a Ndiosí', sáva siki'tí' rán ini' re'? Chi jiá'a rán iin tiñu vej nasíkuiti' nuun' rá ñivi níkin' ñujiin' Jesús, ya ntu nkúvi kuniso-ó maa ni rá tátá'-ó yana'án. ¹¹ Ntúví su'va, chi ínú ini'-ó ya nánitá'ví'-ó chi íyó máni ini' Ito'o'-ó Jesús né'yá re' yó, sánikuá' nánitá'ví' rá ñivi ntu kúvi ñivi Israel —nkachi' Pedro.

¹² Níin nkuvi rá ñivi nkutútú, jee nteso'o raa ni nnakani Bernabé jín Pablo rá señá' jín rá anasí nsa'á Ndiosí' jín raa nteñu rá ñivi ntu kúvi Israel, sáva kuni' rá ñivi ya íyó naa' tɔ'un káchí' raa. ¹³ Sáa nkuvi nka'an' raa, nkijie'é nka'an' Jacobo jee nkachi'-i:

—Ráno'ó ñani'. Teso'o rán nu'u'. ¹⁴ Nnakani Simon sáa máa xí'nañú'un niyo maní ini' Ndiosí' jín rá ñivi ntu kúvi Israel, jee ntava' re' ñivi nteñu raa, sáva kúvi rávā ñivi re'. ¹⁵ Jín tɔ'un ya'á ká'án' nuún jín tɔ'un ntee rá profeta, ya njia'a Ndiosí' tɔ'un nuun' raa. Sánikuá' ya néé' tɔ'un Ndiosí' nuun' tutu', ¹⁶ káchí' Ndiosí':

Ichinúún', níkó nì' jee nasa'á nì' ve'i David, ya nkoyo. ^{15:16}

Jee rá ntáni', nane'en nì' maa, jee nasa'á tuku nì' maa.

¹⁷ Sáva ne rá inka ka' ñivi kuvi nanukú raa Ito'o'-ó.

Ne rá ñivi ntu kúvi Israel, ya kána nì' ya ki'i raa nuun' nì'.

¹⁸ Su'va nkachi' Ito'o'-ó, ya nsa'á re' ya kuni' ñivi ne rá tiempú' yata'.

¹⁹ Saáva nkunaa ini' nì' ya nkú'va-ó tiñu véi, sáva nstáñā'án-ó rá ñivi ntu kúvi Israel, ya nákaní ini' raa, sáva kunikin' raa Ndiosí'. ²⁰ Soo ku'va-ó tɔ'un kɛ'in' nuun' raa. Kachi'-ó nuun' tutu' ya chusává raa maáráa nuun' kuñu sókó' rá ñivi nuun' rá santú' chi sá'a-a ya ntúví ninu'un raa nuun' Ndiosí'; jín ya chusává sa'á téní raa; jín ya chusává raa maáráa nuun' kuñu rá kiti ya jí'ni raa sukun'; jín ya chusává

^{15:16} Ká'án' re' jie'e' rá ichiyúkún' Rey David kuéntá' kúvi rá iin ve'i. Nxináa Ndiosí' rá se'ya ichiyúkún' David. Saáva vesiculo 16 káchí' ya xináa tuku Ndiosí' kuñá'nú iin ichiyúkún' David, sáva kuvi ki'i ñivi nuun' Ndiosí'. Ichiyúkún' vá ví Cristo.

ráa maáráa kaji' ráa niñi'. ^{15:20} ²¹ Chi ne tiempú' yata' nasíkuiti', jee íyó rá tee ta ñuun' ya stékútu'ún ráa tu'un, ya njiá'a Ndiosí' nuun' Moisés. Chi ta rá kivi' nájiávi, ká'vi ráa maa ini' rá veñu'un lúli.

Tutu' ntají ráa nuun' rá ñivi ntu kúvi Israel

²² Ñajee nkunaa ini' rá apóstol jín rá tee kúná'nú jín ntáká rá inka rá ñivi kúnei ini' ráa Jesús, ya kaji ráa rá tee nteñu ráa, ya tají ráa k'i'in' nuun' ñuun' Antioquía jín Pablo jín Bernabé. Nkaji ráa Judas, ya naní Barsabás, jín iin tee naní Silas. Kúvi ráa uvi' rá tee kúná'nú nteñu rá ñani'. ²³ Ntají ráa tutu' kuá'an' jín rá tee vá, ya káchí' su'va:

“Ránu'u' ya kúvi rá apóstol jín rá tee kúná'nú. Kúvi rán' ñani' rán. Téee rání' nuun' rán, ya néé' ni'i ñuun' Antioquía jín rá sánitfin Siria jín Cilicia, ya kúvi rán rá ñani' jín rá ku'va,, ya ntu kúvi Israel.

'Nátají rán' saludos nuun' ráno'ó.

²⁴ 'Nteso'o rán' ya sava rá tá'an rání' nkene ráa nteñu ránu'u' kuane'yá ráa ráno'ó jee nxtaña'an ráa ráno'ó jín tu'un ráa, jee nkunaan' rán nsá'á ráa. Soo ntuná' tiñu njia'a rání' nuun' ráa. ²⁵ Saáva nuún ini' rán' jee ñani ini' rán' ya íyó vá'a ya kaji rán' rá tee, ya tají rán' kuajiaa' jín Bernabé jín Pablo nuun' ráno'ó. Núnúun rán' Bernabé jín Pablo. ²⁶ Kúvi rá tee vá ya jié'né ini' ráa sa'á ráa tiñu Ito'o'-ó Jesucristo, sú kuvi' ráa. ²⁷ Saájee ntají rán' Judas jín Silas. Jee nakani ráa sánikua' ya ntee rán'. ²⁸ Chi kúnáa ini' Tachí' íi' Ndiosí' jín-ó ya ntuná' tee rán' ni iin tiñu ka' nuun' rán, nsú ká' rá ya'á ya íyó sa'á rán. ²⁹ Chusává rán rá sókó' ráa nuun' rá santú', jín niñi', jín kuñu rá kiti ya jí'ni ráa sukun', jee koto sá'á téní rán. Ré chusává rán rá ya'á sa'á naa' rán. Kuá'an va'a rán.”

³⁰ Ñajee ntají rá ñivi rá tee vá, jee nkenta ráa ñuun' Antioquía. Jee yukuán nñastútú ráa rá ñivi kúnei ini' rává Jesús. Jee nñaku'va ráa tutu' vá nuun' rává. ³¹ Sáa nka'vi rá

^{15:20} Ntu kúvi kaji' rá ñivi Israel niñi' ni kuñu ya yí'í ii' niñi'.

ñivi vá maa, jee siji' xá nkuini rává jie'e' ya nnachu'un neí tu'un vá ini' rává. ³² Jee Judas jín Silas, ya suni kúvi raa profeta, ya jiá'a Ndiosí' tu'un nuun' raa, jee nka'an' ví'í raa jín rá ñivi, sáva nñasánei raa xá ini' rá ñanitá'an, jee nnachituvi raa ya kuni'in rává kúnei ini' rává Jesús. ³³ Sáa nnee' raa yaku' tiempú' yukuán, jee nka'an' rá ñanitá'an ka' jín raa, sáva k'i'in' va'a raa jee nikó ii' raa nuun' rá ñivi ya ntají rává raa. ³⁴ [Soo Silas nta'an ini' re' nkinoo re' yukuán.] ³⁵ Soo Pablo jín Bernabé nkinoo raa ñuun' Antioquía. Maáráa jín kue'e' rá inka ka' ñivi xiné'en' raa jee stékútu'un raa tu'un Ito'o'-ó.

**Pablo nnakijie'é re' jikanuun re' ya úvi'
íchi sáva stekútu'un re' tu'un Jesús**

³⁶ Njia'a tiempú', jee nkachi' Pablo nuun' Bernabé:

—Nikó ii'-ó ka'an'-ó jín rá ñani' ni'i rá ñuun' nuun' nstekútu'un-ó tu'un Ito'o'-ó, sáva kuni'-ó naja íyó raa.

³⁷ Bernabé nkuini re' ya k'i'in' raa jín Juan, ya suni naní-i Marcos. ³⁸ Soo ñani ini' Pablo ya ntu íyó va'a ya k'i'in' raa jín Marcos, chi nxinoo re' raa sánitín Panfilia, jee ntu ñá'an'-a ka' jín raa nuun' tiñu sá'a raa. ³⁹ Ntu nkúnuún natú'un ni'in raa. Saáva nkusín raa, jee nke'en Bernabé Marcos jee kuá'an' raa ini' barkú' nuun' ñu'un káá ma'ñú nteñú'un naní Chipre.

⁴⁰ Soo nkaji Pablo Silas. Jee sáa nkuvi nikan' rá ñani' ya Ito'o'-ó kumí re' raa jee nachituvi re' raa sáva sikúнкуvi raa tiñu vá, chi íyó máni ini' re', jee nkene raa yukuán kuá'an' raa. ⁴¹ Jee njia'a Pablo kuá'an' rá sánitín Siria jín Cilicia, jee nnachituvi Pablo rá ñivi ya kúnei ini' raa Jesús.

Timoteo kútá'an-a jín Pablo jín Sila

16

¹ Jee suni ña'an' Pablo ñuun' Derbe jín Listra. Jee yukuán nnee' ñin tee ya níkin'-i ñujiín' Jesús, naní Timoteo. Kúvi re' se'ya yíi ñin ña'an' ñuun' Israel ya kúnei ini' ña Jesús. Soo táá' re' kúvi tee Grecia. ² Rá ñani' ñuun' Listra jín Iconio, ya kúnei ini' raa Jesús, nka'an' va'a raa jie'e' re'.

³ Nkuini Pablo kutá'án Timoteo jín-i, saáva nsa'á
 “circuncidar” Pablo maa, ya ke'ne'-e ntí' ñiin Timoteo sáva
 stúvi ya kúvi re' tee Israel. Nsa'a Pablo su'va jín re' sáva
 nsíkítí' raa ini' rá ñivi Israel néé' rá ñuun' yukuán, chi ni'í raa
 jíní' ya táá' re' kúvi tee Grecia. ⁴ Ìñajee sáá njia'a raa rá ñuun'
 yukuán, nnaku'va raa tu'un nuun' rá ñivi ya kúneí ini' raa
 Jesús, ya nkunaa ini' rá apóstol jín rá tee kúñá'nú néé'
 Jerusalén, jín ya ntatúní' rává sáva sikúнкуvi rá ñivi maa.
⁵ Saáva rá ñivi ya yí'í raa nuun' Jesús, jee nnuneí ini' raa
 kuneí ini' raa Jesús. Jee ni kivi' nkukue'e' raa ka' nkivi nuun'
 Jesús.

Kájí kuiti ntuvi ya nxiné'én' Ndiosí' nuun' Pablo jie'e' iin tee Macedonia

⁶ Jee njia'a raa kua'an' raa sánitín Frigia jín Galacia, chi
 ntu njia'a Tachí' íí' Ndiosí' stekútu'ún raa tu'un va'a sánitín
 Asia. ⁷ Soo sáá nkenta raa nuun' kánitá'án sánitín Misia, jee
 nnukú raa kivi' raa sánitín Bitinia, soo ntu njia'a Tachí' íí'
 Jesús kivi' raa maa. ⁸ Saáva njia'a raa sánitín Misia jee nkenta
 raa ñuun' Troas. ⁹ Jee kájkuiti' ntuvi ya nxiné'én' Ndiosí'
 nuun' Pablo yakuáá'. Ntuvia nuun' re' iin tee Macedonia íní
 nichí, jee nikan' tá'ví-i nuun' re':

—Kiji nú Macedonia jee chineí nú ránu'u'.

¹⁰ Sáá nini' re' ya nxiné'én' nuun' Ndiosí' nuun' re', jee nsa'á
 stákoo rán'^{16:10} sáva kene rán' kè'in' rán' Macedonia, chi nini'
 kájí rán' ya kána Ndiosí' ránu'u' stekútu'ún rán' tu'un va'a re'
 nuun' raa.

Pablo jín Silas nnee' ñuun' Filipos

¹¹ Nkene rán' ñuun' Troas kua'an' rán' jín barkú'. Jee
 kua'an' naa' rán' nuun' ñu'un naní Samotracia káá ma'ñú
 nteñú'ún. Jee ne kivi' stéñú'ún nkenta rán' ñuun' Neápolis.

¹² Jee ne yukuán ña'an' rán' ñuun' Filipos, ya kúvi ñuun' maá

^{16:10} Yukuán nkijí'é nkutá'án Lucas jín Pablo jín rá inka tee ya nkutá'án raa
 jín re'.

ñá'nú ka' ya t̃ín Macedonia.^{16:12} Rá ñivi ñuun' Roma nkenta ñakunee' ñuun' Filipos. Jee ké'in kivi' nnee' rání' ñuun' yukuán.

¹³ Kivi' nájiávi, nkene rán' yuvé'í koo yuu' nuun' kivi rá ñivi nuun' ñuun'. Jee ña'an' rán' yúnteká'nú, nuun' ká'vi ini' rán' ya íyó nuun' nákuetu rá ñivi Israel. Jee ñakunee' rán' jee nka'an' rán' jín rá ña'an nkukútú. ¹⁴ ñin rá ña'an vá naní Lidia. Xíkó ña sa'ma líí, néé' ya'vi. Vaji ña ne ñuun' Tiatira. Néñu'un ña Ndiosí'. Jee tésó'o ña, jee nsa'á Ito'o'-ó nkajia ini' ña ya ntiin ña rá tu'un ya nkachi' Pablo. ¹⁵ Jee sáá ñanuté ña jín rá tá'an ve'i ña, nkana ña ránu'u' jee nikan' tá'ví' ña:

—Ré ká'vi ini' rán ya kúneí nijia ini' nì' Jesús, kiji rán kinoo rán ve'i nì'.

Jee nsínú ña ini' rán'.

¹⁶ Nkuvi-i ñin íchí sáá kuá'an' rán' nuun' nákuetu, jee nketa'an rán' ñin ña súchí ya kúvi musú' nke'en ñivi. Jee nínin ini' ña, chi yí'í tachí' kínini ini' ña. Nni'in' ví'í rá ito'o' ña xu'un sá'á ña, chi nkachi' ña ná kuvi ichinúún'. ¹⁷ Jee suviña níkin' ña Pablo jín rán', jee kánajín ña:

—Rá tee ya'á kúvi rá musú' ya jiátínú Ndiosí', ya kúná'nú ka' nuun' nì'í. Stékutu'un ráa nuun' ráno'ó naja nanitá'ví' rán —nkachi' ña súchí vá.

¹⁸ Kue'e' kivi' nsa'á ña ya'á, jee nkuníní ví'í ini' Pablo. Jee nnaikó re' jee nkachi' re' nuun' tachí' kíní vá:

—Nuun' súví Jesucristo, tátúní' nì' nuun' nú, kene nú ña súchí vá.

Jee kuísá nkene-e ña.

¹⁹ Sáa nini' rá ito'o' ña ya nni'í tuneí ini' ráa ya nsá nì'in' ráa ka' xu'un sá'á ña, jee ntiin ráa Pablo jín Silas, jee nsíú'un ráa rává nuyá'vi, nuun' sánáa' ráa rá kuachi ichinúún' rá tee néentiñu. ²⁰ Jee sáá ñanaka ráa rává nuun' rá tee nísotíñú, nkachi' ráa:

^{16:12} Vjí jiáku'un ini'-ó tu'un griego ya'á. Soo íyó va'a ka' káchí'-ó xí'na distrito nsú ka' ñuun' ñá'nú ka'. Níyo kumí' distrito ntiin Macedonia.

—Rá tee ya'á, sá'á raa tuntíxín jín rá ñivi ñuun'-ó, chi tee Israel ví raa. ²¹ Jee stékútu'ún raa nuun'-ó rá “costumbre” néen raa, soo ley maáo káchí' yá ntuné íyó tiin-ó, ni ya sa'á-o maa chi kúvi-ó ñivi Roma —nkachi' rá tee vá.

²² Jee ntaví' rá ñivi siki' Pablo jín Silas. Jee rá tee néetiñu nixtá raa ntava' raa sa'ma rává, jee ntatúní' raa yá ku'va rá soldado rává jín tuxí. ²³ Jee sáá nkuvi njia'a ví'í rá soldado rává, jee ntuví raa rává ini' vekaa. Jee ntatúní' raa nuun' mayórí' kúmí vekaa, yá nito kumí re' rává. ²⁴ Jee sáá nkuvi ntatúní' raa nuun' re' su'va, jee ntuví re' rává ne nuun' kúnú ka' ini' vekaa, jee ntuví kutú re' jie'e' rává ma'ñú rá uví' yutun véi.

²⁵ Soo yatin kuvi ñuún, Pablo jín Silas nákuetu raa jee jíta raa nákuetu'ún raa Ndiosí'. Jee tésó'o rá inka ñivi násí' ini' vekaa. ²⁶ Sanaan' jee ntaan nasíkuiti' ne nkisi nuun' nsama' vekaa. Jee va'ani jee nine ni'i rá yuvékáa, jee nñanaji' maá rá kaa nnu'ni' ntáká rá yí'í vekaa. ²⁷ Jee sáá nnoto mayórí', jee nini' re' yá núne rá yuvékáa, jee ntava'-a yuchi' espada-a, jee yaku' ka' ka'ni'-i maáa, chi nka'vi ini'-i yá nkaku rá násí' ini' vekaa. ²⁸ Soo ni'in nkanajín Pablo:

—¡Koto nani sa'á kini nú maánú! Chi néé' ii' ntáká rán' ya'á.

²⁹ Jee nnikan' re' ñu'un', jee numíji'í' nkivi re'. Jee nkisi re' jee ñakuñi' íti re' ichinúún' Pablo jín Silas. ³⁰ Jee ntava' re' raa jee nika'útu'ún re' raa:

—¿Ná kúvi yá íyó sa'á ni' sáva nanitá'ví' ni'?

³¹ Jee nkachi' raa:

—Kuneí ini' nú Ito'o'-ó Jesús, jee nanitá'ví' nú. Su'va nanitá'ví' nú jín tá'án ve'i nú.

³² Nstékútu'ún raa tu'un Ito'o'-ó nuun' re' jín nuun' ni'i rá néé' ve'i re'. ³³ Maá horá' yakuáá' yukuán, jee kua'an' re' jín raa, jee nnakete re' rá nuun' ntúfi' raa. Jee kuísá ñanuté re' jín ni'i rá tá'án ve'i re'. ³⁴ Jee nke'en re' raa kua'an' jín re' ve'i re'. Njia'a re' nyaji' raa. Jee nkusi ini' re' jín rá tá'án ve'i re' chi niñu ini' raa Ndiosí'.

³⁵ Jee sáá nkunijin', jee ntají rá tee néetiñu rá najiá'á' raa, jee nkachi' raa:

—Siaá' rá tee vá.

³⁶ Nkachi' mayóri' tu'un vá nuun' Pablo:

—Nkachi' rá tee néetiñu ya siaá' ni' ránó. Saájee ntañú'ún kene rán jee kuá'án va'a rán.

³⁷ Soo nkachi' Pablo nuun' raa:

—Njia'a nijin' raa ránu'u', sú ntu nnásaanaa' raa siki' ránu'u' retá' íyó kuachi rán', sūkā' kúvi rán' se'ya ñuun' Roma. ^{16:37} Jee ntuví raa ránu'u' vekaa. Jee ntañú'ún ¿á tává' yu'u' raa ránu'u'? Ntuné íyó sa'á raa su'va. Nkíji maáraa jee kitava' raa ránu'u'.

³⁸ Jee nkachi' rá najiá'á' tu'un ya'á nuun' rá tee néetiñu. Jee nyu'ví raa sáá nkuká'nú ini' raa ya se'ya Roma ví rává. ³⁹ Jee nkiji raa, jee nñaka'an' va'a raa jín rává. Ntava' raa rává vekaa, jee nikan' tá'ví' raa nuun' rává ya kene rává ñuun'.

⁴⁰ Sáá nkene Pablo jín Silas vekaa, jee ña'an' raa ve'i Lidia. Sáa niyo túttú raa jín rá ñani' jín rá ku'va yí'í ñujiín' Jesús, jee nñasánei' raa ini' rává. Jee nkene raa ñuun'.

Nsa'á raa tixin' ñuun' Tesalónica

17 Njia'a Pablo jín Silas ñuun' Anfípolis jín ñuun' Apolonia, jee nkenta raa ñuun' Tesalónica. Yukuán niyo ñin veñu'un lúlí rá ñivi Israel. ² Sáni nkaan Pablo, ña'an' re' yukuán. Jee uní' sátu' kivi' nájiá'ví raa, jee nkuayú'ú re' jín raa sáni káchí' nuun' tutu' níso tu'un Ndiosí'. ³ Nñakachiva'a re' ka' tu'un vá. Jee nxiné'én' re' ya tu'un Ndiosí' nkachi' ya Cristo ñani Ndiosí' sává tatúní'-i ñiví, jee íyó kuno'o-o jee nateku' ii'-i nteñu rá ní'i'. Nkachi' Pablo:

—Cristo ya ñani Ndiosí' ví Jesús. Maaré' ví ya stékútu'ún ni' nuun' rán.

^{16:37} Káchí' ley ñuun' Roma ya ntu kúvi xinó'o raa rá se'ya ñuun' Roma retú ntu sánáa' raa rává xí'nañú'ún.

⁴ Ké'ín ráa nn̄inu ini' jee nn̄asikánitá'án ráa maáráa jín Pablo jín Silas. Jee suni sukuán ns̄a'á kuē'e' ráa ñivi ntu kúvi Israel, yā néēñu'un ráa Ndiosí', jín kuē'e' ráa ña'an kúñá'nú. ⁵ Soo ráa ñivi Israel yā ntu nínú' ini', jee ñú'ún kuíñi ini' ráa né'yá ráa Pablo jín Silas. Jee ns̄ikétá'án ráa ráa tee kúxí káné'én yā jíkónúun nuyá'vi. Jee sáa nsatútú ráa kuē'e' ñivi, jee ns̄a'á ráa tuntíxín nuun' ñuun' vá. Jee sáa ntaví' ráa ve'i Jasón, nn̄anukú ráa Pablo jín Silas sáva tava' ráa rává nuun' ráa ñivi nkenta yukuán. ⁶ Soo sáa ntu nn̄ani'in' ráa rává, ns̄iú'un ráa Jasón jín kél'ín ráa ñani' jínú ini' tu'un Jesús kua'an' nuun' ráa tee néetiñu ñuun' vá. Jee nkanajín ráa:

—Suviráa ví yā sá'a kuē'e' tuntíxín ni'i ñiví, jee suni nkiaa' ráa ya'á. ⁷ Jee jiá'a Jasón néé' ráa ve'i re'. Jee ni'i ráa ñivi ya'á kenta s̄ik̄i' yā tátúní' rey Roma, chi káchí' ráa yā íyó inka ka' rey naní Jesús.

⁸ Sáa nteso'o ráa ñivi yukuán jín ráa tee néetiñu tu'un ya'á, jee nkuníní ini' ráa. ⁹ Ntetuvi ráa tee néetiñu yā chisóneen' Jasón jín ráa tee kútá'án jín re' xu'ún, jee ns̄iaá' ráa rává.

Pablo jín Silas néé' ñuun' Berea

¹⁰ Yankuaa', kuísá ntañú'ún, nch̄uichí ráa ñani' Pablo jín Silas kua'an' ne ñuun' Berea. Sáa nkenta ráa yukuán, jee nk̄ivi ráa ini' veñu'un ráa ñivi Israel. ¹¹ Soo ráa ñivi yukuán nkuva'a ka' ini' ráa nsú ka' ráa ñivi ñuun' Tesalónica, chi vane' ñu'un káñá ini' ráa ntiin ráa tu'un ya'á. Jee ni k̄iví' s̄ukuá'a ráa tutu' íí' níso tu'un Ndiosí', sáva kuni' ráa ré yā naá' ví yā káchí' Pablo jín Silas. ¹² Jee saáva n̄inu ini' kuē'e' ví'í ráa jín kuē'e' ráa ñivi Grecia, kúvi tee, kúvi ña'an kúñá'nú. ¹³ Sáa nkuká'nú ini' ráa ñivi Israel, néé' ñuun' Tesalónica, yā suni stékútu'ún Pablo tu'un Ndiosí' ñuun' Berea, jee suni ña'an' ráa yukuán, sáva sa'á níní ráa ini' ráa ñivi ñuun' vá kun̄eyá ráa Pablo jín Silas, jee sa'á ráa tuntíxín. ¹⁴ Soo kuísá ntañú'ún, ráa ñani' yí'í ñujiín' Jesús, nch̄uichí ráa Pablo kua'an' yunteñú'ún. Soo nkinoo Silas jín Timoteo ñuun' yukuán. ¹⁵ Jee ráa ñani' kútá'án jín Pablo, ñanaka ráa re' ne ñuun' Atenas. Jee nkachi' re' nuun'

ráa, ya kachi' ráa nuun' Silas jín Timoteo, ya íyó kiji rává nakua' nkuayachi' nuun' ni', jee kuíre kuano'on' ráa.

Pablo néé' ñuun' Atenas

¹⁶ Soo ni nnetu Pablo ráa ñuun' Atenas, nkuníní ini'-i, chi nini'-i ya nchítú ñuun' vá máá santú' ¹⁷ Iñajee ini' veñu'un lúli nuun' kútútú rá ñivi Israel, jee nkuayú'ú-u jín rá ñivi Israel jín rá inka ñivi néñu'un ráa Ndiosí'. Jee ni kivi' nka'an'-a nuyá'vi jín né ni ñin ñivi kénta yukuán. ¹⁸ Soo íyó ké'ín rá tee ya sava ráa súkuá'a ñujiín' epicúreo. Jee sava ráa súkuá'a ñujiín' estoico. Jee nkantátú'un ráa jín-i, jee ké'ín ráa nkachi':

—¿Ná kuíni kachi' tee nékáíyó ká'án' ya'á?

Jee inka ráa ka' nkachi':

—Túvi-i kuéntá' ñin ya xíné'én'-e jie'e' rá ndiosí' to'o' inka ñuun'.

Nkachi' ráa ya'á chi nka'an' Pablo tu'un vá'a jie'e' Jesús jín jie'e' ya nateku' ii' re' jín ya nateku' ii' ñivi nteñu rá ní'i'.

¹⁹ Jee ntiin ráa maa kuánaka ráa maa nuun' nútútú rá tee nísotíñú, naní Areópago. Jee jíkátu'ún ráa maa:

—¿Á kuvi kuká'nú ini' rán' tu'un jiáá ya'á, ya xíné'én' nú?

²⁰ Chi vaji nú jín tu'un sín nasíkuiti' jie'e' so'o rání'. Jee kuíni rán' kuká'nú ini' rán' ná kuíni kachi' tu'un ká'án' nú.

²¹ Ni'i' rá ñivi Atenas jín rá to'o' néé' yukuán, máá tiñu nákaní ráa tu'un jiáá ka' jee tésó'o ráa ná kúvi rá tu'un jiáá ka' ví-i íyó. ²² Jee íñí Pablo nteñu rá ñivi Areópago, jee nkachi'-i:

—¡Ráno'ó tee Atenas! Né'yá ni' ya máá tiñu yínú'ún ví'í rán nuun' kue'e' ndiosí'. ²³ Chi ni jíkónúun ni' né'yá ni' rá kue'e' santú' néñu'un rán, jee nñani'in' ni' ñin altar ya yukuán níso tu'un ya'á: “Nuun' néñu'un-ó ñin ndiosí' ya ntu jíní'-ó.” Saájee ya néñu'un rán jee ntu jíní' rán, ya'á ví ya stékútú'ún ni' nuun' rán. ²⁴ Ndiosí' ví ya nsa'á ñivi jín ni'i' ya íyó nuun'-u. Ya'á ví ya kúvi Ito'o' sūkún jín ñiví. Jee ntu néé'-e ini' veñu'un ya sá'á rá tee. ²⁵ Ni ntuná' íyó ya kúvi sa'á ñivi chineí

ráa re', chi ntuná' jiniñú'ún-u. Chi suvire' ví ya xtékú' re' ni'i ñivi, jee ístátáchi'-ó sá'a-a, jee jiá'a-a ni'i ya íyó. ²⁶ Nsa'á re' ya nuun' métú'ún tee nkene ni'i rá ñivi, sáva kunee' ráa kuaíyó ñiví. Jee ya ñani re' tiempú' kuteku' ráa jín rá xé'ñú nuun' kunee' ráa. ²⁷ Nsa'á Ndiosí' rá ñivi sáva nanukú ráa re', jee sáva sanaan^{17:27} nani'in' ráa maa, ré nanuku ráa maa. Soo ntuné íyó íká-a nuun' ta ñin-ó ²⁸ Chi suvire' sá'a ya tékú'-ó, kántá'-ó, jee íyó-ó. Suni ñin rá tee rán nyi'i tínú re' ntee re' rá poema, jee ntee re': "Kúvi-órán ichiyúkún' ndiosí'."

²⁹ 'Saáva retú ichiyúkún' Ndiosí' ví-ó, jee ntu íyó ka'vi ini'-ó ya suvire' kúvi kuéntá' ñin monumentú' ya sá'a ñin tee níchi, jín oro áxí plata áxí yuu', sáni jiáni ini'-i. ³⁰ Soo tió' yaṭa' ntu nsa'á kuéntá' Ndiosí' ya ntu jíní' rá ñivi jie'e' re'. Soo vitan tátúní' re' nuun' kuaíyó ñivi nuun' ni'i ñiví ya nakani ini' ráa ñujiñ' ráa. ³¹ Chi ñani-i ñin kivi' nuun' sanáa' náa'-a kuachi ni'i ñivi ñiví. Jee ñani-i ñin tee, sáva sanáa' re' jie'e' kuachi ñivi. Jee nstúvi-i ya níso re' tiñu vá, chi nnastekú' ii'-i re' nteñu rá ní'i' jee nxinákoo-o yikikúñu re'.

³² Sáa nteso'o ráa jie'e' ya náteku' ii' rá ní'i', jee sava ráa nka'an' u'vi'. Jee inka ráa ka' nkachi':

—Teso'o tuku rán' nó jie'e' ya'á.

³³ ññajee nkene Pablo nteñu ráa. ³⁴ Soo niyo ñivi ká'vi ni ninu' ini' ráa tu'un nka'an' re' jee nñakuñí' ráa jín re'. ñin ráa kúvi Dionisio, ya kúvi tee nísotínú Areópago, sunisaá ñin ña'an naní Dámaris, jín rá inka ka'.

Pablo nnee' ñuun' Corinto

18 Sáa nkuvi rá ya'á, jee nkene Pablo ñuun' Atenas, jee kuá'an'-a ñuun' Corinto. ² Jee yukuán ninita'án-a jín ñin tee Israel naní Aquila. Kúvi re' se'ya ñuun' Pontu. Sukuán nkenta re' Corinto, ya nkene re' nación Italia. Nkenta re' jín ñasí'í re' Priscila. Nkene ráa chi rey tátúní' Roma, naní Claudio, ntatúní' re' ya íyó kene ni'i rá ñivi Israel ñuun'

Roma. Kuane'yá Pablo raa. ³ Jee nkinoo re' jín raa jee nsatíñú re' jín raa. Chijie' iin nuun' ni tiñu yítíñú-u jín raa, ya sá'á raa vesayo sa'ma. ⁴ Jee ta kivi' nájiáví, jiá'an'-a nkuayú'ú-u ini' veñu'un lúli ñivi Israel. Nnunasí-i nsíñú-u ini' rá ñivi Israel jín suni rá ñivi griego sáva tñin raa tu'un Jesús. ⁵ Sáa nkene Silas jín Timoteo Macedonia, jee sáa nkenta raa ñuun' Corinto, nkijie'é Pablo máa tiñu stékútu'ún-u tu'un Jesús. Jee ístúvi-i nuun' rá ñivi Israel ya Jesús ví Cristo, ya ñani Ndiosí' tatúni'-i ñiví. ⁶ Soo sáa nnuni'in raa jín Pablo, jee sáa ká'an' niva'a raa siki' re', jee nkisi re' tikachaa' sa'ma re', sáva naistúvi re' ya íyó siki' raa. Jee nkachi'-i:

—Siki' maarán ví ya kiji ya xinó'o Ndiosí' ráno'ó. Nsú ka' siki' ni' ví-i. Ne ntañú'ún, kika'an' ni' jín rá ñivi ntu kúvi Israel.

⁷ Jee nkene-e veñu'un, jee ku'an'-a ve'i iin tee naní Ticio Justo, ya néñu'un re' Ndiosí'. Jee neé' ve'i re' máa xiin veñu'un. ⁸ Jee Crispo ví tee kúná'nú veñu'un. Suvire' jín ni'í tá'an ve'i re' nkunei ini' raa Ito'o'-ó. Jee sáa nteso'o kue'e' ñivi ñuun' Corinto tu'un ya'á, jee ninu ini' raa jee ñanuté raa.

⁹ Jee yakuáá' kájkuiti' ntuvi ya nistúvi Ito'o'-ó nuun' Pablo jee nkachi'-i:

—Koto yú'ví nú. Ka'an' nú ka' tu'un ni'. Koto jiákuñi' nú nuun' ká'an' nú. ¹⁰ Chi íñi ni' jín nú. Ni iin ntuná' kasi' nuun' nó sáva nsá sa'á kini raa nó. Chi íyó kue'e' ví'í ñivi ni' kivi nuun' ni' ñuun' ya'á.

¹¹ Jee nnee' re' iin kuiya' iñu' yoo' yukuán, jee xiné'en' re' tu'un Ndiosí' nuun' raa.

¹² Jee sáa kúvi Galión tee nísotíñú ya tátúni' sánitñin Acaya, jee íchí nka'an' nuún rá ñivi Israel, jee ntavi' raa Pablo, jee ñanaka raa maa vetíñú. ¹³ Jee káchí' raa:

—Síñú tee ya'á ini' rá ñivi sáva kuneñu'un raa Ndiosí' nsú ká' kuakáchí' ley-ó.

¹⁴ Mááyó Pablo ka'an'-a nékúvi, jee nkachi' Galión nuun' rá ñivi Israel:

—Retú máá naá' nsá'a kini re' áxí nā kuachi ni'in nsá'a re', máá naá' ya nék'á ke'ne ini' ni' tesó'o ni' ráno'ó, ñivi Israel, nékúvi. ¹⁵ Soo retú kuachi jie'e' tunká'an' rán ví-i, jín jie'e' rá súví, jín jie'e' ley rán', maárán sanáa' maa. Ntu kuíni ni' kuvi ni' tee jié'né' tiñu ya sanáa' jie'e' rá tiñu ya'á.

¹⁶ Jee ntava'-a raa ini' vetíñú. ¹⁷ Iñajee ntñin ni'i raa tee kúná'nú nuun' veñu'un rá ñivi Israel, naní Sóstenes. Jee njia'a raa maa ichinúún' vetíñú. Soo ntuné nsá'a Galión kuéntá' ya sá'a raa.

Nnikó Pablo ñuun' Antioquía jee nkijie'é re' ya úní' íchí nika-a jín tu'un Jesús

¹⁸ Sáa nkuvi nnee' Pablo ñuun' Corinto kue'e' kivi' ka', jee nka'an'-a ka' jín rá ñani' yí'í ñujiín' Jesús, jee ntñin-i barkú' kuá'an'-a ñuun' Siria, jín Priscila jín Aquila. Ne ntiá'an nkene-e, jee ni néé' ií'-i ñuun' Cencrea, nuun' néne nívi rá barkú'. Jee yukuán nsáñín-i xini'-i, chi su'va stúvi ya nsikúnkuvi-i iin tiñu ya nchisóyu'ú-u sa'á-a nuun' Ndiosí'. ¹⁹ Jee nkenta raa ñuun' Éfeso. Jee nxinóo re' Priscila jín Aquila yukuán. Jee nkivi re' veñu'un nuun' kútútú rá ñivi Israel jee nkuayú'ú-u jín rá ñivi Israel. ²⁰ Sáa nnikan' raa ya kinoo re' ka' jín raa, soo ntu nkuíni re'. ²¹ Iñajee nka'an' re' ka' jín raa, jee nkachi' re':

—Tukuni nikó ni' nuun' néé' rán, ré Ndiosí' kuíni —nkachi'-i.

Jee ntñin-i barkú' ñuun' Éfeso jee kuá'an'-a. ²² Sáa nkenta-a ñuun' Cesarea, ñaka'an'-a jín rá ñivi ya kúneí ini' raa Jesús. Kuíre kuá'an'-a ñuun' Antioquía. ²³ Sáa nkuvi nnee'-e yukuán yaku' tiempú', jee nkene-e kuá'an'-a jiá'a-a ta ñuun' sanitñin Galacia jín Frigia. Jee yukuán nachituví-i ni'i rá ñivi níkin' ñujiín' Jesús.

Apolos stékutu'un ñuun' Éfeso

²⁴ Nkenta iin tee Israel naní Apolos ñuun' Éfeso. Se'ya ñuun' Alejandría ví re'. Ká'an' va'a nasíkuiti' re', jee jíní' noo-o tu'un Ndiosí' néé' nuun' tutu' íí', ya naní escrituras. ²⁵ Tee vá

nkutu'va-a ichi Ito'o'-ó. Jee vane' ñu'un ví'í ini'-i ka'an'-a jie'e' Jesús, jee nxiné'én' naa'-a jie'e' vá. Soo jíní'-i kuachi kuiti' tu'un nxiné'én' Juan jie'e' ya síkuánuté re' rá ñivi. ²⁶ Jee kǐjié'-e ká'an' neí ini'-i ini' veñu'un lúlí ñivi Israel. Sáa nteso'o Priscila jín Aquila ya ká'an'-a, jee ntiin sǐn raa maa jee nkachi' naa' raa ka' ichi Ndiosí' nuun'-u. ²⁷ Sáa ká'vi ini'-i kǐ'in'-i Acaya, jee rá ñani' ya kúneí ini' raa Jesús, nnaśanéí raa ini'-i. Jee ntee raa nuun' tutu' nuun' rá ñivi yukuán, ya níkin' ñujiín' Jesús, sáva nakuatá'ví raa re' sáa kanta re' yukuán. Sáa nkenta-a yukuán, jee nchineí ví'í-i rá ñivi jínú ini' tu'un Jesús chi íyó máni ini' Ndiosí' né'yá-a raa. ²⁸ Chi nǐ'in nnaču'un náa' nijin' re' rá ñivi Israel ichi. Chi ñatíñú-u tutu' íí' níso tu'un Ndiosí', sáva nstúvi kǎjǐ-i, ya Jesús ví Cristo, ya ñani Ndiosí' tatúni' ñivi.

Néé' Pablo ñuun' Éfeso

19 Sáa néé' Apolos ñuun' Corinto, Pablo njia'a ma'ñú yuku. Jee nkanta-a ñuun' Éfeso. Jee yukuán nnaķetá'án-a jín kél'in ñivi yǐ'í ñujiín' Ndiosí'. ² Jee nikaťu'ún-u:

—¿Á nkivi Tačhi' íí' ráno'ó sáa ninu' ini' rán?

Nnaxiníko raa:

—Soo ni ntiá'an nteso'o rán ré íyó Tačhi' íí'.

³ Jee nikaťu'ún Pablo:

—¿Na jie'e' ñanuté rán, résa?

Jee nnaxiníko raa:

—Ñanuté rán' sáni nxiné'én' Juan.

⁴ Jee nkachi' Pablo:

—Juan nsikuánuté re' rá ñivi ya nnaķani ini' raa jie'e' kuachi raa. Jee káchí' re' nuun' rá ñivi Israel ya íyó kuneí ini' raa ñin tee kiji yata' re'. Jesús ví tee vá ya íyó kuneí ini' raa —nkachi' Pablo.

⁵ Sáa nteso'o raa ya'á, jee ñanuté raa, sáva stúvi raa ya kúneí ini' raa Ito'o'-ó Jesús. ⁶ Jee sáa nchiso Pablo na'á re' raa

jee nkivì tachi' íí' ini' raa. Jee nka'an' raa inka nuun' rá tu'un. Jee nka'an' raa tu'un, ya njia'a Ndiosí' nuun' raa. ⁷Yatin uxuvi' tee ví ni'i raa.

⁸Uni' yoo' jiá'an' Pablo ini' veñu'un rá ñivi Israel, jee nka'an' neí ini' re'. Jee ká'an' re' jee sínú re' ini' rá ñivi, jie'e' ichi nuun' tátúní' Ndiosí'. ⁹Soo sava ñivi nkuni'in ini' raa, jee kújiáá ini' raa. Jee ká'an' u'vi' raa jie'e' ichi vá nuun' rá ñivi. Jee nxinóo re' raa, jee kuá'an' re' jín rá ñivi níkin' ñujiín' Jesús. Jee ta kivi' xín'één' re' rá ñivi tu'un Ndiosí' ini' escuela ñin tee naní Tirano. ¹⁰Nxin'één' re' su'va uvi' kuiya'. Saáva nteso'o ni'i rá ñivi sánitín Asia tu'un Ito'o'-ó, kúvi rá ñivi Israel, kúvi rá ñivi griego. ¹¹Jee nsá'á Ndiosí' ya sá'á Pablo rá tiñu máá ná'nú rá anasí, ¹²jee ne' rá pañú' áxí sa'ma, ya níkin' yikikúñu re', jee jiánaka raa maa nuun' rá kú'ví, jee núvi raa, jee kéne rá tachi' kini yí'í ñivi ranika'.

¹³Saájee sava rá ñivi Israel jíkónúun raa táva raa rá tachi' kini yí'í rá ñivi. Jee nnunasí raa jiátínú raa súvi Ito'o'-ó Jesús nuun' rá ñivi yí'í tachi' kini. Káchí' raa:

—Nu'u' tátúní' nuun' nú jín súvi Jesús, ya stékútu'un Pablo, ya kene nú ñivi ya'á.

¹⁴Jee íyó uxa' se'ya ñin tee Israel naní Esceva. ñin sutu' kúñá'nú ví re'. Jee nsá'á raa su'va.

¹⁵Soo tachi' kini vá nñaxiníko-o nuun' raa:

—Jíní' nijia ni' Jesús. Jee jíní' ni' jie'e' Pablo. Soo ráno'ó, ¿né ñin kúvi rán, résa? —nkachi'-i.

¹⁶Jee tee yí'í tachi' kini vá nñava-a siki' raa jee nkuneí-i jín raa. Jee nsá'á kini ví'í-i raa jee ninu ñin raa nkaku raa ve'í vá jee ntufi' raa.

¹⁷Nkuká'nú ini' ni'i ñivi ñuun' Éfeso ya'á, kúvi rá ñivi Israel, kúvi rá griego. Jee nyu'ví ni'i raa. Jee nñakuetú'un ví'í raa ka' Ito'o'-ó Jesús. ¹⁸Jee kue'e' raa kúneí ini' raa Jesús nkenta néneyu'ú raa kuachi raa. ¹⁹Jee kue'e' rá sá'á tásí nástútú raa rá tutu' tásí raa, jee nteñu'un raa maa nuun' ni'i rá ñivi. Jee nsá'á raa kuéntá' nasa ya'vi rá tutu' jee nkuká'nú ini' raa ya kúvi vixiko ují' mil xu'un plata. ²⁰Su'va ñetenuun tu'un

Ito'o'-ó, jee kue'e' ví'í ká' ñivi t̃in tu'un re', jee ñá'nú ví tu'un vá chi kúneí tu'un vá jín rá ñivi.

²¹ Sáa nkuvi ya'á, ñani ini' Pablo ya xí'na k̃i'in'-i rá ñuun' t̃in Macedonia jín Acaya, ni kuá'an'-a ñuun' Jerusalén. Jee káchí'-i: “Sáa ya njá'a ni' yukuán, suni íyó k̃i'in' ni' nuun' ñuun' ká'nú Roma.” ²² Jee nch̃ichí re' uvi' rá tee nuun' Macedonia ya chíneí tá'an ráa re', Timoteo jín Erasto. Jee maaré' nkiño iinúún ká' Asia.

Nk̃ut̃ixín ráa ñuun' Éfeso

²³ Tiempú' yukuán niyo nas̃ikuiti' t̃ixín' jie'e' ichi vá. ²⁴ Chi niyo iin tee naní Demetrio ya s̃at̃ínú re' jín kaa plata. Sá'a re' nichú' kaa plata ya túvi-i kuéntá' veñu'un nuun' néñu'un rá ñivi santú' Artemisa. ^{19:24} Jee kue'e' xu'ún ní'in' rá tee sá'a tiñu vá jín re'. ²⁵ Jee nñastútú re' rá tee s̃at̃ínú jín re' jín suni rá inka tee ỹt̃ínú tiñu kuéntá' tiñu sá'a re', jee nkachi' re':

—Ráno'ó tátá'. Suvirán jíní' ya tiñu ya'á sá'a-o ví ya sá'a-a ya kúkúká-ó. ²⁶ Né'yá rán jee tésó'o rán, ya Pablo vá ns̃ínú re' ini' kue'e' ñivi xinóo ráa rá santú', chi káchí'-i ya nsú ndiosí' ví rá santú' sá'a ñivi. Nsú kuachi ñuun' Éfeso ns̃á'a re' su'va, chi suni yatin ni'i ñuun' t̃in Asia ns̃á'a re' maa. ²⁷ Jee íyó tu'un yú'ví ya kuichi ini' rá ñivi tiñu sá'a-ó. Jee nsú kuachi tiñu sá'a-ó, chi suni nt̃uná' kiya'vi ká' maá veñu'un Artemisa nuun' rá ñivi. Ndiosá' máá ñá'nú ví ña. Jee suni nt̃uná' kiya'vi ña nuun' ráa. Suviña ví ya néñu'un ni'i rá ñivi Asia jín ni'i ñiví.

²⁸ Sáa nteso'o ráa ya'á, jee ns̃aa x̃iní' ráa, jee nkanajín ráa:

—¡Máa kúñá'nú ká' ví Artemisa, ya néñu'un rá ñivi Éfeso!

²⁹ Jee nk̃unaan nk̃usu'va ví'í rá ñivi ni'i ñuun' vá. Jee ntiin ráa Gayo jín Aristarco, ya kútá'an jín Pablo. Jee nuún ini' rá ñivi jee ninu ráa kuá'an' ráa nuun' teatro jín ni uvi' rá tee vá. ³⁰ Jee Pablo nkuini re' k̃ivi re' kuiñi re' ichinúún' rá ñivi. Soo rá ñivi yí'í ñujiín' Jesús, ntu njá'a ráa k̃ivi re'. ³¹ Jee sava rá

^{19:24} Artemisa ví ndiosá' tú'ún ya ntu kúvi nijia ndiosí'. Nka'vi ini' ráa ya chíneí ña ráa koo nch̃ikín ráa.

tee nísotíñú nuun' ñuun' Asia kámani ráa jín Pablo. Jee suni ntají ráa tu'un nuun' re', ya jíkátá'ví' ráa ya nkívi re' teatro vá.

³² Jee ké'ín rá ñivi kútútú yukuán nkanajín ráa iin tu'un, jee inka ráa ka' nkanajín inka tu'un. Chi nkunaan nkusu'va vi'i rá ñivi kútútú. Kue'e' ráa ntu nini' na jie'e' nkutútú ráa. ³³ Jee sava ráa njia'a tu'un nuun' Alejandro sákachi'-i. Jee china'á rá ñivi Israel maa ichinúún' rá ñivi. Jee xínena'á Alejandro nuun' ráa ya kasi' ráa yu'ú ráa, sáva nama re' maaré' jín rá kútá'án jín re'. ³⁴ Soo sáá nkuká'nú ini' ráa ya tee Israel ví re', jee kanajín tútú ráa nín uví' horá':

—¡Máa kúná'nú ka' ví Artemisa ya néñu'un rá ñivi Éfeso!

³⁵ Jee sáá nsikíkuini secretario ñuun' vá rá ñivi jee nkachi'-i:

—Ráno'ó ñivi ñuun' Éfeso. ¿Á ntu jíní' ni'i rá ñivi ya ñuun' Éfeso jítova'a veñu'un Artemisa kúná'nú ka' jín santu ñun'é'yú' maáña ya nkikute' sūkún, résa? ³⁶ Ni iin nkúvi kachi' ya ntu náá' ví ya'á. Saáva jiniñú'ún rán ya numású' rán, jee koto na sá'á rán, ré ntu xí'na jiáni va'a ini' rán. ³⁷ Chi nkínaka rán rá tee ya'á, sú ntu sakuí'ná ráa veñu'un, jee ntu ká'án' kini ráa né'yá ráa ndiosá' néñu'un rán. ³⁸ Jee Demetrio jín rá tee sá'á nichú' ya kútá'án ráa jín-i, rétú suviráa íyó tixín' jín inka ñivi, íyó vetíñú jee íyó rá tee néetiñu. Jee yukuán xikóná'án ráa tá'án ráa. ³⁹ Soo ré kuíni rán ka', kisanáa'-ó maa nuun' junta sáni káchí' ley. ⁴⁰ Chi íyó nijia tuyu'ví xikóná'án rá tee nísotíñú Roma ránu'u', ya sá'á tixín-ó, chi ntuná' jie'e' íyó sá'á-ó tuntíxín, jee ntuná' íyó ya nama-o maáo jie'e' nkutútú-ó su'va.

⁴¹ Sáa nkachi' re' ya'á, jee nnachuichí re' rá ñivi nkutútú yukuán.

Kua'an' tuku Pablo nuun' Macedonia jín Grecia

20 Sáa nni'i tixín', jee nkana Pablo rá ñivi yí'í ñujiín' Jesús. Jee násanéí re' ini' ráa. Jee nka'an'-a ka' jín ráa, jee nkene-e kua'an'-a Macedonia. ² Jee yukuán jiá'a re' nuun' rá ñuun', jee násanéí re' ini' rá ñivi níkin' ichi Jesús jín kue'e' tu'un. Jee nkenta re' Grecia. ³ Yukuán nkinoo re' uní'

yoo'. Sáa sukuáni kene re' kị'ìn' re' Siria jín barkú' nékui, jee nátú'ún rá ñivi Israel ya ka'ni' ráa re'. Saáva nka'vi ini'-i nikó-o jià'a-a Macedonia. ⁴ Rá tee ya'á nkutá'án jín re':

Sópater, se'ya Pirro, tee ñuun' Berea;

jín Aristarco jín Segundo rá tee ñuun' Tesalónica ví ráa;

jín Gayo ñuun' Derbe;

jín Timoteo;

jín Tiquico;

jín Trófimo,

rá tee ñuun' sánitfin Asia ví ráa. ⁵ Rá tee ya'á kua'an' nuun', jee nnetu ráa ránu'u' ñuun' Troas. ⁶ Sáa nkuvi viko ixtatílá' ntu yí'í levadura, jee nkene rán' ñuun' Filipos jín barkú'. Sáa njia'a u'un' kịvì' nkenta rán' ñuun' Troas. Jee yukuán nkinoo rán' uxa' kịvì'.

Pablo néé' ñuun' Troas

⁷ Jee kịvì' xí'nañú'ún ya kájié'é semana nkutútú rán' kaji' nká'nú rán'. Pablo nstékútú'ún tų'un Ndiosí' nuun' ráa.

Sukuán kene re' kịvì' stéñu'ún, saáva néé' re' ká'án' re' ne savañuún. ⁸ Yí'í ví'í “cantil” ini' ve'i súkún nuun' kútútú rán'.

⁹ Jee néé' ñin tee súchí naní Eutico yu'ú “ventana”. Jee kúneí ma'ná jín re'. Jee kúkuéntú Pablo kue'e' tiempú'. Jee íchí nkixi' re', jee ñete' re' ne ya úní' piso. Jee nnane'en ráa maa soo ya ni'i'-i. ¹⁰ Soo sáa nnuun Pablo, jee ñakava-a ya'ta' tee súchí vá, jee ñakinumi re' maa, jee nkachi' re':

—Koto yú'ví rán, chi tékú' re'.

¹¹ Jee nnaa Pablo jee nyaji' re' jín ráa. Jee kue'e' tiempú' nkúkuéntú re' ne nkunijin'. Ñajee kua'an' re'. ¹² Jee kuano'on' ráa jín tee súchí vá. Soo tékú' re', jee nkusií xá ini' ráa.

Nkene rán' ñuun' Troas jee kua'an' rán' ne ñuun' Mileto

¹³ Jee xí'na ránu'u' ñaku'un ini' barkú' jee ña'an' rán' nuun' ñuun' Asón, chi yukuán nñake'en rán' Pablo. Chi sukuán nnatú'ún re' jín rán', chi nkuini re' kaka jié'é re'. ¹⁴ Sáa

nnaketá'án rē' jín rán' ñuun' Asón, jee nñaku'un rē' ini' barkú' jín ránu'u'. Jee ña'an' rán' ñuun' Mitilene. ¹⁵ Jee yukuán nkene rán' ini' barkú'. Inka kivi' njia'a rán' xiín ñu'un káá sín ma'ñú nteñú'ún naní Quio. Jee inka kivi' nkenta rán' ñuun' Samos. [Jee nkinoo rán' ntí' ñuun' Trogilio.] Jee inka kivi' nkenta rán' ñuun' Mileto. ¹⁶ Ñani ini' Pablo jia'a rē' jín barkú' ñuun' Éfeso, sákua nkúkuéé rē' ñuun' Asia. Chi númí'-i kanta-a ñuun' Jerusalén, sáva kuiñi-i yukuán viko naní Pentecostés, reá kuvi.

¹⁷ Jee ne Mileto, ntají rē' tu'un nuun' rá tee kúñá'nú nuun' rá ñivi, néé' ñuun' Éfeso, ya kúneí ini' ráa Jesús, jee nkana rē' ráa. ¹⁸ Jee sáá nkenta ráa, jee nkachi' rē' nuun' ráa:

—Jíní' rán naja nsá'á nì' nì'i tiempú' nnee' nì' jín rán, ne kivi' xí'nañú'ún nkenta nì' Asia. ¹⁹ Nsatíñú nì' nuun' Ito'o'-ó. Jee ntu nsá'á víxi' nì'. Jee niyo íchí ya nkukú'yá ini' nì' ya ñaku ini' nì' jee nno'o nì' tunó'ó nsá'á rá ñivi Israel, chi nnatú'ún ráa sa'á kini ráa nu'u'. ²⁰ Ntuná' nkúmáni' nì' nkachitu'ún nì' nuun' rán ya kúvi ya vá'a nuun' rán. Jee nxiné'én' nì' ráno'ó nuchitú jín ve'i ta ve'i. ²¹ Nkachitú'ún nì' nuun' rá ñivi Israel jín suni nuun' rá ntu kúvi ñivi Israel. Nnastúvi nì' ya naá' ya íyó nakani ini' ráa jie'e' kuachi ráa, jee kunikin' ráa Ndiosí', jee kuneí ini' ráa Ito'o'-ó Jesús. ²² Vitan k'i'in' nì' nuun' ñuun' Jerusalén, chi tétuvi Tachi' íí' Ndiosí' nu'u'. Soo ntu jíní' nì' ná kuno'o nì' yukuán. ²³ Soo ntaká ñuun' jiá'a nì', nástuvi Tachi' íí' ya naá' nuun' nì' ya kinaka ráa nu'u' vekaa jee xinó'o ráa nu'u'. ²⁴ Ntu sá'á nì' kuéntá' maání' sú ka'ni' ráa nu'u'. Kuachi kuíni nì' sijínu nì' ichi nì', jee sikúnkuvi nì' tiñu ntaji Ito'o'-ó, Jesús, nuun' nì'. Tiñu vá ví ya istúvi nì' tu'un vá'a jie'e' íyó máni ini' Ndiosí', sú ntuná' íyó nì'in-ó maa.

²⁵ Jee ntañú'ún tesoo'ó rán. Jíní' nì' ya nkuní' nì'i rán ka' nu'u'. Nteñu rán nikonúún nì', jee nstekútu'ún nì' ya kuvi kivi ñivi na'á Ndiosí' nuun' tátuní'-i. ²⁶ Saáva nástuvi nì' ya naá' nuun' rán, ya ntuví siki' nì' ré naan' né ni iin ñivi. ²⁷ Chi ntuví nkúmáni' nì' stekútu'ún nì' nuun' rán nì'i ya nsanáa' Ndiosí'

sá'a-a. ²⁸ Kumí rán maárán jee kumí rán ñanítá'án yá kúneí ini' raa Jesús. Chi ñani Tachi' íí' ráno'ó, sáva kuvi rán rá tee kúná'nú nuun' raa, sáva kunaka rán rá ñivi kúneí ini' raa Ndiosí'. Ñati ñiñi' maá se'ya re' sáá ni'i'-i nuun' kurúsi', sáva nake'en re' rá ñivi vá. ²⁹ Nu'u' jíní' ya, ré kua'an' ni', jee kivi rá ñivi nteñu rán, jee nkíkuñi' raa nukú raa xiná'ví raa rá ñanítá'án-ó sáva xináán' raa rává, kuéntá' vá'ú' xeen' ya jiá'ní'-i rá lanchi. ³⁰ Jee ne nteñu rán koo rá tee ya kijié'é xiné'én' raa tu'un xiná'ví nuun' tu'un Ndiosí' ^{20:30} nuun' rá ñivi níta ñujiín' Jesús sáva tiin rává tu'un xiné'én' raa sáva kunikin' rává raa. ³¹ Saáva nitokoo rán'. Kuna'án rán ya nuví niñu ya úní' kuiya' jee ntu nsikíkuñi' ni' nnakutíñú ni' nuun' ta iin rán, ne nna'yu' ni'. ³² Vitan jee xínóo ni' ráno'ó na'á Ndiosí' sáva nachituvi re' ráno'ó, jín xintíin tu'un re' jie'e' íyó máni ini' re', ya kúvi sikújia tu'un vá ráno'ó kúneí ini' rán Jesús, jín ya kúvi sa'a-a ya ni'in' rán ta'ví', ya nchisóyu'ú re' nuun' ni'i' rá ñivi ya nsásíin re' raa sáva kí'i raa nuun' re'. ³³ Ntu nkuíni ni' ni xu'ún plata ni xu'ún oro ni sa'ma ni iin ñivi. ³⁴ Maárano'ó jíní' ya nsatíñú ni' jín na'á maání', sáva ke'en ni' ya jiniñú'ún ni' jín ya jiniñú'ún rá kútá'án jín ni'. ³⁵ Jee jie'e' nsa'á ni' ni'i' ya'á, jee su'va nnastúvi ni' ya íyó satíñú ni'in-ó sukuán, sáva chineí-ó rá ñivi kumáni' nuun'. Nakú'un ini' rán tu'un ya nkachi' Ito'o'-ó Jesús: “Netu' kúvi-ó ka' ku'va-ó nsú ká natiin-ó.” ³⁶ Jee sáá nkuvi nkachi' Pablo ya'á, jee nnakuñi' íté re' jín ni'i' raa, jee nnakuetu re' nuun' Ndiosí'. ³⁷ Jee nna'yu' ví'í ni'i' raa. Jee ñinumi raa Pablo, jee nteyu'ú ví'í raa nuun' re'. ³⁸ Nkukuéká ví'í ka' ini' raa ya nkachi' re' ya nkuní' raa ka' re'. Jee ñanaka raa re' nuun' barkú'.

^{20:30} Áxí kúvi kachi'-ó “tu'un tiákuá”

Kua'an' Pablo ñuun' Jerusalén

21 Sáa nxinóo rán' ráa, jee nkene rán' jín barkú'. Jee ña'an' naa' rán' ne ñu'un kasiin ma'ñú nteñú'ún naní Cos. Jee inka kivi' nkenta rán' ñuun' Rodas. Nekuán jee ne ñuun' Pátara. ² Jee yukuán nketá'an rán' iin barkú', ya kua'an' ñuun' Fenicia. Jee ñaku'un rán' maa, jee nkene rán' jín-i kua'an' rán'. ³ Jee nini' rán' ñu'un káá siin ma'ñú nteñú'ún naní Chipre. Jee nxinóo rán' maa ichi sátín, jee kua'an' rán' nuun' ñuun' Siria. Jee nkenta rán' ñuun' Tiro, nuun' xinúun rá tee síkaka barkú' rá nantíñú niso-o. ⁴ Jee yukuán nñani'in' rán' rá ñivi níta ñujiín' Jesús. Jee nkinoo rán' uxa' kivi' yukuán. Jee njia'a Tachí' íí' tu'un nuun' ráa, jee nkachi' ráa nuun' Pablo ya nkí'ín-i ñuun' Jerusalén. ⁵ Sáa ni'i tiempú' yukuán, jee nkene rán'. Sáa ni'i ráa, jín ñasí'í ráa, jín rá se'ya ráa, ñanaka ráa ránu'u' ne yuñú'ún, nuun' káá nteñú'ún, jee nnakuíñi íti rán' yúnteñú'ún jee yukuán nnakuetu rán' nuun' Ndiosí'. ⁶ Ka'an'-órán, nkachi' rán' nuun' iin inka rán'. Jee nnaa rán' barkú', jee nnikó ráa ve'i ráa. ⁷ Jee nkene rán' Tiro jee nkenta rán' ñuun' Tolemaida. Yukuán ni'i ya nika rán' jín barkú'. Inajee ñane'yá rán' rá ñani' níta ñujiín' Jesús, jee nkinoo rán' jín ráa iin kivi'. ⁸ Jee kivi' stéñu'ún nkene rán' jee nkenta rán' ñuun' Cesarea. Ña'an' rán' ve'i Felipe. Kúvi re' tee stékútu'ún tu'un Ndiosí'. Nkuvi re' iin ni úxá' rá tee ya ñani rá apóstol sáva nkumí ráa rá ña'an lá'ví. Jee nkinoo rán' jín re'. ⁹ Íyó kumí' se'ya sí'í nuun' re' ya ntiá'an ntana'á ráa jee ká'an' ráa tu'un Ndiosí' ya njia'a-a nuun' ráa.

¹⁰ Sáa nnee' rán' ké'ín kivi' yukuán, nkenta iin profeta naní Agabo, ya jiá'a Ndiosí' tu'un nuun'-u. ¹¹ Sáa nkenta re' nuun' rán', jee ntiin re' manchíjí Pablo. Jee ntenu'ni' re' máá na'á re' jín jie'e' re', jee nkachi' re':

—Káchí' Tachí' íí' Ndiosí', ya tee xí manchíjí ya'á, sukuán tenu'ni' rá tee Israel tee vá nuun' ñuun' Jerusalén. Jee naku'va ráa re' xintíín rá tee ntu kúvi Israel.

¹² Saa nteso'o rán' ya'á, jee maárán' jín rá ñivi ñuun' vá, jíkátá'ví' rán' nuun' Pablo ya nkí'ín' re' ñuun' Jerusalén.

¹³ Saájee nnaixiní'kó re':

—¿Nakui chi ná'yú' rán jee jiáxin rán ánima' nì'? Chi nsá kuachi íyó tú'va nì' ya kunu'ni' nì', chisa' suni íyótú'va nì' kuvi' nì' ranika' nuun' ñuun' Jerusalén jie'e' Ito'o'-ó Jesús.

¹⁴ Soo sáá ntu nsijínú rán' ini' re', jee ntu nka'an' rán' ka'. Nkachi' rán':

—Kuvi sáni kuíni Ito'o'-ó.

¹⁵ Saa njia'a rá kivi', nnaśatú'va rán' jee kuā'an' rán' Jerusalén. ¹⁶ Jee sava rá ñivi ñuun' Cesarea níkin' ñujiín' Jesús, nkutá'án ráa jín ránu'u'. Jee ñanaka ráa ránu'u' nuun' ve'i tee naní Mnasón nuun' sáva nkinoo rán' yukuán. Kúvi re' tee ñuun' Chipre. Jee kue'e' tiempú' níkin' re' ñujiín' Jesús.

Ñane'yá Pablo Jacobo

¹⁷ Saa nkenta rán' ñuun' Jerusalén, rá ñani' yí'í nuun' Jesús, jee nkusií ini' ráa nne'yá ráa ránu'u'. ¹⁸ Jee kivi' stéñu'ún, ñā'an' Pablo jín rán' nne'yá rán' Jacobo. Jee nkenta nì'í rá tee kúñá'nú nísotíñú nuun' rá ñivi kúneí ini' ráa Jesús. ¹⁹ Jee sáa njia'a Pablo tónii' nuun' ráa, jee nna'kani re' ta iin rá tiñu nsa'á Ndiosí', sáa nsa'á re' tiñu nteñu rá ñivi ntu kúvi Israel.

²⁰ Saa nteso'o ráa ya'á, jee nna'kuetú'ún ráa Ndiosí'. Jee nkachi' ráa nuun' re':

—Ñani', ya jíní' nú ya kélín mil ñivi Israel kúneí ini' ráa Jesús. Jee ñú'ún káñá ini' ráa sikúnkuvi ráa ley, ya njia'a Ndiosí' nuun' Moisés ne tiempú' yana'án. ²¹ Íyó rá ñivi káchí' nuun' ráa, ya xiné'én' nú nì'í rá ñivi Israel, ya néé' inka rá pais, íyó xinoo ráa ley Moisés, jee ya koto sá'á “circuncidar” ráa rá se'ya ráa, ya nsá niso ráa seña' Ndiosí' nuun' yikikúñu ráa. ²² ¿Saájee, ná sa'á-ó? Chi sú naja ka' jee kuni' ráa ya nkiaa' nú. ²³ Saájee sa'á nú su'va, sáni ya kachi' rání'. Nteñu

rán' íyó kumí' tee ya íyó sikúnkuvi ráa tu'un, ya nchisóyu'ú ráa nuun' Ndiosí'. ²⁴ Kĩ'ín' soko' nú sana' jín ráa, sáva nonoo ráa nuun' Ndiosí'. Jee chunáán nú ya táví' ráa, sáva kuvi seté xini' ráa sánikuá' "costumbre"-ó. Jee kuni' ni'i rá ñivi ya ntuná' íyó ya naá' tu'un nteso'o ráa xini' nú. Soo suni síkúnkuvi nú ya káchí' ley. ²⁵ Soo rá ñivi, ntu kuvi Israel, ya ínú ini' ráa tu'un Jesús, jee ya ntee rán' tu'un nuun' ráa ya ñani ini' rán'. Nkachi' rán' ya kuniyo ráa ya nkaji' ráa kuñu ya nsóko'-o nuun' rá santú', ni ñiñi', ni kuñu rá kiti ya jí'ni ráa sukun', ni koto sálá téní ráa.

Ntiin ráa Pablo ini' veñu'un

²⁶ Iñajee Pablo nkutá'án jín ni kumí' rá tee vá, kivi' stéñu'ún. Jee sáá nonoo ráa nuun' Ndiosí', jee nkivi ráa veñu'un ká'nú, jee nkachi' ráa na kivi' ni'i tiempú' nnonoo ráa nuun' Ndiosí', sáva kuvi soko' ta ñin ráa sana' nuun' Ndiosí' kivi' vá.

²⁷ Jee yatin ni'i ya úxá' kivi', jee ké'ín rá ñivi Israel, ya váji Asia, nini' ráa re' ini' veñu'un ká'nú. Jee nsísáá ráa xini' rá ñivi yukuán. Jee ntiin ráa maa. ²⁸ Nkanajín ráa:

—¡Ráno'ó, tee Israel! ¡Chineí rán ránu'u! ¡Chi tee ya'á ví ya xiné'én' re' siki' ñivi-ó, jín siki' ley, jín siki' veñu'un ya'á! ¡Jee su'va xiné'én' re' ni'i rá ñivi néé' ni'i ñuun'! Jee suni nkivi re' jín rá tee griego ini' veñu'un ya'á. Su'va nstíví re' ini' veñu'un íí' ya'á.

²⁹ Nkachi' ráa su'va, chi ya nini' xí'na ráa Trófimo jín re' nuun' ñuun' vá. Trófimo ví tee kúvi ñuun' Éfeso. Jee ká'vi ini' ráa ya nkívi Pablo jín tee vá ini' veñu'un ká'nú. ^{21:29}

³⁰ Jee ni'i ñuun' vá nkuníní ini' ráa. Jee ni'i ráa jínu nkanta ráa ntiin ráa Pablo. Nsiú'un ráa maa chíké'i veñu'un, jee ntañu'ún kuiti' nnakásí' ráa rá yuvé'í. ³¹ Sáá nnukú ráa ka'ni' ráa maa, jee nkanta tu'un nuun' general, ya tátúní' re' nuun' rá soldado Roma, ya íyó tixin' ni'i ñuun' Jerusalén. ³² Jee

^{21:29} Soo ley káchí' ya ntu kúvi kivi' ñivi inka nación ini' veñu'un ká'nú Jerusalén.

ntañú'ún kuiti' nnastútú re' rá soldado jín rá capitán jee ninu raa kuá'an' raa nuun' íní rá ñivi. Sáa nini' rá ñivi ya vaji general jín rá soldado, jee ñakuñi' raa ya jiá'a raa Pablo.

³³ Jee sáa nkenta general jee ntíin re' maa, jee ntatúní' re' ya ku'ni' raa maa jín uvi' "cadena" kaa. Jee nīkatu'ún re' né iin ví-i jee ná nsá'a-a. ³⁴ Nuchitú, nkanajín ta iin raa sín sín tu'un. Jee ntu nkuká'nú ini' re' ya naá', chi kúvaa ví'í raa. Jee ntatúní' re' nuun' rá soldado, ya kinaka raa maa nuun' ve'i "cuartel" nuun' néé' rá soldado. ³⁵ Sáa nkenta raa nuun' escalera ve'i vá, jee niyo ya nniso rá soldado maa, chi xeen' ví'í sá'a rá ñivi. ³⁶ Chi nnita ni'i rá ñivi yata'-a, jee kánajín raa: —¡Íyó kuvi' re'!

Nnama Pablo maáa nuun' rá ñivi

³⁷ Sáa maquí' kivi raa ini' ve'i vá, jee Pablo nkachi' nuun' general:

—¿Á kuvi kachi' ni' ntí' nuun' nú?

Jee nkachi' general:

—¿Á jíní' nú ka'an' nú tu'un griego? ³⁸ ¿Á nsuvi nú ví tee egipcio, ya nsá'a tuntíxín siki' rá tee yósó' nuun' ñuun' yana'án? Jee ña'an' nú nuun' ñu'ún sáin jín kumi' mil tee jiá'ní' ñivi.

³⁹ Jee nkachi' Pablo:

—Suvini' ví nijia iin tee Israel. Vaji ni' ne ñuun' Tarso ya tiin Cilicia. Maání' ví se'ya ñuun' kúná'nú. Jíkán' ni' nuun' nú ya taji nú ka'an' ni' jín rá ñivi.

⁴⁰ Jee sáa ñanetu' general ka'an'-a, jee ñakuñi' Pablo nuun' escalera, jee ntee re' na'á re' nuun' raa, sáva nín koo raa. Jee sáa nín nkuvi raa jee nka'an' re' tu'un hebreo:

22 —¡Ráno'ó ñani' jín tátá'! ¡Teso'o rán ya kachi' ni', ya nama ni' maání' nuun' rán!

² Sáa nteso'o raa ya nka'an'-a tu'un hebreo, jee nín ka' nkuvi raa. Jee nkachi'-i:

³—Maání' ví tee Israel. Nkaku ni' ñuun' Tarso, ya tñn Cilicia. Soo ña'nu ni' ñuun' Jerusalén ya'á. Tee tu'va naní Gamaliel nxiné'én' va'a re' nu'u', jie'e' ley rá jíí'-ó yana'án. Ñú'ún káñá ini' ni' sikúnkuví ni' nuun' Ndiosí', kuéntá' ntaká ráno'ó vitan. ⁴Nsa'á kini ni' rá ñivi níta ñujiín' Jesús, jee ne sánáa' ni' ya ka'ni' ráa rá ñivi vá. Jee ni'ni' ni' ráa, kúvi tee kúvi ña'an, jee ñanaka ni' ráa vekaa. ⁵Jee sutu' kúñá'nú jín rá tee kúñá'nú kúvi nastúvi ráa ya naá', ya ká'án' naa' ni'. Chi suviráa ví ya ntaji tutu' nuun' ni', ya ku'va ni' nuun' rá ñani'-ó Israel néé' ñuun' Damasco, sáva kuni' ráa ya tiñu níso ni'. Jee ña'an' ni' ñuun' Damasco, sáva tñn ni' rá ñivi yí'í ñujiín' vá, ku'ni' ni' ráa, jee kinaka ni' ráa Jerusalén, sáva xinó'o rán' ráa.

Nnakani Pablo nasa nnakani ini' re' jee nkivi re' nuun' Jesús

⁶Sáa ñú'ún ni' ichi kuá'an' ni', jee sáa nkuyatin ni' ñuun' Damasco, yatin sava nuví, jee sanaan' ntúun' ví'í ne súkún jee nchu'un tiyu'-u nu'u'. ⁷Jee nnaniso ni' nuun' ñu'un, jee nteso'o ni' ñin tachí' yu'ú ya káchí'-i nuun' ni': “¡Saulo! ¡Saulo! ¿Na kúvi chi jito u'ví' nú nu'u'?” ⁸Jee níkatu'ún ni': “¿Né ñin ví nú, Ito'o' ni'?” Jee nkachi'-i: “Suvini' ví Jesús tee ñuun' Nazaret, ya jito u'ví' nú.” ⁹Nini' rá tee nkutá'án jín ni' nuva ñu'un, [jee nyu'ví ví'í ráa], soo tachi'yu'ú vá ntu nini' ráa nasa nkachi'-i nuun' ni'. ¹⁰Jee níkatu'ún ni': “¿Ná kúvi ya sa'á ni', Ito'o' ni'?” Jee nkachi' Ito'o'-ó: “Nakoo, jee kuá'án ne ñuun' Damasco. Yukuán kachi' ñin tee, ni'í ya ntaji ni' nuun' nú ya sa'á nú.” ¹¹Jee ntu nkúvi ka' kune'yá ni', chi ni'in ví'í nstuún'-u nuun' ni'. Soo rá tee kútá'án jín ni' ntiin ráa na'á ni' jee ña'an' ráa jín ni' ne ñuun' Damasco.

¹²Íyó ñin tee naní Ananías. Kúvi re' tee yítíñú síkúnkuví re' ley Moisés. Ni'í rá ñivi Israel ya néé' yukuán ká'án' va'a ráa jie'e' re'. ¹³Jee nkenta re' ñakuñí' re' xiín ni', jee nkachi' re' nuun' ni': “Ñani' Saulo. Nakune'yá.” Jee máá horá' kuiti' nnakune'yá ni' jee nini' ni' re'. ¹⁴Jee nkachi' re': “Ndiosí', ya

nneñu'un rá jíí' yana'án-ó, ñani re' nó sáva kuni' nú ya kuíni re' sa'á nú, jee sáva kuneyá nú máá maá tee ya naa' kúvi re' nuun' Ndiosí', jee sáva teso'o nú ya ka'an' re'. ¹⁵ Chi suvinú nastúvi nú ya naá' jie'e' re' nuun' ni'i rá ñivi, ya nini' nú jín ya nteso'o nú. ¹⁶ Jee ntañú'ún, ¿ná nétu nú? Nakuñi' jee kuanuté. Kakan' tá'ví' nuun' Ito'o'-ó jee nasánoo re' jie'e' kuachi nú", su'va nkachi' Ananías —nkachi' Pablo.

Nnakani Pablo nasa ntají Ndiosí' re' nuun' rá ñivi ntu kúvi Israel

¹⁷ Suni nkachi' Pablo:

—Jee nnikó tuku ni' nuun' Jerusalén. Yukuán sáá nákuetu ni' ini' veñu'un ká'nú, jee kájíkuiti' ntuvi ya nxiné'én' Ndiosí' nuun' ni'. ¹⁸ Jee nini' ni' Ito'o'-ó ya ká'an'-a: “Kunumi. Jee ñama' kene nú Jerusalén. Chi ntíin raa ya naá' ya stúvi nú jie'e' ni'.” ¹⁹ Jee nkachi' ni': “Ito'o' ni'. Suviráa jíní' ya jiá'an' ni' ni'i rá veñu'un lúli, jee tñin ni' rá ñivi ínú ini' raa no'ó, jee ntuví ni' raa vekaa jee njia'a ni' raa jín yo'o. ²⁰ Jee sáá ña'ni' rá tee ñuun' Jerusalén Esteban, ya stúvi re' ya naá' jie'e' no'ó, jee íñi ni' yukuán, jee jiá'ayu'ú ni', ya ka'ni' raa maa. Jee nkumí ni' rá sa'ma rá tee jiá'ní' maa.” ²¹ Jee Ito'o'-ó nkachi' nuun' ni': “Kuá'an, chi tají íká ni' nó nuun' rá inka nación ya ntu kúvi Israel”, sukuán nkachi' Ito'o'-ó —nkachi' Pablo.

Nkinqo Pablo xintúin general

²² Jee nteso'o raa ne ya nkachi' re' tu'un ya'á, soo nkijie'é nkanajín raa:

—Xináán' rán iin tee íyó su'va nuun' ñiví ya'á. Chi ntuví íyó kuteku' re'.

²³ Kánajín raa, jee kisi raa sa'ma níji raa, jee ne xínává' raa tikachaa' nuun' tachí', chi kítí ví'í ini' raa. ²⁴ Saáva ntatúní' general vá ya rá soldado kınaka raa Pablo ini' ve'i “cuartel” nuun' néé' rá soldado. Ntatúní' re' ya chi'i raa yo'o maa jee xiná'má' raa maa, sáva kuká'nú ini' raa na kuachi ví ya nsa'á-

a ya kánajín rá ñivi siki'-i. ²⁵ Soo sáá jí'ní' raa maa jín ñiin, sáva kuun raa yo'o maa, jee nkachi' Pablo nuun' capitán ya íñi yukuán:

—¿A káchi' ley, ya kuun rán yo'o ñin se'ya ñuun' Roma, ya ntiá'an sanáa' rán kuachi?

²⁶ Sáa nteso'o capitán ya'á, jee ñakachi' re' nuun' general:

—¿Ná kúvi ya sa'á nú? Chi se'ya ñuun' Roma ví tee ya'á.

²⁷ Jee nkuyatin general nuun' Pablo, jee nkachi' re':

—¿Á suvinú ví se'ya ñuun' Roma?

Jee nkachi' Pablo:

—Maání' ví.

²⁸ Jee nkachi' general:

—Nu'u' kue'e' ví'í xu'ún nchunáan ni' sáva ni'in' ni' kuvi ni' se'ya ñuun' Roma —nkachi' re' nuun'-u.

Jee Pablo nkachi':

—Soo se'ya ñuun' Roma ví ni' ne ya nkaku ni'.

²⁹ Saáva kuíntañú'ún nkuiyo rá tee xiná'má' maa nékúvi. Jee suni ne máa general nyu'ví re', sáá nkuká'nú ini' re' ya tee Roma ví-i, chi ya ni'ni' raa maa. ^{22:29}

Íñi Pablo ichinúún' justicia ñá'nú nación Israel

³⁰ Kuíni general kunaá ini' re' ná kúvi ví ya chíkuáchi rá ñivi Israel maa. Jee kivi' xteñu'ún, nsiaá' re' maa, jee ntatúní' re' ya nutútú rá sutu' kuñá'nú jín ni'i rá tee justicia ñá'nú ñuun' Israel. Jee ñanaka re' Pablo ichinúún' raa.

23 Jee yukuán nne'yá vá'a Pablo nuun' rá tee justicia ñá'nú jee nkachi' re':

—Ráno'ó ñani'. Kúv'a ini' ni' chi jíní' ni' ya jíka naa' va'a ni' ichinúún' Ndiosí' ne vitan.

² Jee ntají sutu' kuñá'nú ka', ya naní Ananías, ya rá íñi yatin jín Pablo, ya katu raa yu'ú Pablo. ³ Inajee nkachi' Pablo nuun' re':

^{22:29} Nkachi' ley ñuun' Roma ya ntuví íyó xinó'o raa su'va ñin se'ya ñuun' Roma retú ntiá'an sanáa' raa kuachi ñivi vá.

—Ndiosí' vá ku'va nó. Chi sansu'va íyó nú.^{23:3} No'ó vá néé' ya'á, sáva sanáa' nú retú íyó kuachi nì' sani kachi' ley. Soo ¿nakui chi jiá'a nú nuun' ley jie'e' tiñu sá'a nú? Chi ntají nú ya katu raa yu'ú nì'.

⁴ Jee rá tee íñí yatin jín re' nkachi' raa:

—¿Á ténúun' nú sutu' kúná'nú ka' ya yítíñú nuun' Ndiosí'?

⁵ Jee nkachi' Pablo:

—Ráno'ó ñani'. Ntu jíní' nì' ya suvire' ví sutu' kúná'nú ka'. Chi káchí' tu'un Ndiosí' néé' nuun' tutu': “Koto ká'an' niva'a rán iin jie'e' tee nísotíñú nuun' ñuun'-ó.”

⁶ Jee nini' Pablo ya sava raa kúvi raa saduceo, jín sava raa ka' kúvi raa “fariseo”, jee nkanajín re' nteñu rá tee justicia ñá'nú yukuán:

—Ráno'ó ñani'. Nu'u' ví “fariseo” jín se'ya iin tee “fariseo”. Sánáa' rán jie'e' kuachi nu'u', chi íyó tu'un neí ini' nì' ya nateku iì' rá níyi.

⁷ Jee sáa nkachi' re' ya'á, jee nkijie'é nkantátú'un raa, rá “fariseo” jín rá saduceo. Jee sín sín nka'an' raa. ⁸ Chi rá tee kúvi saduceo káchí' raa ya ntuví náteku' iì' rá níyi, ni ntuví najiá'á' íí' Ndiosí', ni tachí' ká'an'. Soo rá “fariseo” ínú ini' raa nì'i ya'á. ⁹ Nkuvaa' nì'in ví'í raa. Jee sava rá tee xíné'én' ley, ya íñí jín rá “fariseo”, nnakuíñi' raa, jee nkachi' raa:

—Ntuná' nání'in' rán' ni iin kuachi, ya sá'a tee ya'á. Sanaan re' iin tachí' ká'an' áxí iin najiá'á' íí' Ndiosí' nka'an' jín re'.

¹⁰ Sáa nxiní'in' ví'í ka' kántátú'un raa, jee nyu'ví ví'í general, chi nka'vi ini' re', ya tasáva raa Pablo. Saáva ntatúní' re' nuun' rá soldado, ya natava raa maa nteñu rá ñivi, jee kinaka raa maa nuun' ve'i “cuartel” nuun' néé' rá soldado.

¹¹ Yakuáá' kivi' steñu'ún yukuán ntuvi Ito'o'-ó nuun' Pablo, jee nkachi'-i nuun' re':

—Neí koo ini' nú, chi kuéntá' nnastúvi nú ya naá' jie'e' nì' Jerusalén, sukuán íyó nastúvi nú ya naá' jie'e' nì' ñuun' Roma.

^{23:3} Ika' ve'í nka'yu kújín.

Nnatú'ún ráa ka'ni' ráa Pablo

¹²Yá nkunijin' kivi' stéñu'ún, nnatú'ún yu'u' sava rá tee Israel, jee nchisóyu'ú ráa nuun' Ndiosí' yá kuno'o ráa yá nkají' ráa, ni nkó'o ráa nekua' ka'ni' ráa Pablo. ¹³Jee ví'í ká' uvixiko rá tee nnatú'ún yu'u' sukuán. ¹⁴Ña'an' ráa nuun' rá sutu' kúñá'nú jín nuun' rá tee kúñá'nú, jee nkachi' ráa:

—Nchisóyu'ú rán' nuun' Ndiosí' yá nkají' rán' ne ka'ni' rán' Pablo. ¹⁵Saájee maáránú jín rá tee justicia tají rán tu'un nuun' general. Jee kakan' rán yá kinaka re' maa nuun' ráno'ó, sáva kachi' rán ni ká' yá kuká'nú náa' ini' rán ká' jie'e' tee vá. Jee ne ntiá'an kenta re' jee ya kuiñi tu'va rán' yá ka'ni' rán' maa.

¹⁶Soo sáá nkuká'nú ini' se'ya yí ku'va Pablo jie'e' rá tu'un nnatú'ún yu'u' ráa, jee ña'an'-a ini' ve'i “cuartel” rá soldado, jee nnakani-i vá nuun' Pablo. ¹⁷Jee nkana Pablo iin rá capitán jee nkachi' re' nuun'-u:

—Kinaka nú tee súchí ya'á nuun' general. Chi íyó tu'un nakani re' nuun'-u.

¹⁸Saájee ñanaka capitán maa nuun' general jee nkachi' re':

—Tee yí'í vekaa naní Pablo nkana-a nu'u'. Jee nikan'-a nuun' ni' yá kinaka ni' tee súchí ya'á, chi íyó yá nakani re' nuun' nú.

¹⁹Ntiin general na'á tee súchí vá, jee nkuiyo sín ráa. Jee nika'tu'ún re' maa:

—¿Ná kúvi yá kachi' nú nuun' ni'?

²⁰Jee nnaxiníko tee súchí vá nuun' re':

—Rá tee Israel nnatú'ún ráa yá steñu'ún kakan' ráa nuun' nú, yá kinaka nú Pablo nuun' justicia, sáva kachi' ráa ni ká', yá kuíni ráa kuká'nú náa' ini' ráa ká' jie'e'-e. ²¹Koto jiá'a nú sijínú ráa ini' nú, chi ví'í ká' uvixiko rá tee nétu yu'u' ráa re' yu'ú ichi. Jee nchisóyu'ú ráa nuun' Ndiosí' yá kuno'o ráa yá nkají' ráa ni nkó'o ráa ne ka'ni' ráa re'. Chi ntañu'ún ya íñi tu'va ráa nétu ráa no'ó yá ku'vayu'ú nú maa.

²²Saájee nnachuichí general tee súchí vá, jee ntatúní' re' nuun'-u:

—Koto nákaní nú nuun' ni iin yá nnakani nú nuun' ni'.

Ntají raa Pablo nuun' tee nísotíñú naní Félix

²³ Jee nkana re' uvi' rá capitán jee nkachi' re' nuun' raa:

—Sa'á tú'va rán uvi' sientú' soldado, jín uníxiko ují' rá soldado yósó' kiti, jín uvi' sientú' soldado rá íná'á lanza, sáva kí'in' rán ñuun' Cesarea, kaiin' yakuáá'. ²⁴ Suni satú'va rán rá kiti koso' Pablo, sáva kotová'a raa maa, jee kınaka raa maa nuun' Félix, tee kuñá'nú.

²⁵ Ntee general tu'un nuun' tutu', jee káchí'-i su'va:

²⁶ “Claudio Lisias, nuun' Félix, tee nísotíñú ñá'nú. ¿Á íyó va'a nú? ²⁷ Tee ya'á ntiin rá tee Israel maa. Jee mááíyó ka'ni' raa maa nékúvi. Jee nkenta nì' yukuán jín rá soldado, jee nsikáku nì' re', chi nteso'o nì' ya kúvi re' tee Roma. ²⁸ Jee nkuini nì' kuká'nú náa' ini' nì', ná kuvi ya chíkuáchi raa maa. Saáva ña'an' nì' jín-i nuun' justicia ñá'nú raa. ²⁹ Jee nkuká'nú ini' nì' ya chíkuáchi raa maa jie'e' ley raa. Soo ntu íyó siki'-i ya kuvi'-i áxí ya kí'i-i vekaa. ³⁰ Soo sáá nni'in' nì' tu'un ya nátú'ún raa, ya ka'ni' raa maa, jee kuíntañú'ún ntají nì' maa nuun' nú. Jee suni ntatúní' nì' nuun' rá ñivi chíkuáchi maa, ya kuajiaa' nakani raa nuun' nú, na kuachi ví ya nsa'á re'”, sukuán ntee re' nuun' tutu' ña'an' nuun' Félix.

³¹ Sáájee nsa'á rá soldado sáni ntatúní' re' nuun' raa. Nke'en raa Pablo jee ña'an' raa jín-i yakuáá' kivi' yukuán nuun' ñuun' Antípatris. ³² Jee kivi' stéñu'ún, jıka jie'e' rá soldado nnikó raa ve'i “cuartel” nuun' néé' raa ñuun' Jerusalén. Jee nxinóo raa rá soldado yósó' kiti, sáva kınaka raa Pablo. ³³ Sáá nkenta raa ñuun' Cesarea, jee nnaqu'va raa tutu' vá nuun' tee kúñá'nú vá. Jee suni nnaqu'va raa Pablo nuun'-u. ³⁴ Jee sáá nka'vi tee nísotíñú vá tutu', jee nnikatu'ún re' né ñuun' vaji-i. Soo sáá nkuká'nú ini' re' ya kúvi-i tee váji ñuun' Cilicia, ³⁵ jee nkachi' re':

—Teso'o nì' ñujiin' jie'e' nú, retú nkenta rá ñivi ya xıkóná'án raa nó.

Jee ntatúní' re' ya kumí raa maa ini' palacio nsa'á rey Herodes.

Náma Pablo maáa nuun' tee nísotíñú Félix

24 Jee u'un' kivi' ka', nkenta sutu' kúñá'nú ka', naní Ananías, jín sava rá tee kúñá'nú, jín iin tee naní Tértulo. Tiñu re' ví ya sukuá'a re' ley jee ká'an' re' jie'e' inka ñivi nuun' tee jie'né' kuachi. Jee nchikuachi ráa Pablo nuun' tee kúñá'nú. ² Sáa nkana tee nísotíñú vá Pablo, jee Tértulo nkijie' nxikóná'an re' maa, jee nkachi' re':

—Ní'in' rán' ya néé' ñunkúun ví'í rán' jie'e' ya vá'a sá'a nú. Jee suni va'a ka' nása'a va'a nú nación, chi níchí tátúní' nú chi tu'va ví'í nú. ³ Ní'i nuun', kúsí ini' rán' né'yá rán' ní'i ya nsá'a nú, jee nkúta'vi ví'í rán' nuun' nú. Félix kúñá'nú ka'. ⁴ Ntu kuíni nì' ixtá ví'í nì' tiempú' nú. Jee jíkátá'ví' nì' nuun' nú ya kuva'a ini' nú teso'o nú ya ka'an' nì' yaku' ni. ⁵ Jíní' rán' ya xéen' ví'í sá'a tee ya'a. Chi sá'a re' tixin' nteñu rá ñivi Israel, ya néé' ní'i ñiví. Kúvi re' iin rá tee yósó' nuun' rá ñivi níkin' ichi tú'un Jesús tee ñuun' Nazaret. ⁶ Jee suvire' suni nnu'kú re' stíví re' veñu'un ká'nú, jee ntíin rán' maa. [Jee nkuini rán' sanáa' rán' kuachi re' sáni káchí' ley rán'. ⁷ Soo nkini' general Lisias maaré' nteñu rán', jee nì'in ví'í nixtá re' maa xintíin rán'. ⁸ Jee ntatúní' re' ya kivi' in' rán' xikóná'an rán' maa nuun' nú.] Jee xiná'má' nú maa, jee kúvi kuká'nú ini' nú ya íyó naa' ní'i, ya xikóná'an rán' maa nuun' nú —nkachi' Tértulo.

⁹ Jee suni nchineí rá tee Israel tu'un nka'an' re', ya íyó naa' sukuán jie'e' re'. ¹⁰ Jee sáa nsá'a tee nísotíñú señá' ya ka'an' Pablo, jee nkachi' re':

—Jíní' nì' ya kue'e' kuiya' kúvi nú tee tátúní' nuun' nación ya'a. Saáva kúsí ini' nì', nama nì' maání' nuun' nú. ¹¹ Kuvi nanukú nú jee kuká'nú ini' nú, ya ntu íyó ka' uxuvi' kivi', ya ña'an' nì' Jerusalén nneñu'un nì' Ndiosí'. ¹² Soo ntuná' nání'in' ráa nu'u' kántá'átú'un nì' jín ni iin ñivi, ni ntu nsá'a nì' tixin' jín rá ñivi ini' veñu'un ká'nú, ni ini' rá veñu'un lúlí, ni rá nuun' ñuun' ká'nú Jerusalén. ¹³ Suni ntu kúvi nastúvi ráa ya naá' ya chíkuachi ráa nu'u'. ¹⁴ Soo nána'ma nì' tiñu ya'a nuun' nú. Níkin' nì' ichi ya'a, ya káchí' ráa ichi tú'un ví-i. Su'va neñu'un nì' Ndiosí' ya nneñu'un rá tájijí' rán' yana'an. Chi ínú

ini' ni' ni'i sáni káchí' ley rán' jín ni'i tu'un ntee rá profeta, ya njia'a Ndiosí' nuun'-u. ¹⁵ Íyó túneí ini' ni' ya sa'á Ndiosí', kuéntá' suni nétu ráa ya nateku ii' rá níyi, vāni ñivi ñaa' áxí ñivi káné'én, jee nakoo rá ñuné'yú' ráa. ¹⁶ Saáva sukuáni núnasí ni' kunikin' ni' ichi vá'a, sáva kuni' ni' ya ntu níso ni' kuachi nuun' Ndiosí' jín nuun' rá ñivi, jee kúvá'a ini' ni'.

¹⁷ 'Sáa njia'a ví'í kuiya' níkúténúún ni' rá inka ñuun', jee nnenta ni' ñuun' ni' Israel, sáva nakú'va ni' "caridad" nuun' rá lá'ví ya'á, jee suni soko' ni' nuun' Ndiosí'. ¹⁸ Jee nñani'in' ráa nu'u' sáá sá'á ni' sukuán, chi ya nsá'á ninu'un ni' maání' nuun' Ndiosí' sáni káchí' ley sáva soko' ni'. Soo ntu níyo kue'e' ñivi jín ni', ni ntu sá'á ni' tixín'. ¹⁹ Soo rá ñivi Israel váji ñuun' Asia, jee íyó kuiñi ráa ichinúún' nú, jee xikóná'án ráa nu'u' nuun' nú, retú íyó ya kuvi chíkuáchi ráa nu'u'. ²⁰ Áxí rá ñivi íñi ya'á, kachi' ráa ña kuachi nsá'á ni' ya nkuká'nú ini' ráa, sáá niñi ni' nuun' justicia ñá'nú Israel. ²¹ Kuachi iin tu'un ni nkanajín ni' ichinúún' ráa: "Vitan chíkuáchi rán nu'u' ichinúún' rán, ya káchí' ni' ya nateku ii' rá ní'i'" —nkachi' Pablo.

²² Nku'iin ini' Félix sanáa' re' kuachi Pablo. Chi jíní' va'a re' jie'e' ñujiín' vá. Jee nkachi' re':

—Sáa kiaa general Lisias jee sanáa' ni' tiñu nú.

²³ Jee ntatúní' re' nuun' capitán ya kúmí-i Pablo. Soo ku'va-a kuiñi núne Pablo ini' vekaa. Jee koto kúsá'án ni iin rán chineí rá tá'án Pablo maaré'.

²⁴ Yaku' kivi' njia'a, nkenta Félix jín ñasí'í re', naní Drusila, ya kúvi ña'an ñuun' Israel. Jee ntají re' ñake'en ráa Pablo. Jee nteso'o re' tu'un, ya nka'an'-a ñasa kuneí ini' ñivi Cristo Jesús, ya ñani Ndiosí' tatúní' ñiví. ²⁵ Jee sáá nákaní Pablo jie'e' ya íyó kīnoo ñaa' ñivi nuun' Ndiosí', jín jie'e' ya íyó nake'en-ó maáo, jín jie'e' ya koo iin kivi' sanáa' Ndiosí' jie'e' rá kuachi ni'i rá ñivi, jee nyu'ví Félix, jee nkachi' re' nuun'-u:

—Kuá'án ntañú'ún. Jee sáá íyó tiempú' ni', jee kana ni' nó.

²⁶ Jee suni ñú'ún ini' re' ya ku'va Pablo xu'ún nuun' re' sáva siaá' re' maa. Saáva nkuké'ín nkana re' maa nkukuéntú re' jín-i.

²⁷ Sáa njia'a uvi' kuiya', jee nnakuiñi' inka tee naní Porcio Festo nuun' tiñu nniso Félix. Soo nkuini Félix ya kinoo va'a jín rá ñivi Israel, saáva nxinoo re' Pablo vekaa.

Pablo nnama maáa nuun' Festo

25 Sáa nkenta Festo nación vá, jee njia'a uni' kivi', jee nkene-e Cesarea jee kua'an'-a Jerusalén. ² Jee rá sutu' kúná'nú jín rá tee kúná'nú Israel nkenta ráa nuun' re' jee nxikóná'án ráa Pablo nuun' re'. ³ Nikan' tá'ví' ráa nuun' re' ya sa'á re' tumani ini' ya tají re' maa Jerusalén. Chi nnatú'ún yu'u' ráa ya ka'ni' ráa maa ichi.

⁴ Inajee nnaxiníko Festo ya Pablo yí'í vekaa Cesarea. Jee nsá kue'e' ka' tiempú' jee k'i'in' re' yukuán. ⁵ Jee nkachi' re':

—Saáva k'i'in' sava rá tee kuñá'nú rán jín nu'u', jee yukuán xikóná'án ráa Pablo, retú íyó kuachi-i.

⁶ Sáa nkinoo Festo yukuán una' áxí ují' kivi' ka', jee kua'an' re' ñuun' Cesarea. Jee kivi' stéñu'ún, nnakunee' re' nuun' sánáa' re' kuachi. Jee ntají re' ya kinaka rá soldado Pablo.

⁷ Sáa nkenta Pablo, jee rá ñivi Israel vaji Jerusalén jee nkutútú tiyu' ráa nuun' re', jee kue'e' ví'í chíkuáchi ráa re' rá kuachi ká'nú. Soo ntuná' nkúvi stúvi kájí ráa ya naá' jie'e' tu'un tú'ún vá.

⁸ Jee Pablo nnama re' maaré' jee nkachi'-i:

—Ni ntuví na kuachi vá nsá'á ni', ni siki' ley ntaji Ndiosí' nuun' Israel, ni siki' veñu'un ká'nú, ni siki' tee tátúni' ni'i rá ñuun' tñn Roma.

⁹ Soo Festo kuíni kinoo va'a jín rá ñivi Israel, jee nnikatu'ún re' Pablo:

—¿Á kuíni nú k'i'in'-ó Jerusalén, sáva sanáa' ni' tiñu nú yukuán?

¹⁰ Jee nnaxiníko Pablo:

—Íñí nì' ini' palacio nuun' káá ley tee tátúní' Roma. Ya'á íyó sanáa' nú jie'e' tiñu nu'u'. Chi ntuná' nsá'a kini nì' siki' rá ñivi Israel. Jee jíní' va'a nú ya'á. ¹¹ Retú íyó kuachi nì' ya íyó ní'in' nì' ya ka'ni' ráa nu'u', jee ntu kú'ú'vi ini' nì' kuvi' nì'. Soo retú ntuví ya naá' ví ni ñin kuachi ya xikóná'án rá tee ya'á nu'u', jee ni ñin ñivi nkúvi naku'va nu'u' nuun' ráa. Jee jikán' nì' ya tee tátúní' nuun' Roma sanáa' re' jie'e' tiñu nì'.

¹² Saájee Festo nnatú'ún re' jín rá tee nákutíñu nuun' re', jee nkachi' re':

—Nikan' nú ya sanáa' tee tátúní' Roma jie'e' nú, jee yukuán kì'in' nú nuun' re'.

Pablo íñí ichinúún' rey Agripa

¹³ Sáa njia'a yaku' kivi', rey Agripa jín Berenice nkenta ráa ñuun' Cesarea nne'ya ráa Festo. ¹⁴ Sáa nkinoo ráa ké'in kivi' yukuán, Festo nnakani jie'e' tiñu Pablo nuun' rey, jee nkachi'-i:

—Ya'á íyó ñin tee ya nxinoo Félix ini' vekaa. ¹⁵ Sáa nnee' nì' Jerusalén, jee rá sutu' kúná'nú jín rá tee kúná'nú nuun' Israel, nchikuachi ráa maa. Jee nikan' ráa ya sanáa' nì' ya ka'ni' maa. ¹⁶ Jee nnaxiníko nì' nuun' ráa, ya ntu íyó “costumbre” rá tee Roma, ya naku'va ráa ni ñin tee xikóná'án rá ñivi, ya ntiá'an kuiñi-i kune'ya-a nuun' rá ñivi xikóná'án maa, jee nama-a maáa jie'e' kuachi ya xikóná'án ráa maa. ¹⁷ Saáva sáa nkenta ráa ya'á, jee kivi' xteñu'ún, ntu nkukuée' nì', jee nnakunee' nì' nuun' sánáa' nì' kuachi. Jee ntají nì' ya kike'en maa. ¹⁸ Sáa íñí rá tee xikóná'án maa, nka'vi ini' nì' ya chikuachi ráa maa jie'e' kuachi ñá'nú. Soo ntuví ná íyó jie'e'-e. ¹⁹ Chisa' kenta ráa siki' re', chi ntu nuún ini' ráa jín re' jie'e' ñujiín' níkin' ráa, jín jie'e' ñin tee naní Jesús ya ya nì'!. Soo káchí' re' ya tékú'-u. ²⁰ Jee ntu nkúká'nú ini' nì' nasa sa'á nì' jie'e' tiñu ya'á, jee nīkatu'ún nì' maa retú kuíni re' kī'in' re' Jerusalén, sáva sanáa' nì' jie'e' tiñu ya'á yukuán. ²¹ Soo sáa jikán' Pablo ya kumí rán' maa ne sanáa' Augusto jie'e'-e, jee

ntají nì' ya kì'i ìì'-i vekaa, ne tají nì' maa nuun' Augusto tee tátúní' Roma —nkachi' Festo.

²² Nkachi' Agripa nuun' Festo:

—Sunì kuíni nì' tesò'o nì' ya káchí' tee vá.

Jee nmaxiníko Festo:

—Teen' tesò'o nú ya kachi'-i.

²³ Ìñajee kivi' stéñu'un, nkenta Agripa jín Berenice. Jee nneñu'un ráa Agripa jín Berenice. Jee nkivi ráa ini' palacio, jín rá general, jín rá tee kúná'nú nuun' ñuun'. Jee ntají Festo ya kike'en rá soldado Pablo, jee nkinaka ráa maa. ²⁴ Jee nkachi' Festo:

—Rey Agripa, jín nì'i rá tee nkutútú jín-ó. Kune'yá rán. Ya'á ví tee, ya xíkóná'án nì'i rá tee Israel nuun' nì' sáa néé' nì' ñuun' Jerusalén. Jee sunì xíkóná'án ráa maa ya'á. Kánajín ráa ya ntu íyó kuteku'-u ka'. ²⁵ Soo nkuká'nú ini' nì' ya ntuví na nsa'á-a ya ka'ni' rán' maa. Soo maaré' nikan' re' ya sanáa' Augusto jie'e' kuachi re', saáva ñani ini' nì' tají nì' maa nuun' Augusto. ²⁶ Soo ntuví ná íyó nì' ñn tu'un, ya kúvi tee nì' nuun' tutu' jie'e'-e nuun' ito'o'-ó. Saáva vaji naka nì' tee vá, sáva kuiñi re' ichinúún' rán', jee ñá'nú ka' vá kuiñi re' ichinúún' maánú, Rey Agripa. Jee saáva ré nxiná'má'-ó maa, sáva kuvi tee nì' nuun' tutu' jie'e'-e. ²⁷ Chi jíní' nì' ya nsá sá'á va'a-ó, ya tají nì' ñn tee yí'í vekaa nuun' tee tátúní' Roma, soo ntu tájí nì' na jie'e' chíkuáchi ráa maa.

Pablo nnama maáa nuun' rey Agripa

26

Saájee nkachi' Agripa nuun' Pablo:

—Yínetu' rán' ka'an' nú jee nama nú maánú.

Ìñajee nñane'en re' na'á re', sáva kuni' ráa ya ka'an' re'. Jee nnama re' maaré' su'va:

² —Rey Agripa, kúsí ini' nì' ya nama nì' maání' nuun' nú vitan, jie'e' nì'i ya chíkuáchi rá ñivi Israel nu'u'. ³ Chi jíní' nú nì'i rá “costumbre” rá ñivi Israel, jín nì'i tu'un jie'e' kúvaa yu'ú rání'. Saájee jíkátá'ví' nì' ya ká'nú koo ini' nú jee tesò'o nú ya kachi' nì'.

**Nnakani Pablo sánikuḁ' níñi re' ne ntiá'an
ntiin re' tu'un Jesús**

⁴ 'Ya jíní' ni'í rá ñivi Israel nasa ña'nu ni' ne súchí ni' ñuun' ni' ne xí'nañú'ún jín ñuun' Jerusalén. ⁵ Ya jíní' raa kue'e' tiempú' ya ne xí'nañú'ún nyí'í ni' grupo "fariseo", ya ni'in yíí xá ka' síkúnkuvi raa ley Moisés nsú ka' rá inka ñivi níkin' ñujiín' Israel. Jee kúvi nástúvi raa ya naá' jie'e' vá, re kuíni raa. ⁶ Jee vitan sánáa' rán jie'e' nu'u', chi íyó túneí ini' ni' ya nchisóyu'ú Ndiosí' nuun' rá jíí' yana'án rán'. ⁷ Jee ni'í rán', ya kúvi ichiyúkún' rá uxuvi' se'ya yíí Israel, nuví niñu' nú'ún káñá ini' rán' néñu'un rán' Ndiosí', jee íyó tuneí ini' rán', ya kenta ya nchisóyu'ú re'. Kátáta rey Agripa. Jie'e' ya'á vá chíkuáchi rá ñivi Israel nu'u'. ⁸ ¿Nakui chi ntu kúvi ínú ini' rán, ya nástékú' Ndiosí' rá níyí?

Nito u'vì' Pablo rá ñivi yí'í nuun' Jesús

⁹ 'Iñajee né kúvi nú'ún ini' ni', ya íyó sa'á kini ví'í ni' siki' rá ñivi ya yí'í raa nuun' Jesús, tee ñuun' Nazaret. ¹⁰ Jee sukuán nsa'á nijia ni' ñuun' Jerusalén. Ntaji rá sutu' kúñá'nú tiñu nuun' ni', jee ntuví ni' vekaa kue'e' rá ñivi yí'í nuun' Jesús. Jee sáá jiá'ní' rá ñivi rá ñivi vá, jee suni jiá'a ni' tu'un ni', ya kuvi' raa. ¹¹ Jee kue'e' íchí nxinó'o ni' raa ini' ntáká veñu'un lúlí nuun' néñu'un rá ñivi Israel Ndiosí'. Jee ntetuví ni' raa kuichi ini' raa Jesús jee tenuun' raa maa. Kítí nasíkuiti' ini' ni' né'yá ni' raa, jee sá'á kini ni' raa, ne rá ñuun' káá íká.

**Nnakani tuku Pablo ya nnakani ini'
re' jee nkivi re' nuun' Jesús**

¹² 'Jee jie'e' tiñu ya'á vá ña'an' ni' ñuun' Damasco. Jee ntaji rá sutu' kúñá'nú tiñu kune'e' siki' ni', jee ntají raa tu'un ya tátúní' raa ya sa'á ni' maa. ¹³ Soo sáá kua'an' ni' ini' ichi, máá kaxuvi', nini' ni' iin nuva ñu'un' ne súkún máá ni'in ka' nsuvi' ka' nuva nkanii'. Nanute' tiyu'-u nuun' íñí ni' jín rá kútá'án jín ni'. Kátáta rey Agripa. ¹⁴ Jee sáá nnaniso ni'í rán' nuun' ñu'un,

jee nteso'o ni' iin tachi'yu'ú nkachi' nuun' ni' tu'un hebreo: “¡Saulo! ¡Saulo! ¿Nakui chi sá'á kini nú nu'u'? Sá'á kini nú maánú kuéntá' sá'á iin xinikí' sáá, jiáñú' ti' xini' yutun xeen' jee túfi' ti'.” ¹⁵ Nare nkachi' ni': “¿Né iin kúvi nú, Ito'o' ni'?” Jee nkachi' Ito'o'-ó: “Maání' ví Jesús, ya sá'á kini nú. ¹⁶ Soo nakoo jee nakuiñi' nichí nú. Chi ntuvi ni' nuun' nú, sáva kani ni' no'ó kuvi nú musú' kuatíñú ni' no'ó, jee nastúvi nú ya naá' jie'e' ya nini' nú vitan, jín ya xiné'én' ni' nuun' nú. ¹⁷ Jee sikáku ni' nó nuun' rá ñivi Israel, jín nuun' rá ñivi inka nación. Chi tají ni' nó nuun' raa, ¹⁸ sáva kiku'un ini' raa tu'un Ndiosí'. Jee sáva kene raa nuun' neen', jee nakuiñi' raa nuun' túún' ñu'un'. Jee kene raa na'á tachi' kini kúñá'nú kúvi Satanás, jee kivi raa na'á Ndiosí'. Sáva ni'in' raa ya kuneká'nú ini' Ndiosí' jie'e' kuachi raa, jín sáva ni'in' raa ta'vi' nteñu rá ñivi ya nsá'á sín re' raa sáva kúvi raa ñivi re', chi kunei ini' raa nu'u'.”

Pablo kánijá ya nxiné'én' Ndiosí' nuun' re'

¹⁹ Saájee, nkaníjá ni' tu'un nkachi' re' nuun' ni' ne súkún, kátáta rey Agripa. ²⁰ Jee xí'nañú'ún nstekútu'ún ni' nuun' rá ñivi ñuun' Damasco, jín suni nuun' rá ñivi ñuun' Jerusalén, jín nuun' ni'i sánitín Judea, jín nuun' rá inka nación, ya nakani ini' raa jee nakunikin' raa Ndiosí'. Jee nstekútu'ún ni', ya sa'á raa rá tiñu vá'a, ya stúvi ya nnakani nijia ini' raa. ²¹ Jie'e' ya'á vá ntiin rá tee Israel nu'u' ini' veñu'un ká'nú, jee nnunasí raa ka'ni' raa nu'u'. ²² Ne vitan Ndiosí' nchineí nu'u'. Jee íñi ni', sáva nastúvi ni' ya naá' nuun' rá ñivi ñá'nú jín nuun' rá ñivi lá'vi. Jee ntu sín kálán' ni' ya nkachi' Moisés jín rá inka profeta, ya njia'a Ndiosí' tu'un nuun' raa, chi káchí' ni' máákua nkachi' raa ya kuvi. ²³ Nkachi' raa ya Cristo kuno'o re' ne kuvi re'. Jee xí'nañú'ún re' ka' vá nateku' íi' re' nteñu rá ní'i'. Jee stekútu'ún re' nuun' rá ñivi Israel jín rá ñivi inka nación, ya kúvi nanitá'vi' raa. Su'va kuvi re' kuéntá' ñu'un' nuun' raa —nkachi' Pablo.

**Nnukú Pablo sínú re' ini' Agripa ya
nakani ini'-i jee kunikin'-i Jesús**

²⁴ Sáá náma re' maaré' su'va, jee nka'an' nì'in Festo:

—Sá'á xīnì' nú jín tū'un ká'án' nú, ká Pablo. Máá súkuá'a nasíkuiti' nú, jee nkenta kú'ví' xīnì' nú.

²⁵ Soo nkachi' Pablo:

—Ntu kú'ví' xīnì' nì'. Kátáta ñá'nú Festo. Yá náá' kúvi tū'un ká'án' nì' jee ká'án' nì' tū'un ñúkájí ini' nì' yá ká'án' nì'. ²⁶ Chi ya jíní' rey ji'e'e' rá ya'á. Ntu íñí yú'ví nì' ká'án' nì' jín re'. Chi ínú ini' nì' yá ntu níyo yu'u' ya'á nuun' re'. Chi nsú nuun' yu'u' skiná' ini' ve'i nkuvi rá ya'á. ²⁷ Rey Agripa, ¿á ínú ini' nú yá káchí' rá profeta, yá njia'a Ndiosí' tū'un nuun' raa? Jíní' nì' yá ínú ini' nú tū'un vá.

²⁸ Ñare nkachi' Agripa nuun' Pablo:

—Yaku' ká', sínú nú ini' nì' kuvi nì' “cristiano”, ya nakunikin' nì' Cristo.

²⁹ Saájee nkachi' Pablo:

—Á yaku' ká' áxí ku'e'e', jíkátá'ví' nì' nuun' Ndiosí' yá nsú kuachi maánú, chi ne jín nì'i rá ñiví tésó'o nu'u' vitan, kenta kuvi raa “cristiano” kuéntá' maání', soo súnika' nsá kúnu'ni' rán kuá nnu'ni' nì'.

³⁰ Nnakuiñi' nichí rey, jín tee nísotíñú, jín Berenice, jín rá ñiví néé' jín raa. ³¹ Jee sáá nkene raa kuá'an' sínn raa, nkachi' iin inka raa:

—Ntuná' sá'á tee ya'á, yá ntu íyó ní'in' re' yá ka'ni' raa re' áxí yá kī'i re' vekaa.

³² Jee nkachi' Agripa nuun' Festo:

—Kuvi siaá'-ó tee ya'á nékúvi, réá' nsú maaré' nika' yá tee tátúní' Roma sanáa' ji'e'e' kuachi re'.

Ntají raa Pablo kuá'an' ñuun' Roma

27

Sáá nkunaa ini' raa yá kī'in' rání' ini' barkú' ne ñuun' Italia, jee ntají raa Pablo jín sava rá tee yí'í vekaa nuun' iin capitán naní Julio. Yí'í re' nuun' iin

“batallón” rá “soldado” naní Augusto. ² Jee nkiví rán' ini' barkú' vaji ne ñuun' Adramitio. Jee kị'in' barkú' vá rá ñuun' íyó yúnteñú'ún sánitfin Asia. Jee kuá'an' rán' ini' barkú' vá. Jee suni kútá'an' Aristarco jín rán'. Kúvi re' tee Macedonia, ya váji ne ñuun' Tesalónica. ³ Jee kivi' teen', nkenta rán' ñuun' Sidón. Jee nkuva'a ini' Julio nne'yá re' Pablo, jee njia'a re' kị'in' kál'an'-a jín rá ñivi káva'a jín-i, sáva kotova'a ráa maa nuun' ni'i ya jiniñú'ún-u. ⁴ Jee nkene rán' jín barkú' yukuán. Jee njia'a rán' ichi ntu káni tachị' ñu'un íyó ma'ñú nteñú'ún naní Chipre, chi káni tachị' ichinúún' rán'. ⁵ Nika rán' nuun' nteñú'ún yatin Cilicia jín Panfilia. Jee nkenta rán' ñuun' Mira ya tfin Licia. ⁶ Yukuán nñani'in' capitán in barkú' váji ne ñuun' Alejandría, ya kuá'an' ne ñuun' Italia. Jee ntetfin re' ránu'u' kivi rán' ini'-i jee kị'in' rán'. ⁷ Kue'e' kivi', kuée jika rán' nuun' nteñú'ún. Jee tunó'ó ví'í nkenta rán' yatin ñuun' Gnido. Soo ntu ntáji tachị' kaka rán' ka' ichinúún'. Jee njia'a yatin rán' ñuun' Salmón ya káá nuun' ñu'un íyó ma'ñú nteñú'ún naní Creta. Njia'a rán' xín ñu'un vá nuun' ntu káni tachị'. ⁸ Jee tunó'ó njia'a rán' yúnteñú'ún, jee nkenta rán' ñuun' Buenos Puertos, ya káá yatin ñuun' Lasea. ⁹ Ya njia'a ví'í tiempú', jee nkenta tiempú' xeen' iyo íyó kaka rá barkú', chi ya nkenta rá kivi' kị' tachisaví xéen' nasikuiti', chi ya njia'a rá kivi' sá'á rá ñivi Israel viko kunee' nite' ráa. Jee nnakutfin Pablo nuun' ráa:

¹⁰ —Ráno'ó tátá'. Jín' nị' ya ré kị'in'-ó xeen' kuvi chi sikinaan' ví'í-ó. Nsú kuachi sikinaan'-ó barkú' jín ya niso-o, chi suni kuvi' ñivi.

¹¹ Soo nsa'á capitán ka' kuéntá' ya nkachi' tee síkaka barkú' jín tee xín barkú' nsú ka' ya nkachi' Pablo. ¹² Ñuun' nuun' jiákuñi' barkú' ntu íyó va'a kinoo maa rá yoo' yí'í tachisaví xéen'. Jee kue'e' ráa nsanáa' ya kene rán' yukuán kị'in' rán' jín barkú'. Jee retú sanaan re' jee kuvi kenta rán' ñuun' Fenice jee kinoo rán' yukuán rá yoo' yí'í tachisaví xéen'. Ñuun' tfin Creta ví Fenice. Ñuun' yukuán ví nuun' jiákuñi' rá barkú', jee

ichinúun' ñuun' vá núne nijin' túvi né'yá raa ichi noroeste jín suroeste.

Nkijié'é tachisaví xéen' nuun' nteñú'ún

¹³ Sáa nkijié'é kuéeni ñakí'i tachí' váji ichi sur, jee ká'vi ini' raa ya kúvi kenta rán' ñuun' Fenice. Jee nkijié'é rán' jíka rán' yu'ú yu'ú nteñú'ún Creta. ¹⁴ Soo sáa nkunúun ka' nkijié'é ñakí'i tachí' xéen' nasíkuiti naní nordeste. Kéne tachí' vá nuun' ñu'un ichi. ¹⁵ Jiáku'un tachí' barkú', jee ntu kúvi kí'in-i nuun' tachí'. Jee njia'a rán' kua'an' tachí' jín barkú'. ¹⁶ Jee njia'a rán' xín ñu'un íyó ma'ñú nteñú'ún naní Claudia. Njia'a rán' xín ñu'un vá nuun' káni yaku' ka' tachí'. Jee tunó'ó nsíkáa rán' “canoa”, jee ni'ni' rán' maa ini' barkú'. ¹⁷ Sáa nsíkáa rán' maa nuun' barkú', jee sava barkú' ni'ni' raa kue'e' yo'o nsúkún tiyu' raa maa sáva kukutú-u ka'. Chi yú'ví raa kenta barkú' nuun' yáxín nteñú'ún naní Sirte, nuun' tñin barkú', jee naan'-a. Saáva nxinúun raa manta ká'nú nú'ní' nuun' barkú', chi káni tachí' maa jee china'á tachí' barkú'. Jee su'va kua'an' rán' jín tachí'. ¹⁸ Jee jiáku'un nasíkuiti' tachisaví xéen' barkú'. Jee kivi' teen', nkijié'é rán' síkene rán' rá nantíñú níso barkú' nuun' nteñú'ún, sáva nuñama'-a ka'. ¹⁹ Saájee kivi' úní', nsukuíko raa rá nantíñú jíatíñú raa jín barkú'. ²⁰ Kue'e' kivi' ntu ntúvi ni nkanii' ni tiuun'. Jee tachisaví xéen' nasíkuiti' jiáku'un ránu'u', jee nsukuíta rán' ni'i tuneí ini' rán' ya kaku rán'. ²¹ Kue'e' tiempú' néé' nite' rán'. Jee nñakuñi' Pablo nteñu raa jee nkachi'-i:

—Ráno'ó tee. Va'a ka' retá' nkaníjá rán nu'u', jee nkéne-órán ñuun' Creta nékúvi, sáva nkúno'o-órán nékúvi jee nsúkuíta-órán nékúvi. ²² Ntañú'ún nákutíñú ni' nuun' rán, ya nasáneí rán ini' rán, chi ni ñin rán nkuví'. Kuachi barkú' ni vá naan'. ²³ Chi yakuáá' vitan nkituvi ñin najiá'á' íí' Ndiosí', ya kúvi Ito'o' ni' ya sátíñú ni' nuun' re'. ²⁴ Jee nkachi'-i: “Pablo. Koto yú'ví nú. Chi íyó kuiñi nú nuun' tee tátúni' ñuun' Roma. Jee suni kunimañi' Ndiosí', ya sikáku re' ni'i rá kútá'án jín nú

ini' barkú'." ²⁵ Saáva neí koo ini' rán, chi ínú ini' ni' Ndiosí' ya kuvi sáni nkachi' najiá'á'-a nuun' ni'. ²⁶ Jee íyó-ó ya kenta-ó nuun' iin ñu'un íyó ma'ñu nteñú'ún —nkachi' Pablo.

²⁷ Ya nkenta uxukumi' yakuáá', ya síú'un tachisaví xéen' ránu'u' nuun' nteñú'ún naní Adria. Jee yatin ñuún, nka'vi ini' rá tee síkáka barkú', ya kuakuyatin rán' nuun' ñu'un. ²⁸ Saájee nsikéne ráa iin plomo nú'ní' yo'o, sáva chuku'va naja kúnú nute. Jee nkuká'nú ini' ráa ya oko' xa'un' uvi' metro vá kúnú nute. Jee nika rán' ntí' ka' nuun'. Jee nchuku'vá tuku ráa jee nkuká'nú ini' ráa, ya néé' oko' uxá' metro ví ya kúnú. ²⁹ Saájee yú'ví ráa ya kenta rán' nuun' íyó rá yuu', jee ni'ni' ráa kumi' gancho ká'nú máá vei jín rá yo'o ichi yata' barkú', jee nsikéne ráa maa nuun' nteñú'ún, sáva sikíkuini' ráa barkú'. Jee nákuetu níviní ráa ya kunijin'. ³⁰ Rá tee síkáka barkú' nkuini ráa kaku ráa nuun' barkú'. Jee nxinúun ráa “canoa” nuun' nteñú'ún. Nsa'á ráa ni ka' ya sikúun ráa inka gancho nuun' nteñú'ún jee ku'ni' ráa maa ixti' ichinúún' barkú'. ³¹ Jee nkachi' Pablo nuun' capitán jín nuun' rá “soldado”:

—Ré nkínóo rá tee ya'á ini' barkú', jee nkúvi kaku rán.

³² Inájee ñe'ne' rá “soldado” rá yo'o nnu'ni' “canoa”, jee njia'a ráa kuá'an' “canoa” nuun' nute. ³³ Máá kunijin' tiáá, nnakutíñú Pablo nuun' ni'i rán' ya kaji' rán', jee nkachi'-i:

—Vitan ví uxukumi' kivi' ya nnetu níviní rán, jee ntuná' nyájí' rán. ³⁴ Jíkátá'ví' ni' nuun' rán kaji' rán, chi jiniñú'ún rán maa sáva kaku rán. Jee ni iin-ó ntufí'.

³⁵ Sáa nkachi' Pablo ya'á, jee ntiin re' iin ixtatílá', jee njia'a re' ya kúta'vi' nuun' Ndiosí', ichinúún' ni'i rán', jee ña'nu' sava re' maa, jee nkijie'é re' yáji' re' maa. ³⁶ Saájee nání'in neí ini' ni'i ráa, jee suni nyaji' ráa. ³⁷ Kúvi ni'i rán' uvi' sientú' unixiko xa'un' iin ñivi ñú'ún ini' barkú'. ³⁸ Sáa nna'a' rán', jee nsikene ráa trigo nuun' nteñú'ún, sáva nuñama' ka' barkú'.

Kéi barkú' nuun' nteñú'ún

³⁹ Sáa nkunijin', ntuví nnákuni rá tee síkáka barkú' nuun' ñu'un. Soo nini' ráa nuun' jiákivi kuté nute yunteñú'ún, nuun'

íyó ñuítí yúnteñú'ún. Jee ñani ini' raa sikáka raa barkú' ne yúnteñú'ún yukuán, ré kuvi. ⁴⁰ Jee nsiaá' raa yo'o nú'ní' rá gancho, jee nxinóo raa rá gancho chiji nute. Jee nñanají raa yo'o nú'ní' rá remo ya sikáka maa ichi íyó kị'in'-i. Jee nsikáa raa manta ịxtị' ichinúún' barkú', sáva káni tachị' maa, jee china'á tachị' barkú' kị'in' yúnteñú'ún. ⁴¹ Nkenta barkú' nūun' náketá'án ụvị' nūun' nị'in nute, jee ñakivi-i nūun' yáxín nute. Jee ntịin kutú ịxtị' barkú' nūun' ñuítí, jee nkinoo yukuán, chi ntu kúvi kene-e. Jee ntanị' ichi yata' barkú', chi máa nị'in káni nute maa. ⁴² Jiáni ini' rá “soldado” ka'ni' raa rá tee yí'í xintín raa, sáva nsúté rává jee ni ịin rává nkáku. ⁴³ Soo capitán kuíni re' sikáku re' Pablo, jee ntu njiá'a re' sa'á raa maa. Jee ntatúní'-i ya rá ñivi jíní' suté, xí'nañú'ún raa ka' vá nava nūun' nute, jee kị'in' raa ne yúnteñú'ún. ⁴⁴ Jee sava rá inka tee koso' nūun' tukúnú, jee rá inka koso' nūun' rá pedazú' yutun barkú'. Jee su'va nkáku nị'í raa, jee nkenta raa ne yúnteñú'ún.

Nkenta Pablo ñuun' íyó ma'ñú nteñú'ún naní Malta.

28 Sáa nkáku rán', jee nkuká'nú ini' rán' ya ñuun' íyó ma'ñú nteñú'ún naní Malta. ² Jee rá ñivi Malta nịtova'a ví'í raa ránu'u'. Jee nsta'án' raa ñu'un', chi nkijíé' kuun savị' jee vijin. ³ Saájee nástútú Pablo ịin numi yutun, jee sáa nchu'un re' maa nūun' ñu'ún', jee ne jínu ịin koo' xeen' nkene-e nteñu rá yutun vá, chi í'ní nūun' ñu'ún'. Jee ñakiyu'ú tị' na'á re'. ⁴ Sáa nini' rá ñivi ñuun' yukuán, ya nintakaa koo' na'á re' jee nkachi' ịin inka raa:

—Ya náá' vá jiá'ní' nijia tee ya'á ñivi. Chi súnika' nkáku re' nūun' nteñú'ún, soo nūun' ịin ndiosí' naní Justicia ntu jiá'a-a kuteku' re' ka'.

⁵ Soo nkisi re' na'á re', jee ñete' tị' nūun' ñu'ún', jee ntuná' nnó'o re'. ⁶ Ká'vi ini' raa ya nañu na'á re' áxí sanaan' naniso re', jee kuvi' re'. Soo sáa nkuna'án ka' nnetu raa, jee nini' raa

ya ntuná' nó'o re'. Jee nsama ráa ya jiáni ini' ráa, jee nkachi' ráa ya kúvi re' iin ndiosí'.

⁷ Yatin yukuán íyó rá ñu'un tee kúñá'nú ka' ñuun' íyó ma'ñú nteñú'ún. Naní re' Publio. Nkana re' ránu'u', jee nnee' rán' uní' kivi' ve'i re', jee nitova'a re' ránu'u'. ⁸ Jee kú'ví' táá' Publio, chi yí'í kiji re' jee kúun chiji re' niñi', saáva káá re' nuun' ito. Nkivi Pablo yukuán, jee nikan' tá'ví' re' nuun' Ndiosí' jie'e'-e, jee nchisó re' na'á re' maa, jee nxinúvi re' maa. ⁹ Sáa nkuví ya'á, suni nkiji rá inka ñivi kú'ví' nuun' ñuun' yukuán, jee nxinúvi re' ráa. ¹⁰ Jee nito ñunkúún ráa ránu'u', jee kue'e' ya nsikuta'vi' ráa ránu'u'. Jee sáa ninu kene rán' nuun' nteñú'ún jín barkú' kivi'in', jee ntaji ráa ni'i ya jiniñú'ún rán'.

Jíka Pablo ñuun' Roma

¹¹ Sáa njia'a uní' yoo', jee nkene rán' jín iin barkú'. Barkú' vá niñi-i ñuun' ma'ñú nteñú'ún vá, rá yoo' vijin. Jee ne ñuun' Alejandría vaji barkú' ya'á. Jee néé' uvi' santú' ixti' barkú' ya kúvi ráa rá ndiosí' naní Cástor jín Pólux. ¹² Inajee sáa nkenta rán' ñuun' Siracusa, jee yukuán nkinoo rán' uní' kivi'. ¹³ Jee yukuán nkene rán' jín barkú' njia'a rán' yúnteñú'ún kuá'an' rán', jee nkenta rán' ñuun' Regio. Sáa njia'a iin kivi', jee nkenta tachí' vaji ichi sur, jee kivi' úví' nkenta rán' ñuun' Puteoli. ¹⁴ Yukuán nnaketá'án rán' rá ñani' ya kúneí ini' ráa Jesús. Nikan' ráa kinoo rán' jín ráa uxá' kivi'. «Jee nkinoo rán' jín ráa.» Kuíre kuá'an' rán' jee sukuán nkenta rán' ñuun' Roma. ¹⁵ Sáa nkuká'nú ini' rá ñani' ya kúneí ini' ráa Jesús néé' ñuun' Roma, ya nkenta rán', jee nkita'an' ráa ránu'u' ne rá ñuun' naní Foro de Apio jín Tres Tabernas. Sáa nini' Pablo ráa, jee nika' re' ya nkuta'vi re' nuun' Ndiosí', jee nnani'in neí ini' re'. ¹⁶ Sáa nkenta rán' ñuun' Roma, nnaku'va “capitán” rá tee yí'í xintín re' nuun' “capitán” tátúní' nuun' vekaa ñuun' vá. Soo njia'ayu'ú rá tee néetiñu ya kuneé' Pablo iin ve'i jín iin “soldado”, ya kúmí-i re'.

Pablo stékútu'ún nuun' rá ñivi ñuun' Roma

¹⁷ Sáa njia'a unì' kivi' jee nkana Pablo rá tee kúná'nú nuun' rá ñivi Israel, néé' yukuán. Jee sáa nnutútú raa, jee nkachi'-i nuun' raa:

—Ráno'ó ñani'. Súnika' ntuví na nsa'á kini nì' siki' rá ñivi ñuun'-ó, ni siki' rá “costumbre” nxinóo rá jí'-ó yana'án nuun'-ó, jee ntiin raa nu'u' ñuun' Jerusalén, jee nnaku'va raa nu'u' xintín rá tee ñuun' Roma. ¹⁸ Sáa nxiná'má' raa nu'u', nkuini raa siaa' raa nu'u', chi nini' raa ya ntuví iyó siki' nì' ya iyó kuvi' nì'. ¹⁹ Soo nnuni'in rá tá'án ñuun'-ó siki' ya'á, jee niyo ya nika' nì' ya tee tátúní' ñuun' Roma sanáa' re' jie'e' nì', súnika' ntuná' iyó ya xikóná'án nì' siki' raa. ²⁰ Ìñajee nkana nì' ránó, sáva ka'an' nì' jín rán jie'e' rá ya'á. Jee nú'ní' nì' jín “cadena” kaa ya'á, chi jie'e' iyó tuneí ini' nì' sánikuá' iyó tuneí ini' rá ñivi Israel, ya nchisóyu'ú Ndiosí' nuun'-ó —nkachi' Pablo.

²¹ Jee nkachi' raa nuun' re':

—Ntu nkenta tutu' vaji ñuun' Judea nuun' rán', ya ká'án' jie'e' nú. Ni ntu nkenta ni ñin ñanitá'án ñuun'-ó, ya ká'án' kini jie'e' nú nuun' rán'. ²² Soo kuíni rán' tesó'o rán' rá jiáni ini' nú. Chi jíní' rán' ya níínká'nú nuun' ká'án' kini ñivi siki' inka ka' veñu'un ya'á.

²³ Nnatú'ún raa jín re' ñin kivi' nikó tuku raa. Jee nkenta kue'e' ka' rá ñivi nuun' néé' re'. Jee ne ne'en' jín ne nini, sánáa' re' jee stúvi re' ya naá' jie'e' nasa kivi ñivi na'á Ndiosí'. Jee jiátínú re' tu'un ya káchí' ley Moisés, jín tu'un ya ntee rá profeta, ya njia'a Ndiosí' tu'un nuun' raa, sáva nunasí re' siínú re' ini' raa jie'e' Jesús. ²⁴ Jee sava raa ninu ini' tu'un káchí' Pablo. Jee sava raa ka' ntu nínú ini'. ²⁵ Jee ntu nkúnuún ini' ñin inka raa, saáva nkijié'é kuá'an' raa, sáa nì'i nkachi' Pablo ya'á:

—Vatu' nkachi' Tachi' íí' Ndiosí' nuun' rá jí' yana'án-ó tu'un, ya njia'a-a nuun' Isaías, jee nkachi' Tachi' íí':

²⁶ Kuá'án jee kachi' nú nuun' rá ñivi ya'á:

Suvirán tesó'o ví'í rán, sóo nsá kiku'un ini' rán.

Jee suni kune'yá ví'í rán, soo nkuní' rán.

²⁷ Chi nkuní'in ánima' rá ñivi ya'á.

Saáva u'vi' tésó'o raa.

Jee nákasí' raa nchinúún raa.

Sáva nkuné'yá raa jín nchinúún raa,

jee ni ntesó'o raa jín so'o raa,

jee ni nkáku'un ini' raa jín ánima' raa,

jee ni nnákani ini' raa jee ni nkúnikin' raa Ndiosí',

jee ni nsá nasa'á va'a ni' ánima' raa,

nkachi' Tachi' íí Ndiosí', nkachi' Isaías.

²⁸ Suni nkachi' Pablo:„

—Saájee káchítu'ún ni' nuun' rán, sáva kuni' rán ya ntají Ndiosí' nuun' rá ñivi ntu kúvi Israel tu'un ya'á ya kúvi nanitá'ví' raa. Jee tiin raa maa —nkachi' Pablo.

²⁹ [Sáá nkachi' Pablo rá tu'un ya'á, jee nkene rá tee kúñá'nú Israel, jee kántátú'un ví'í máá maáráa.]

³⁰ Jee nkinoo Pablo uvi' kuiya' nín ve'i ntatu. Jee kúvá'a ini' re' ká'án' re' jín ni'i rá ñivi kenta nuun' re'. ³¹ Stékútú'ún re' ya kúvi kivi ñivi na'á Ndiosí' nuun' tátúní' re' nuun' raa. Jee ká'án' neí ini' re' xiné'én' re' jie'e' Ito'o'-ó Jesucristo, ya ñani Ndiosí' ya tátúní'-i ñiví. Jee ntu ñasí' raa xiné'én' re'.